

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

**DÎVÂN GRUBU'NUN MODERN
ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Salih ZOR

BURSA-2017

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

**DÎVÂN GRUBU'NUN MODERN
ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Salih ZOR

Danışman:

Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY

BURSA-2017

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı'nda 701423042 numaralı **Salih Zor**'un hazırladığı "**Dîvân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri**" isimli Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, **19.06./2017** günü **15:00 - 16:00** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı/başarısız olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY

Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Şener ŞAHİN

Uludağ Üniversitesi

Üye

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YILMAZ

Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi

19./06./2017

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 30/05 /2017

Tez Başlığı: "Dîvân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 75 sayfalık kısmına ilişkin, 30/05/2017 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

30.05.2017

Adı Soyadı: Salih ZOR

Öğrenci No: 701423042

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Arap Dili ve Belagati

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Dîvân Grubu’nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
30.05.2017

Adı Soyadı : Salih Zor

Öğrenci No : 701423042

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : Tezli Yüksek Lisans

Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Salih ZOR
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Arap Dili ve Belagatı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xi +91
Mezuniyet Tarihi	: / / 2017
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY

DÎVÂN GRUBU'NUN MODERN ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİ

Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle birlikte Arap dünyasının sosyal, siyasal ve kültürel yapısında Batı'nın etkileri görülmeye başlanmıştır. Arap edebiyatı da bu değişimden payını almış ve hızlı bir modernleşme süreci içerisine girmiştir. Bu dönemde Arap edebiyatında iki farklı edebî anlayış ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, geleneğe bağlılığını sürdüren ve Arap edebiyatının kalkınmasını Arap edebiyatının köklü geçmişinde arayan, diğeri ise Batı edebiyatının etkisinde kalarak geleneğin çağın ruhunu ifade etmekte yetersiz kaldığı iddiasında bulunan anlayıştır. Çalışmanın odağında bulunan Dîvân Grubu ise ikinci yaklaşımın bir ürünüdür.

Giriş ve iki ana bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde Modern Arap Edebiyatı ve onu etkileyen başlıca akımlar, edebî gruplar kısaca tanıtılmıştır. Ardından birinci bölümde Dîvân Grubu'nun kuruluşundan, gruba verilen isimlerden, grubun edebî özelliklerinden, faaliyetlerinden ve dağılmasından bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde grubun kurucularının hayatlarına, edebî kişiliklerine ve eserlerine değinilmiştir. İkinci bölümde ise Dîvân Grubu kurucularının şiire yaklaşımları biçim ve içerik açısından ele alınmıştır. Biçimsel açıdan şiirde olması istenilen organik birlik, vezin ve kafiye ile içerik açısından şiirde olması istenilen duygu, hayal, sezgi ve zevk gibi unsurlar ilgili başlıklar altında anlatılmıştır.

Özetle çalışmada Dîvân Grubu'nun kuruluşu, faaliyetleri ve edebî özelliklerinin yanı sıra Arap şiirinde biçime ve içeriğe yönelik yaklaşımları incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dîvân Grubu, Modern Arap Edebiyatı, Edebî Akımlar ve Topluluklar

ABSTRACT

Name and Surname : Salih Zor
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Arabic Language and Rhetoric
Degree Awarded : Master
Page Number : xi + 91
Degree Date : / / 2017
Supervisor : Assoc. Prof. Hüseyin GÜNDAY

THE PLACE of *DIWAN* GROUP WITHIN ARAB LITERATURE

Beginning with Napoleon's occupation of Egypt in 1798, western effects became visible in social, political and cultural structure of Arab world. Arab literature had also its share of change and entered into the process of a rapid modernization. In this period two different literary approaches came to the light. First approach is more conventional and seeks for the progress of Arab literature within its long-standing past and the other approach is the one which is much more western literature influenced and assert that tradition remains incapable to represent the soul of the age. And *Diwan* group which is in the center of the present study is a product of the second approach.

The present study consists of an introduction and two main chapters. In introduction part modern Arab literature, major literary movements affecting modern Arab literature and literary groups has been briefly presented. Subsequently, in the first chapter formation, different namings, literary features, activities and disintegration of the group has been handled. Besides, in the very same chapter lives, literary personalities and works of the founders of the group have also been mentioned. In the following and last chapter approaches of the founders to poetry handled with regard to formal and contextual aspects. Formally; organic unity, rhythm and rhyme and contextually; components like emotion, imagination, intuition and pleasure which desired to be presented in poetry has been introduced under related titles.

To sum up, in the present study alongside the formation, activities and literary features of *Diwan* Group, their approaches to form and context of Arab poetry has been examined.

Key Words: Diwan Group, Modern Arab Literature, Literary Movements and Communities

ÖNSÖZ

Arap dünyası 19.yy.'ın ikinci yarısında Batı ile teması neticesinde hızlı bir modernleşme süreci içerisine girmiştir. Bu yüzyıldan itibaren siyasi, sosyal ve ekonomik hayatın yanı sıra matbaanın kurulması, gazete ve dergilerin çıkarılması, batılı tarzda eğitim kurumlarının açılması, Avrupa'ya heyetler gönderilmesi yoluyla da kültürel yönden modernizasyon dönemi başlamış ve bu dönem Arap edebiyatında kendi içerisinde biri geleneğe bağlılığı sürdüren diğeri yenileşme çağrısında bulunan ekoller ortaya çıkmıştır.

Çalışmada ele alınan Dîvân Grubu Arap edebiyatında özellikle de Arap şiirinde yenileşme çağrısında bulunurken gelenekten bağını tamamen koparmamıştır. Grup Arap edebiyatını 20. yy.'ın edebî gelişimlerine ayak uydurması yönünde önemli roller üstlenmiştir.

Çalışmanın amacı Modern Arap Edebiyatı'nın modernleşmesinde önemli katkıları bulunan ve kendinden sonra gelen edebî gruplara öncülük eden Dîvân Grubu'nu tanıtmak, edebî özelliklerinden, faaliyetlerinden, hedeflerinden bahsetmek ve şiire yaklaşımlarını ele almaktır.

Araştırmada grubun kurucuları tarafından kaleme alınan eserlerin yanı sıra bu alanda daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu kaynaklar arasında Su'âd Muhammed Ca'fer'in *et-Tecdîd fi'ş-Şi'r ve'n-Nakd 'inde Cemâ'ati'd-Dîvân*, Vâsif Ebu'ş-Şebâb'ın *el-Kadîm ve'l-Cedîd fi'ş-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, Ahmed Kabbîş'in *Târihu'ş-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadîs* adlı eserlerden istifade edilmiştir.

Çalışmamız bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Modern Arap Edebiyatı'na kısa bir bakış yapılarak Dîvân Grubu öncesi dönemden ve bu dönem içerisinde Arap dünyasında modernleşmede etkileri bulunan siyasi, sosyal ve kültürel faktörlerden özet niteliğinde bahsedilmiştir.

Birinci bölümde Dîvân Grubu'nun kuruluşundan, edebî özelliklerinden, başlıca hedeflerinden, faaliyetlerinden, eserlerinden ve dağılma sebeplerinden bahsedilmiştir. Ayrıca grubun kurucuları; Abdurrahman Şükrî, İbrahim Abdülkadir el-Mâzinî, Abbâs Mahmûd el-Akkâd'ın hayatları, edebî kişilikleri ve eserleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Dîvân Grubu'nun şiire yaklaşımları biçimsel ve içerik açısından ele alınarak şiirde olmasını istedikleri unsurlara yer verilmiştir. Şiirin biçiminde

olmasını istedikleri bu unsurlar organik birlik, vezin ve kafiyedir. Şiirin içeriğinde olmasını istedikleri unsurlar ise duygu, hayal, sezgi ve zekten oluşmaktadır.

Tezi hazırlama sürecinde beni motive eden, yönlendiren, tavsiyelerde bulunan çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY beyefendiye teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
YEMİN METNİ	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
I. MODERN ARAP EDEBİYATI'NA BİR BAKIŞ	1
II. MODERN ARAP EDEBİYATI'NI ETKİLEYEN ÖNEMLİ AKIMLAR	6
A. KLASİSİZM	6
B. ROMANTİZM	9
C. REALİZM	12
D. SEMBOLİZM	13
III. MODERN ARAP EDEBİYATI'NDA YER ALAN BAŞLICA EDEBÎ	
GRUPLAR	13
A. MEDRESETÜ'L-İHYÂ ve'l-BA'S	14
B. DİVÂN GRUBU	16
C. APOLLO EKOLÜ	18
D. MEHCER EKOLÜ.....	20
1. er-Râbitatu'l-Kalemiyye (Kalem Birliği).....	20
2. el-'Usbetu'l-Endelüsiyye (Endülüs Birliği)	23

BİRİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN GRUBU'NUN OLUŞUMU VE KURUCULARI

I. DÎVÂN GRUBU'NUN OLUŞUMU	26
A. KURULUŞU	26
B. GRUBA VERİLEN İSİMLER	27
C. EDEBÎ ÖZELLİKLERİ VE BAŞLICA HEDEFLERİ	28
D. FAALİYETLERİ VE ESERLERİ	29
E. GRUBUN DAĞILMASI VE SEBEPLERİ	30
II. DÎVÂN GRUBU'NUN KURUCULARI	33
A. ABDURRAHMAN ŞÜKRÎ (1886-1958)	33
1. Hayatı	33
2. Edebî Kişiliği	37
3. Eserleri	40
B. İBRÂHİM ABDÜLKÂDİR el-MÂZİNÎ (1890-1949).....	42
1. Hayatı	42
2. Edebî Kişiliği	45
3. Eserleri	46
C. ABBÂS MAHMÛD el-AKKÂD (1889-1964)	48
1. Hayatı	48
2. Edebî Kişiliği	52
3. Eserleri	55

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN GRUBU'NUN ŞİİRE EDEBÎ YAKLAŞIMLARI

I. DÎVÂN GRUBU'NUN ŞİİRE YAKLAŞIMLARI	61
A. BİÇİMSEL AÇIDAN.....	64
1. Organik Birlik	65
2. Vezin ve Kafiye.....	68
B. İÇERİK AÇISINDAN.....	72
1. Duygu	72

2. Hayal	75
3. Sezgi	78
4. Zevk	80
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	86

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
Bkz.:	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
Karş.	Karşılaştırınız
no.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
s.a.v.	Sallallâhu ‘aleyhi ve sellem
ss.	Sayfalar arası
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
t.y.	Tarih yok
thk.	Tahkîk eden
v.b.	Ve benzeri
y.y.	Yayın yeri yok
Yay.	Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

I. MODERN ARAP EDEBİYATI'NA BİR BAKIŞ

Hayatın farklı alanlarında görülen kalkınma, büyük çabaların ve birçok faktörün bir araya gelmesi neticesinde gerçekleşmektedir. Edebiyattaki kalkınma ise, o edebiyatın ait olduğu milletin şanlı dönemlerinde elde ettiği başarıların bir ürünüdür. Milletler, bu başarıyı ancak fikrî ve edebî kalkınmaya sevk edecek bilinçli ve samimi gayretleri ile elde edebilmektedir.

Bu bağlamda Modern dönem Arap edebiyatı'nda görülen kalkınma, başlıca iki temele dayanarak gelişim göstermiştir. Birincisi, Arap edebiyatının köklü geçmişi ile kurduğu bağ, ikincisi ise, Fransız işgali sonucunda modern Batı medeniyeti ile tanışmasıdır.¹ Geleneksel Arap kültürünün ihya edilmesi, matbaaların, kütüphanelerin, dil akademilerinin ve edebî cemiyetlerin açılıp yayılması yoluyla birinci temel ikincisini sürekli desteklemiştir. Bu etkileşim sonucunda, dil yenilenmiş, eski Arap kültür mirasının İslami, edebî ve fikrî eserlerinden yararlanılmış, el yazma eserler bir araya getirilip basımı yapılmış, devlet, okul ve halk kütüphaneleri inşa edilmiştir. Ayrıca gazetelerde, kitaplarda ve bazı sanat yayınlarında Arap kültürü ve İslam dini ile ilgili konular ele alınmıştır.

Modern Arap Edebiyatı'nın kalkınmasının ikinci dayanağı olan Fransız işgalinden sonra Modern Batı medeniyeti ile kurulan iletişim ise, eğitim için Batı'ya gönderilen heyetler, misyonerlerin Arap kültür mirasını tahkik etme çabaları, bilimsel eğitim metodu, misyonerlik okulları, Batı dillerinin öğretilmesi gibi birçok şey temsil etmektedir. Batı ile temas sonucunda düzyazı, seci gibi süslü söz sanatlarından arınarak sade, kolay ve anlaşılır hale gelmiş, Makâmât gibi klasik edebî usuller terkedilmiş, hikâye, tiyatro ve makale gibi yeni edebî türler ortaya çıkmıştır.²

Fransızların Mısır'ı işgali ile Arap edebiyatında başlayan modernleşme süreci başlıca üç aşamadan geçmiştir. Modernleşmenin birinci evresi, 1798 yılında başlayıp

¹ 'Abdülaziz es-Sübeyyil, Ebubekir Bakâdir, Muhammed Şevkânî, *Târîhu Cambridge li'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-Hadis*, Cidde, en-Nâdi'l-Edebiyyü's-Sekâfi, 2002, s. 17.

² Hüseyin 'Ali Muhammed, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-Hadis: er-Ru'yetü ve't-Teşkil*, 6. b., Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 2006, s. 10.

1882’de sona eren Fransızların Mısır’ı işgalidir.³ İkinci evresi, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Mısır valisi olduğu dönem⁴, üçüncü evresi ise, Mısır’da Hidiv İsmail ve İngiliz işgali sonrası dönemdir.

Modernleşmenin ilk evresi olan Fransızların Mısır işgali 1798 yılında Napolyon Bonapart’ın (1769-1821) öncülüğünde başlamış ve yaklaşık üç yıl devam etmiştir. Doğu’da bağımsız bir imparatorluğun hayalini kuran Napolyon, Mısır’ı her yönden çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmak için kırk sekiz bilim adamından oluşan bir grubun yanında çok sayıda laboratuvar ve modern cihazları beraberinde getirmiştir.⁵

Napolyon’un ordusuna katılan bu grup Fransız akademisi tarzında Mısır bilim akademisi, araştırma merkezleri, rasathaneler, kimya laboratuvarları, fabrikalar, kâğıt üretim atölyesi, matbaa, tiyatro, Fransız okulu ve halk kütüphanesi inşa etmiştir. Bunların yanında Mısır’ın jeolojik, coğrafik, ekonomik ve sosyolojik yapısını incelemek üzere bilim topluluğu oluşturmuştur. Bu bilim topluluğu matbaanın inşa edilmesinin ardından iki Fransız gazetesinin yanı sıra bir Arapça dergi çıkarmış⁶ ve Mısır’da yaptıkları araştırma neticesinde 1809-1825 yılları arasında *Description d’Egypte* (Mısır’ın Tasviri) adında Fransa’da basılan dokuz ciltlik bir eser yayımlamıştır.⁷ Ayrıca Mısır enstitüsünde yaptıkları bilimsel deneylerden elde ettikleri sonuçları Fransızca olarak süreli basın organlarında paylaşmıştır.⁸

Arap dünyası tüm bu faaliyetler neticesinde Avrupa’nın kültürünü ve bilimini yakından tanıma fırsatı elde etmiş; matbaa, gazete, laboratuvarlar, endüstriyel fabrikalar gibi birçok modern cihaz ve tesislere sahip olmuştur. Böylece başta Mısır olmak üzere Arap dünyasında kalkınmanın temelleri atılmış ve mevcut durumunu Avrupa ile kıyaslayan Arap dünyasını modernleşmeye sevk etmiştir. Ne var ki bilimsel ve kültürel yeniliklerin işgal sonucu Arap dünyasına gelmesi Avrupa ile gerçek anlamda bir iletişim kurulmasını engellemiştir.⁹

³ Muhammed ‘Abdülün’im Hafâcî, *Kıssatü'l-Edeb fî Mısır*, I-IV, C. III, Beyrut, Dâru'l-Cil, 1992, s. 8.

⁴ Şevki Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsır fî Mısır*, 10. b., y.y., Dâru'l-Me'ârif, 1992, s. 14.

⁵ Mahmûd Rızk Selîm, *el-Edebü'l-'Arabî ve Târihuhu fî 'Asri'l-Memâlik ve'l-'Usmâniyyîn ve'l-'Asri'l-Hadis*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî li Mısır, 1957, s. 97.

⁶ Ahmet Heykel, *Tetavvuru'l-Edebi'l-Hadis fî Mısır: Min Evâli'l-Karni't-Tâsi'a 'Aşara ilâ Kıyâmi'l-Harbi'l-Kübrâ e's-Sâniye*, 6. b., Dâru'l-Me'ârif, 1994, s. 25.

⁷ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsır fî Mısır*, s. 13.

⁸ es-Sübeyyil, Bakâdir, Şevkânî, a.g.e., s. 21.

⁹ Heykel, a.g.e., s. 26.

Mısır'da gerçek anlamda modernleşme süreci ise, Mehmet Ali Paşa'nın (1769-1849) Mısır valisi olması ile başlamıştır. Arnavutluk'un Kavala şehrinde dünyaya gelen Mehmet Ali Paşa, Osmanlı devleti tarafından Mısır'ın yeni valisi seçilmesi üzerine Napolyon'un başlattığı reform ve kalkınma hareketini devam ettirmiştir. Modern Batı ile kurulan iletişimin daha faydalı ve daha güçlü olması yolunda adımlar atmıştır. Özellikle tıp ve askeri okulların açılmasına önem göstermiş, tercüme, matbaa ve gazetecilik faaliyetlerinin yapılmasını teşvik etmiş, Arapçayı da Mısır'ın resmî dili haline getirmiştir.¹⁰

İşgalin sona ermesiyle birlikte matbaadan mahrum kalan Mısır, Mehmet Ali Paşa döneminde ilk milli matbaası olan Bulak Matbaası ile tanışmıştır.¹¹ *el-Vekâi'ü'l-Mısriyye* gazetesinin çıkarıldığı bu matbaada, klasik eserlerin yanı sıra Avrupa dillerinden Arap diline aktarılan tercüme eserler ve Abbasi dönemine ait şiir divanları basılmıştır. Bu divanların basılması neticesinde Abbasi dönemi şiir ve edebiyatına öykünen yeni edebî ekoller ortaya çıkmıştır.¹²

Modern nesrin mektebi kabul edilen gazetecilik faaliyetleri de Mehmet Ali Paşa döneminde parlamıştır. Birçok yazar, edebiyatçı, araştırmacı, yazım üslubunu kolaylaştıran ve çeşitlendiren gazete sayesinde yetişmiştir. Gazete yazarlarının toplumun her kesiminden farklı zevk ve kültürlere sahip okurlara seslenmek için daha sade ve anlaşılır bir üslûbu tercih etmeleri ile de modern dönemde düzyazı sanatı gelişmeye başlamıştır.¹³

Mehmet Ali Paşa döneminde Batı'ya gönderilen heyetler, tercüme faaliyetleri, kültürlerarası iletişim sonucunda bilimde, eğitimde ve birçok alanda modernleşme faaliyetleri başlamıştır. Ancak Mehmet Ali Paşanın vefatıyla birlikte yerine geçen I. Abbas ve Sait Paşa döneminde bu faaliyetler neredeyse tamamen durma noktasına gelmiştir.¹⁴

¹⁰ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târihi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadis*, Beyrut, Dâru'l-Cil, 1986, s. 11.

¹¹ Ebû'l-Futûh Rıdvân, *Târihu Matbaati Bülâk*, Kahire, Matbaatu'l-Emîriyye, 1953, s. 44; Corcî Zeydân, *Târihu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, I-IV, C. IV, Daru'l-Hilâl, s. 46.

¹² Muhammed Vâdih Reşîd el-Hasenî en-Nedvî, *Alâmu'l-Edebi'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-Hadis*, Hindistan, Dâru'r-Reşîd, 2009, s. 34.

¹³ en-Nedvî, a.g.e., s. 34.

¹⁴ Zeydân, a.g.e., C. IV, s. 13.

Gerileme döneminin ardından Arap edebiyatı, Hidiv İsmail'in Mısır valisi olması ile birlikte eğitim alanında yapılan faaliyetler neticesinde yeniden canlanmıştır. Yine bu dönemde Avrupa'ya tekrar heyetler gönderilmiş, hizmeti aksayan tıp ve mimarlık gibi yüksek dereceli okullar yeniden faaliyetlere başlamıştır. Arap diline kazandırdığı yeni sözcüklerle edebiyatın kalkınmasına katkı sağlayan hukuk fakültesinin yanı sıra *Dâru'l-'Ulûm* mektebi açılmıştır.¹⁵

Bu dönemde edebiyatı kalkındıran bir başka unsur ise, medya hareketinin yaygınlaşması ile birlikte edebiyatçıların, yazarların hareket alanının genişlemesi olmuştur. Editörlüğünü Ali Mübârek (1823-1893), Hüseyin el-Mersafî (1815-1890), Abdullah Fikrî (1834-1889) gibi dönemin seçkin edebiyatçıları ve fikir adamlarının yaptığı, 1870 yılında kurulan *Ravdatü'l-Medâris* adlı gazete de Arap dili ve edebiyatının kalkınmasında etkin rol oynamıştır. Bunun yanında bilimsel konuların ağırlıklı olduğu gazete, modern bilginin ve batı düşüncesinin yaygınlaşmasını sağlamıştır.¹⁶

Bu dönemle ilgili olarak değinilmesi gereken bir başka konu ise, Mısır'ın modernleşmesinde önemli etkileri bulunan Cemâleddin Efgânî'nin (1838-1897) liderliğini yaptığı dinî reform hareketidir. 1871 yılında ziyaret ettiği Mısır'da yaklaşık sekiz sene kalan Efgânî, bu süre zarfında dini reform çağrısında bulunmuş ve İslam'ı müdafaa etmek için batı kültüründen yararlanılması gerektiği üzerinde durmuştur. Bununla birlikte yabancı devletlerin, Müslüman devletlerin iç işlerine müdahil olmaması gerektiğini, bu otoritelere ve onların işini kolaylaştıran despot yöneticilere karşı ayaklanmak gerektiğini savunmuş ve bu yönde davetlerde bulunmuştur. Efgânî'nin etrafında Şeyh Muhammed Abduh (1849-1905) gibi başka âlimler de yer almıştır.¹⁷

Modern dönemde tercüme okulları ve derneklerinin açılmasıyla birlikte diğer milletlerin edebiyatı Arap diline aktarılmış ve bu sayede edebiyatçılar Arap diline aktarılan edebiyatların yanında Abbasi dönemi Fars, Yunan ve Hint edebiyatlarından istifade etmişlerdir. Modern dönem Arap edebiyatında başlayan bu tercüme hareketinin öncüsü Rifâ'a Râfi' et-Tahtâvî'dir (1801-1873).

¹⁵ 'Abdurrahman er-Râfiî, *'Asru İsmâî'l*, I-II, C. I, 4. b., Kahire, Dâru'l-Maârif, 1987, s. 10; Muhammed Sabrî, *Târîhu Mısır min Muhammed 'Ali ile'l-'Asri'l-Hadîs*, 2. b., Kahire, el-Mektebetu Medbûli, 1992, s. 80.

¹⁶ Muhammed Sıddık Mu'avveş, *el-Mustalahu'n-Nakdî 'inde Cemâ'ati'd-Divân*, Kâsîdî Merbâh-Bûrakle Üniversitesi, Cezayir, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011-2012, s. 9.

¹⁷ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-Mu'âsir fî Mısır*, s. 16.

Tahtâvî, eğitimini Ezher’de tamamlayıp Avrupa’ya gitmiş ve orada Fransızca öğrenmiştir. Mısır’a döndüğünde ise tercüme faaliyetleri ile ilgilenmiş ve *Medresetu’l-Elsun’a* (Diller Okulu) öğretmen olarak atanmıştır. Yabancı edebiyatlardan etkilenmesine rağmen klasik üslûbu tercih etmesi Efgânî’ye h.XV.yy. Arap edebiyatı’nın dev şahsiyetlerinin serbest edebî üslûbu ile tanışmasını sağlamıştır. Bir müddet sonra emperyalizme karşı mücadele eden reformistlerin ve siyasi hareket liderlerinin genel okura ve hitap ettikleri kitlelere seslerini duyurma gayesiyle bu üslûp daha kolay anlaşılır bir hale gelmiştir. Bu konuda en büyük katkı Efgânî’nin olmuştur. Onun sayesinde Muhammed Abduh (1849-1905), secili (Kafiyeli) klasik Arap üslûbunu terk ederek mürsel (Serbest) üsluba geçmiştir. Arap edebiyatında serbest edebî üslûbu Efgânî ve Abduh’tan sonra Mustafâ Lütfî el-Menfelûtî (1876-1924) desteklemiştir.¹⁸

Bu arada Ahmet ‘Urâbî Paşa’nın (1841-1911), 1882 yılında başlattığı ordu devrimi patlak vermiştir. Bu devrim, Hidiv Tevfik Paşa’nın (1852-1892) İngilizlerden yardım istemesiyle son bulmuştur. Tevfik Paşa’nın ‘Urâbî isyanını bastırma çağrısına kulak veren İngilizler, Mısır’ı işgal etmeye başlamıştır. İngilizlerin baskı ve şiddet politikası uygulaması, Mısırlıların ümitsizliğe düşüp, içlerine kapanmalarına, entelektüel faaliyetlerinin duraksamasına neden olmuştur. Bu dönemde Mısır’ın yönetimi tamamen Avrupalı devletlerin eline geçmiştir. Politik düşünceye egemen olmuşlar ve Mısır toplumunu kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde biçimlendirmeye çalışarak sömürgeci emelleri için para akıtmışlardır.¹⁹

İngiliz işgalinin sosyolojik düzeyde kaçınılmaz sonuçları olmuştur. Bu işgal sonucunda birçok sosyolojik afetin yayılması, Mısır halkını birbirine kenetleyen bağların çözülmesine neden olmuş, toplumu ve bireyin ahlakını ıslah etme yükü fikir adamlarının omzuna binmiştir. Dönemin fikir adamları erkeklerden önce kadınların eğitim görmesi gerektiği çağrısında bulunmuş ve eğitim ile disiplinin önemi üzerinde çokça durmuşlardır. Bu şartlar, edebiyat ve edebî eleştirinin o dönemdeki toplumsal ve ahlaki değerleri kucaklamasını sağlamıştır.²⁰

¹⁸ en-Nedvî, a.g.e., s. 36.

¹⁹ Su‘âd Muhammed Ca‘fer, *et-Tecdid fi’ş-Şi’r ve’n-nakd ‘inde Cemâ’ati’-d-Dîvân*, ‘Aynu Şems Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doktora Bölümü, Kahire, (Basılmamış Doktora tezi), 1973, s. 14.

²⁰ Ca‘fer, a.g.t., s. 16.

Mısır halkını iç dünyalarına hapseden İngiliz işgali bir yönden Muhammed Abduh, Mes'ûd el-Kevâkibî (1854-1902), Kâsım Emîn (1863-1908) gibi şahsiyetlerin dinî, siyasî ve içtimaî reformu benimsemelerine, bir diğer yönden ise bazı Mısırlıların batı yaşantısını taklit etmesine, bazılarının da batının değerlerini benimsemesine neden olmuştur. Bu dönemde hayatın ve düşüncenin her alanını konu alan tercüme faaliyetleri çoğalmış ve bunlar sayesinde edebiyatta yenilik hareketinin ilk belirtileri gün yüzüne çıkmıştır. İngiliz işgalinin yaşandığı bu dönemde edebiyat hareketinin, toplumun problemlerini yansıtmasının yanı sıra, reform ve reformistlere de destek verdiği görülmektedir. Ulusalçı hareketin gelişmesi, Avrupa'dan gelen dini heyetler, Suriye ve Lübnanlıların Mısır'a gelmesi, İngiliz işgali boyunca hafızalardan silinmeyen önemli olaylardan kabul edilmektedir.

İşgal döneminde yaşanan önemli olaylardan biri de misyoner heyetler ile Suriye ve Lübnanlı grupların Mısır'a akın etmesidir. Şevkî Dayf (1910-2005), bu misyoner heyetler hakkında şu cümlelere yer vermiştir:

Bu dönemde Mısır'a birçok batılı dini heyet giriş yapmıştır. Mısır'a gelen bu misyoner heyetler, Kahire ve İskenderiye dışında Mısır'ın birçok kentinde birden fazla okul açmıştır. Mısır'ın önemli merkezlerinde açılan bu okulların, kültürel hayatımıza etkileri büyük olmuştur. Ayrıca Mısır'a gelen çok sayıda Suriye ve Lübnanlı grup çok geçmeden edebî hayatın içine dâhil olmuştur.²¹

II. MODERN ARAP EDEBİYATI'NI ETKİLEYEN ÖNEMLİ AKIMLAR

Arap edebiyatı modern dönemde birçok akımın etkisinde kalarak yenileşme sürecine girmiştir. Bu akımların başlıcaları klasisizm, romantizm, realizm ve sembolizmdir. Ancak Arap edebiyatının etkilendiği akımlar bunlarla sınırlı değildir. Konumuzun kapsamını aşmaması gayesiyle başlıklar sınırlı tutulmuştur.

A. KLASİSİZM

Klasisizm (Classism), antik Yunan'da doğmuş, eski Roma'da gelişmiş, Rönesans çağından sonra da Avrupa'da yayılmıştır. *Classic*, kelimesi eski Roma'da toplumun üst tabakasına işaret eden Latince bir ek olan *Calssis* kelimesinden türemiştir. Toplumda edebiyatları ve sanatları aracılığıyla yüksek bir konum elde eden şair ve edipler Classis

²¹ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsir fî Mısır*, ss. 17-18.

kelimesinin taşıdığı anlama benzetilmiştir. Bir zaman sonra *Classism* kelimesi taklit edilen harika şiir veya değerli edebiyat anlamında kullanılmıştır.²²

Modern Arap şiirinde ise bu akım, klasik Arap şiirine öykündüğünden dolayı *geleneksel şiir* (التَّعْزُّرُ التَّقْلِيدِيّ), Abbasi dönemi şairleri gibi güçlü ve sağlam şiirler kaleme aldıklarından dolayı *omurgalı şiir* (عَمُودُ الشَّعْرِ), Arap şiirini zayıflıktan, değersizlikten ve taklitten kurtarıp canlandırdığından dolayı *ihya Şiiri* (شِعْرُ الْإِحْيَاءِ), kendisinden sonra birçok eğilimin olduğu edebî bir dönemi temsil ettiğinden dolayı da *klasik şiir* (التَّعْزُّرُ الْكِلَاسِيكِيّ) olarak adlandırılmıştır.²³

17.yy'da hümanizm akımının egemen olması ile birlikte İtalya'da klasisizm dönemi başlamıştır. Kısa süre içerisinde Fransız saraylarına ulaşan bu akım özellikle Marguerite de Navarre'nin (1492-1549) sarayında temsil edilmiştir. Bu dönemde klasisizme öncülük edenlerin krallara ait saraylarda yaşamaları bu akımın toplum genelinde etkili olmasını sağlamıştır. Klasisizm ortaya çıktığı ilk dönemlerde sosyolojik ve rasyonel yönü ağır basan bir akımdır. Daha sonra edebiyata sızramıştır.²⁴

Klasisizm genel anlamıyla duyguların akıl rehberliği altında tutulmasının sonucu olan bir yetkinliğe, uyum, düzen, orantı ve ölçülülük için duyulan yoğun bir arzuya dayanan mizacı yansıtan tavır olarak yorumlanmıştır.²⁵

Klasisizm, bireyin psikolojik durumlarının aksine genel geçer gerçeklere ulaşmayı hedefleyen rasyonel bir edebiyat akımıdır.²⁶

Klasisizm akımını benimseyenler içeriği, biçimin önüne geçirmiştir. Şiir kaleme alırken geleneksel kurallara bağlı kalmış, aruz ölçüsünün dışına çıkmamış, şiirin baştan sona kafiyeli olmasına özen göstermiş, geleneksel şiir biçimini korumuştur. Ayrıca bir şiir beytini başlı başına bağımsız bir birim olarak görmüştür. Yine geleneksel şiirin hitap dilini değiştirmemiş, hikmetlere ve öğütlere sıklıkla yer vermiş ve çoğu zaman klasik

²² Ahmet Kabbiş, *Târîhu's-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadis*, Beyrut, Dâru'l-Cil, s. 7; Muhammed Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fi'l-Edeb*, I-II, C. II, 2. b., Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999, s. 725.

²³ Vâsif Ebû's-Şebâb, *el-Kadîm ve'l-Cedîd fi's-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadis*, Beyrut, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1988, s. 173.

²⁴ 'İzzüddîn İsmâil, *el-Edeb ve Funûnuh: Dirâse ve Nakd*, 9. b., Kahire, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 2004, ss. 29-30.

²⁵ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 3. b., İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999, s. 518.

²⁶ Kabbiş, a.g.e., s. 8.

şiiirin hazır kalıp ve formlarına başvurmuştur. Bu kalıp ve formlardan şiiirin ana maddesini oluşturmuştur.

Arap şiiirinde klasisizm akımı, birkaç asırlık edebî donukluk döneminin ardından ortaya çıkmıştır. Arap edebiyatındaki bu durağan dönem, Abbasi dönemi sonrasında görülmüştür. Arap edebiyatında bu dönem, neredeyse edebiyatçıların ve şairlerin duyu ve duygusunu yitirmiş sağır makinelere dönüştüğü, net bir görüşü, seçkin bir şahsiyeti veya belirli bir düşüncesi olmaksızın biçim, anlam ve formları robot gibi tekrarladığı bir dönemdir. Bu durum, 19.yy.'ın ortasına kadar devam etmiştir. Mahmûd Sâmî el-Bârûdî (1839-1904), Ahmed Şevkî (1868-1932), Hâfız İbrahim (1871-1932) ve Muhammed Abdulmuttalib'in bu yüzyılda ortaya çıkması ile birlikte edebiyatı kuşatan bu hal ortadan kalkmaya başlamıştır.

Bu akımı benimseyenlerin büyük çoğunluğu fasih, garip, kapalı geleneksel ifade ve lafızlara yönelmiş, onları sıklıkla kullanmıştır. Klasisizm ekolünü savunanların bakış açısına göre lafızlar manalardan bağımsız olmalıdır. Geleneksel aruz ölçüsüne dayanan şiiirin müzikal tonunu ve kafiyenin, şiiirin tamamında rutin bir şekilde yinelenmesini sürdürmüşlerdir.

Başta modern Arap şiiirinin öncüsü Mahmûd Sâmî el-Bârûdî ve 19.yy.'ın yarısında ortaya çıkan bu şairler, Arap edebiyatının en parlak dönemlerine yönelmiş ve bu dönemlerdeki anlamları kullanmakla beraber iktibas ve muaraza yoluyla bu dönemi taklit etmeye başlamışlardır.²⁷

Batı edebiyatından Michel de Montaigne (1533-1592), Jean de La Fontaine (1621-1695), Molière (1622-1673), René Descartes (1596-1650) gibi Fransız yazarların temsil ettiği bu akım²⁸ Arap edebiyatında Mahmûd Sâmî el-Bârûdî, Yûsuf en-Nebehânî, Muhsin el-‘Âmilî (1867-1952), Abdülmuhsin el-Kâzîmî (1871-1935) gibi birçok isim tarafından benimsenmiştir.²⁹ Klasisizm Arap edebiyatında iki dönemde ele alınmaktadır. Birincisi *Medresetu'l-İhyâ ve'l-Ba's*, ikinci ise *Neoklasisizm* dönemidir.

²⁷ Ebû's-Şebâb, a.g.e., s. 174.

²⁸ Mürüvvet Türken Çakır, *Modern Arap Şiiirinde Apollo Ekolü*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Erzurum, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, s. 9.

²⁹ Kabbiş, a.g.e., s. 8.

Medresetu'l-İhyâ ve'l-Ba's, Mahmûd Sâmî el-Bârûdî öncülüğünde kurulmuştur. Batı'nın modern edebî ekollerinden etkilenmesine rağmen edebî formlarını Batı'dan değil, klasik Arap edebiyatından almıştır. Ekolün kurucusu Bârûdî, Arap şiirini en parlak dönemlerine taşımış ve şiire gücünü tekrar kazandırmıştır. Bârûdî, klasik şiir konularına hiçbir ilave yapmamış, içeriğini değiştirmemiş, sadece şiirde tabiat ve Mısır'ın tarihi eserleri ile ilgili konularda tasviri biraz genişletmiştir.³⁰

B. ROMANTİZM

Romantizm, rasyonalizm akımının Batı'nın edebî hayatı üzerindeki otoritesine tepki olarak 19. yy.'ın yarısında Almanya'da doğmuş, daha sonra Fransa ve İngiltere'ye intikal etmiştir.³¹ Cebbûr Abdunnûr'a³² (1913-1991) göre, farklı sanat dallarında kullanılan Romantizm sözcüğü, 18.yy.'ın sonlarında ortaya çıkmış ve bir edebî akım olarak İngiltere ve Almanya başta olmak üzere bu yüzyıldan itibaren Avrupa'da görülmeye başlamıştır. Duyguyu aklın önüne geçiren Romantizm akımı, daha sonra 19.yy. boyunca Fransa, İtalya ve İspanya'da görülmeye başlamış, Avrupa'nın tamamına yayılmış³³ ve sadece edebiyat ile sınırlı kalmamış, çağın hastalığı denilecek kadar dönemin genel karakteri haline gelmiştir.³⁴

Romantizm kelimesi, Marie-Henri Beyle Stendhal'ın (ö.1842) "*Racine and Shakespeare*" adlı eserinde kullandığı İngilizce bir isimden gelmektedir. Stendhal'a göre romantizm, toplumlara fevkalade edebî eserler armağan eden bir sanattır. Kelimenin terim anlamından çıkıp türemiş anlam ifade etmesi yenilikçi eğilim içerisindedir. Cümle yapısı da okuyucuda özel bir etki yapması amacıyla parçalanabilir.³⁵

Avrupa'da bu akımın yayılmasında feodalite başta olmak üzere Aristokrasiye karşı ayaklanma ve 1798 yılında ortaya çıkan Fransız devrimi ile birlikte 18.yy.'da toplumun

³⁰ 'Ali Muhammed, a.g.e., s. 65.

³¹ 'Ali Muhammed, a.g.e., s. 69.

³² Cebbûr b. Es'âd Abdunnûr: Dilbilimci, araştırmacı, edebiyatçıdır. Lübnan'da dünyaya gelmiştir. Beyrut'ta eğitim almıştır. Kıddîs Yûsuf Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Daha sonraları bu üniversitede öğretim elemanı olarak çalışmıştır. Sorbon Üniversitesi'nde edebiyat alanında doktora ünvanı elde etmiştir. Bir müddet sonra Lübnan Üniversitesi'ne atanmıştır. Arap dilinde birçok sözlük telif eden Cebbûr'un *el-Menhel* adlı sözlüğü ile ün yapmıştır. Bkz: Kâmil Selmân el-Cubûrî, *Mu'cemu'l-Udebâ mine'l-'Asri'l-Câhilî hatta Sene 2002 m.*, I-VII, C. II, s.19.

³³ Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, 2. b., I-II, C. I, Lübnan, Dâru'l-'İlm li'l-Melâÿîn, 1984, s. 131.

³⁴ 'Ali Muhammed, a.g.e., s. 69.

³⁵ Kabbîş, a.g.e., s. 8.

başına gelen değişim etkili olmuştur. Dayandığı felsefi kuralın ve toplumsal şartların elverişli olmasıyla edebiyatta romantik eğilimin yüz hatları belirmeye başlamıştır. Romantik edebî eğilim, hem içerik hem de biçim yönünden geleneğe karşı çıkmış ve kalıplaşmış formları reddetmiş, ifadede ve şiirin kaynağı konusunda mutlak özgürlüğe davet etmiştir. Bunun yanında romantizm benimsediği idealist felsefe, insanın ilkel tabiatına övgü ile yaklaşmakta ve topluma karşı düşmanca tavır takınmaktadır. Gerçek hayatta görülmeyen hayalî evrenlere özlem duymaktadır.³⁶

Romantizm akımının genel özellikleri içerisinde duyguya ve vicdani özgürlüğe önem vermek, maddi âlemi reddetmek, hayal kavramına bağlı kalmak ve aşırı hayalci olmak, edebiyatta geleneksel kalıpları bırakarak klasiğe karşı çıkmak, bireyi ve bireysel düşünceyi vurgulamak, tabiata özlem duymak, tabiatla insanı bütünleştirmek, ruh, hayal ve rüya âleminde ideallere ulaşmak yer almaktadır.³⁷

Romantizmin dayandığı felsefe, içerikten daha çok biçime önem vermektedir. Bu akımı savunanlara göre edebiyat, dışarıdan dayatılan kayıtlara bağlı kalmamalı; hayal âlemi, insani eğilimleri ifade etme ilkesine bağlı kalmaksızın sınırsız özgürlüğe sahip olmalıdır. Romantizmin dayandığı bu felsefe insana yol göstermede kalbi, akıldan daha üstün bir güç olarak görmektedir. Bundan dolayı romantizm duygusal eğilimde aşırıya gitmiştir.³⁸

Modern Arap edebiyatında romantizm akımı ise, Avrupa'da ortaya çıkışından yaklaşık bir asır sonra görülmüştür. Arap edebiyatına bu akım Batı'dan gelen alet edevat ve tüketim ürünleri gibi endüstri araçları ile girmiştir. Bazı Arap edebiyatçıları bu ekolün Arap dünyasında yayılmasını uygun toplumsal şartların varlığına bağlamaktadır. Sömürgeciliğin varlığı, özgürlüğün kaybedilmesi, toplumsal hak ve özgürlüklerini geri kazanmak uğruna harekete geçen orta tabaka ve mevcut rejime karşı bastırılmış ayaklanmanın varlığı bunlara örnek olarak verilebilir. Ayrıca bu edebî akımın Arap dünyasında yayılmasında, romantizmin bireyi ifade etme araçları ve bireye eğilmesi, hayale yer vermesi, ütöpik, idealist bir dünya düşlemesinin yanında toplumda pesimist (kötümser) ruh halinin yayılması ve toplumun bazı sabit değerlerini yerle bir eden,

³⁶ en-Nedvî, a.g.e., s. 50.

³⁷ 'Ali Muhammed, a.g.e., s. 69.

³⁸ en-Nedvî, a.g.e., s. 50.

sömürgeci siyasetle sürekli bir uzlaşa içerisinde olan mutlak bireysel özgürlük düşüncesi de etkili olduğu düşünülmektedir.³⁹

Arap edebiyatında bu akım *el-Edebü'l-Ginâi* (Lirik Şiir) veya *el-Edebü'l-Vicdânî* (Sezgisel Şiir) diye isimlendirilir. İnsanın öznel yapısı, tefekkür, hüzn, gam ve tabiata adaptasyon bu akımın öne çıkan sembolleri içerisinde. ⁴⁰

Batı edebiyatının etkisiyle Arap edebiyatında Romantizm akımını ilk olarak şiirde özgünlüğe ve yenileşmeye öncülük eden Halîl Mutrân (1872-1949) savunmuştur. Bu akımı modern Arap nesrinde Mustafa Lutfî Menfelûtî (1876-1924) hayata geçirmiştir.⁴¹ Daha sonra Arap edebiyatının bütün edebî sanatlarında gözle görülür bir kalkınma gerçekleştiren Tâhâ Hüseyin (1889-1973) ile bu akım devam etmiş ve kültürel olarak edebî kalkınmaya her alanda destek veren Muhammed Hüseyin Heykel (1888-1956), Ahmed Emîn (1886-1954), Mustafa Abdurrezzâk, Abdulvehhâb Azzâm (1894-1959), Mansûr Fehmî (1886-1959), Mustafa Sâdik er-Rafîi, Muhammed Kürd Ali (1876-1953), Zeki Mübârek (1892-1952), Muhammed Ferîd Ebû Hadîd, *er-Risâle* dergisinin kurucusu Ahmed Hasan ez-Zeyyât, modern Arap hikâyesinin öncüleri Mahmûd Teymûr (1894-1973), Tefvîk el-Hakîm (1902-1987), Necîb Mahfûz (1911-2006) Yahyâ Hakkî (1905-1992), Servet Abaza, Ali Ahmed Bâkesîr (1910-1969), Abdulhamîd Cûde es-Sehhâr (1913-1974), İbrâhîm el-Mısırî, Mahmûd el-Bedvî, Yusuf İdrîs (d. 1927), Ahmed Seyyîd 'Irâkî, Ma'rûf Arnâvûd, Ca'fer el-Halîlî, Dâvûd Sekkâkî, Suheyl İdrîs, Fuâd eş-Şâyîb (1911-1970), İlyâs Ebû Şebeke (1903-1947), Ali Mahmûd Tâhâ (1901-1949) gibi isimler devam ettirmiştir.⁴²

Romantizm akımını modern Arap şiirinin gelişiminde ve yenilenmesinde önemli katkıları olan üç büyük edebî ekol ile güçlenmiştir. Bunlar sırasıyla; Abdurrahman Şükrî (1886-1958), İbrâhîm Abdulkâdir el-Mâzinî (1890-1949), Abbâs Mahmûd Akkâd'ın (1889-1964) kurduğu Dîvân Grubu, Ebû Şâdî'nin kurduğu (1892-1955) ve İbrâhîm Nâcî (1898-1953), Mahmûd Ebû'l-Vefâ, Alî Mahmûd Tâhâ (1901-1949) gibi şairlerin temsil ettiği Apollo Ekolü ve Emîn er-Reyhânî (1876-1940), Cübrân Halîl Cübrân (1883-1931), Mîhâ'il Na'îma (d.1889), Nazîr Zeytûn (ö.1968), Abdülmesîh el-Haddâd (ö.1963) Nesîb

³⁹ en-Nedvî, a.g.e., s. 51.

⁴⁰ Kabbiş, a.g.e., s. 8.

⁴¹ Hafâcî, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Hadîs ve Medârisuh*, I-II, C. I, Beyrut, Dâru'l-Cil, 1992, s. 40.

⁴² Hafâcî, a.g.e., C. I, s. 41; Emîl Bedî' Ya'kûb, Mîşâl 'Asî, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fi'l-Luga ve'l-Edeb*, I-II, C. I, Beyrut, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987, s. 688.

Arîda (ö.1946), İlyâ Ebû Mâdî (1890-1957) gibi birçok ismin oluşturduğu kuzey ve güney Amerika'da kurulan Mehcer Ekolüdür.⁴³

C. REALİZM

İnsanın doğal yaşamını, tarih ve tabiat olaylarını en geniş ve en güvenilir bir şekilde betimlemeyi hedefleyen realizm, edebî bir akım olarak 1830'da Fransa'da ortaya çıkmış ve 1850 ile 1880 yılları arasındaki edebî akımların başta gelenleri arasında yer almıştır.⁴⁴ Hayatı olduğu gibi tasvir etmek diye tanımlanan realizm, romantizm akımına tepki olarak doğmuştur. Akımın temsilcileri, romantiklerin hayalci yaklaşımlarını bırakıp somut olandan daha üstün bir evrenin olmadığına inanmışlar ve hakikati somut olanda aramışlardır.⁴⁵ Realizm akımı konularını toplumun genel hayatından, toplumun yaşadığı problemlerden almaktadır. Bu noktada bireyin psikolojik yanının realist edebiyatın konusu olamayacağını söyleyen objektif edebiyat akımından da farklılaşmaktadır. Realizm gerçeğin tasvir edilmesi, gizemlerinin ve saklı taraflarının ortaya çıkarılması ve açıklanması ile ilgilenmektedir.⁴⁶

Fransız düşünür ve yazarı Voltairé'in (1694-1778) önceden zeminini hazırladığı bu akım, roman ve hikâyeleriyle dünya çapında ün yapmış olan Fransız yazarlar Honoré de Balzac (1799-1850), Henri Beyle Stendhal ve Gustave Flaubert'in (1821-1880) eserleriyle Fransız edebiyatında köklü bir yer edinmiştir. Realizmin batıdaki diğer öncüleri ise İngiliz edebiyatında Charles Dickens (1812-1870) Rus edebiyatında Fiodor Mihayloviç Dostoyevski (1822-1881), Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910) ve Maxim Gorki (1868-1936); Amerikan edebiyatında Marc Twain (1835-1910), John Steinbeck (1902-1968) gibi isimler akımın önde gelen edebiyatçılarıdır.⁴⁷

Realizm, edebiyatın ve şiirin toplumla iç içe olmasını bunu yaparken de deneye başvurmasını, somut olana dayanmasını, gerçek olayları ele almasını, şahısları, çevreyi, zamanı ve mekânı olduğu gibi yansıtmasını, ayrıca lafza ve biçime de özen göstermesini istemektedir.

⁴³ Hafâcî, a.g.e., ss. 41-43.

⁴⁴ Mehmet Yalar, *Modern Arap Şiiri: Kavram-Kaynak-Yapı*, Bursa, Arasta Yayınları, 2003, s. 34.

⁴⁵ İsmâî'l, a.g.e, s. 30.

⁴⁶ Kabbiş, a.g.e., ss. 386-387.

⁴⁷ Yalar, a.g.e., s. 34.

Daha çok hikâye, tiyatro ve modern şiirde etkili olan bu akımın Arap edebiyatındaki temsilcileri arasında Ahmed Refîk el-Mehdevî, Muhammed el-Cevâhirî, Bedrî el-Cebel, ez-Zehâvî, Ebû Şâdî, 'Umer Ebu Rîşe, Rüşdî el-Ma'lûf, el-Kuravî ve İlyâs Ferhât bulunmaktadır.⁴⁸

D. SEMBOLİZM

Realizmin uygulayıcıları olan parnasyenlere karşı bir tepki olarak doğan Sembolizm akımı 19.yy.'ın sonralarına doğru Fransa'da ortaya çıkmıştır. Sembolizm adını 1886'da Fransız şair Jean Moreas (1856-1910) vermiştir. Aynı zamanda yerleşik sanat düzenine karşı bir başkaldırı olan dekadizmin bir uzantısı olan Sembolizm, şairin dikkatini iç dünyasına çekerek, içinde barındırdığı hislerini, gizli sembollerle ve sisli hayallerle ifade etmesidir. Sembolizm yazarları, eserlerini, kullandıkları sembolik sözcüklerle bestelenmiş bir şiir olarak gördüklerinden, anlam bütünlüğünden ziyade şiirin müzikal tınısına önem vermişlerdir. Bu sebeple çok fazla tasvir kullanılmış ve dil ağırlaştırılmıştır. Sembolizmden etkilenen batı edebiyatı şairleri arasında Amerikalı şair Edgar Allan Poe (1809-1849), Fransız şairler Charles Baudelaire, Stephane Mallarmé ve İngiliz şair Stephen Spender gibi pek çok ünlü yazar gösterilebilir.⁴⁹

Arap edebiyatında bu akımın öncüleri içerisinde Ahmed Zekî Ebû Şâdî, İlyâ Ebû Mâdî, Hasan Kâmil es-Sayrafî (1908-1984), Bîşr Fâris (1907-1963), Bedr Şâkir es-Seyyâb (1926-1964), Salâh 'Abdussabûr, 'Abdulmu'tî Hicâzî, Edîb Mazhar (1898-1928), Cübrân Halîl Cübrân (1883-1931), Hâlîl Hâvî, Âdonis ve Sa'îd 'Akl bulunmaktadır.⁵⁰

III. MODERN ARAP EDEBİYATI'NDA YER ALAN BAŞLICA EDEBİ GRUPLAR

Arap dünyasının Batı ile teması neticesinde modernleşmeye başlayan Arap edebiyatında yer alan modern edebiyat topluluklarının başında Medresetü'l-İhya, Dîvân Grubu, Apollo ve Mehcer Ekolü gelmektedir.

⁴⁸ Kabbiş, a.g.e., s. 8.

⁴⁹ Yalar, a.g.e., s. 38.

⁵⁰ Kabbiş, a.g.e., s. 8.

A. MEDRESETÜ'L-İHYÂ ve'l-BA'Ş

Mahmûd Sâmî el-Bârûdî, Yûsuf en-Nebbehânî, Muhsin el-‘Âmilî ve Abdülmuhsin el-Kâzimî gibi birçok ismin temsil ettiği klasisizm ekolü,⁵¹ Arap edebiyatında *Medresetü'l-İhyâ ve'l-Ba's ve Neoklasisizm* olmak üzere iki dönemde ele alınmaktadır.

Geleneksel Arap şiirine yeniden canlılık kazandıran *Medresetü'l-İhyâ ve'l-Ba's* ekolünün kurucusu, modern Arap şiirinin öncü siması Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'dir (1839-1904). Bârûdî'den sonra bu ekolü Ahmed Şevkî ve Hâfız İbrâhîm devam ettirmiştir.⁵²

Napolyon'un Mısır'ı işgali ve başta Mısır olmak üzere Suriye özellikle de Lübnan'ın Avrupa'ya açılımı ile birlikte Avrupa düşünce yapısı Arap dünyasına girmeye başlamış ve bunun sonucunda Batı'nın modern eğitim sistemi akıllara nüfuz etmiş, eğilimleri ve düşünce yöntemlerini değiştirmiştir.⁵³ Bu değişimin neticesinde, modern Arap edebiyatında yeniliğin öncüleri işgal öncesi edebiyatın konularından ve geleneksel üsluplardan sıyrılmak istemişlerdir. Ancak edebiyatta istedikleri bu değişimi özümsemeleri ve kavramaları uzun zaman almıştır. Hatta 20.yy.'ın başlarında kaleme alınan divanlar geleneksel şiir ile yeni şiir arasındaki edebî kavganın formlarını taşımaya devam etmiştir. 19. yüzyılın yenilikçi şairleri, çöküş dönemindeki büyük geri kalmışlığı Arap şiirinin ilk kaynaklarına özellikle de Abbasi döneminin parlak dönemlerine sürekli müracaat ederek göstermek istemişlerdir.⁵⁴ Bu şairlerin başında da Mahmûd Sâmî el-Bârûdî gelmektedir.

Modern Arap şiirinin öncü ismi Mahmûd Sâmî el-Bârûdî, çerkez asıllı olup Memluklerin soyundan gelmektedir. Yedi yaşında iken yetim kalmıştır. Öğrenime evinde başlayan Bârûdî, daha sonra harp okuluna kaydolmuş ve buradan 1853 yılında mezun olmuştur. Ancak mezun olduktan sonra, iş bulamadığı için kendini edebiyat kitaplarını ve bilhassa klasik dönemlere ait edebî eserleri okumaya adanmıştır. Bir zaman sonra şairleri taklit etmeye ve onlara muhalefet etmeye başlamıştır. Geleneksel dönemlerin şiirlerinden derlediği şiir seçkileri Bârûdî'nin edebî zevkini, tercihlerini ve şiirde gerçekleştirmek

⁵¹ Kabbiş, a.g.e., s. 8.

⁵² Ebu'ş-Şebâb, a.g.e., s. 5.

⁵³ Muhammed Mustafâ Heddâre, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadis*, Beyrut, Dâru'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye, 1990, s. 18.

⁵⁴ Heddâre, a.g.e., s. 19.

istediği yeniliği yansıtmaktadır. Edebiyat ve özellikle de şiirle haşır neşir olan Bârûdî, aruz şiir ölçüsünü öğrenmek için eğitim almamış ve Ezher fakültesine de gitmemiştir. Bu hususiyeti ile tıpkı cahiliye dönemi şairlerine benzeyen Bârûdî, bir müddet sonra İstanbul'a seyahat etmiş ve Dış İşleri Bakanlığına girmiştir. Orada Türk dilini ve Farsçayı öğrenmiştir. Hidiv İsmail, Mısır'ın yönetimini devralınca Bârûdî'yi maiyetine almıştır. Bârûdî, daha sonra orduda görev alıp yüksek makamlara ulaşmış ve subay olarak Kahire'ye atanmıştır. Hidiv Tevfik döneminde evkaf bakanlığı görevini ifa etmiş ve ardından Mısır'ın başbakanı olmuştur. Urâbî Paşa isyanına katıldığı için Serendip'e sürgün edilen Bârûdî orada yaklaşık yirmi sene kalmıştır. Şiirlerinin birçoğunu bu süre zarfında kaleme almıştır. Sürgün hayatı sona erip Mısır'a dönmesinin üzerinden çok geçmeden hayata veda etmiştir.⁵⁵

Arap şiirinin usta kalemlerinin şiir formlarını taklit ederek şiirsel yapının temellerini güçlendirmesi, modern dönemde şiire yeni bir değer kazandırmıştır. Bunun yanında kaleme aldığı şiirlerde kendi hayatından ve tecrübelerinden de bahsetmiştir. Genç bir subay iken savaşa katılması, 'Urâbî isyanının öncüsü olması, isyanın başarılı olamaması sonucunda sürgün edilmesi ve bu esnada ailesinden ve sevdiklerinden birçoğunu yitirmesi gibi olayların yanında elde ettiği sanatsal deneyimler, kaleme aldığı şiirlerinde doğru düşünme ve doğru vicdana seslenme fırsatı tanımıştır.⁵⁶

Bârûdî, kaleme aldığı şiirlerinde muhafazakâr üslubu kendine metot edinmiştir. Şiirde ele aldığı konular ve kelimelere yüklediği anlamlar yaşadığı dönemin ruhunu ve o devirde meydana gelen olayları yansıtmaktadır. Şiirindeki biçimler ve silüetler geleneksel Arap kültüründen alınmıştır. Güncel ve sade sözcükleri kullanmaya özen göstermiştir.⁵⁷

Neoklasik dönemin seçkin şahsiyeti Ahmet Şevkî ise, şiirsel anlatımı estetik bir forma dönüştürmesi, sözcüklerin ritimlerini ve birbiri arasındaki ahengi hissedebilmesi, geleneksel Arap kültür mirası çerçevesinde hassas sanatsal biçimleri oluşturması bakımından İhya Ekolü'nün en seçkin şairi sayılmaktadır. Yine modern Arap şiirine büyük çoğunluğunu Arap tarihinden ilham aldığı rivayetleri aracılığıyla sahne şiirinin usullerini sunmuştur.⁵⁸

⁵⁵ el-A'tavî, a.g.e., s. 69.

⁵⁶ Heddâre, a.g.e., s. 20.

⁵⁷ el-A'tavî, a.g.e., s. 70.

⁵⁸ Heddâre, a.g.e., s. 22.

B. DİVÂN GRUBU

İngiliz kültürüyle yetişmeleri ve edebî kimliklerinin İngiliz romantik şair ve eleştirmenlerinin etkisi altında geliştiğinden dolayı Romantizm akımını benimseyen⁵⁹ Abdurrahman Şükrî (1886-1958), Abbâs Mahmûd Akkâd (1889-1963), İbrâhim Abdülkâdir el-Mâzinî (1889-1949) tarafından kurulan⁶⁰ bu grup ilk başta *İngiliz Ekolü* adıyla tanınmıştır. Akkâd ve Mâzinî'nin ortaklaşa kaleme aldıkları iki ciltlik *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb* adlı eserin 1921-1922 yılları arasında yayımlanması üzerine bu edebî topluluğa *Dîvân Grubu* ismi verilmiştir.⁶¹

Grubun şairleri Walter Scott, Mary Shelley (1797-1851), John Keats, William Wordsworth (1770-1850), John Milton (1608-1674), Lord Byron, Samuel Taylor Coleridge (1771-1834) gibi İngiliz edebiyatının önde gelen isimlerinden hem anlayış hem de metot bakımından etkilenmiş⁶² ve şiirin fonksiyonunu daha önceki Arap şairlerinin anladıklarından farklı, yeni bir bakış açısıyla anlamaya önem vermişlerdir.⁶³

Dîvân Grubu ile birlikte Arap şiirinde İngiliz edebiyatının, roman ve hikâye türü başta olmak üzere nesirde ise Fransız edebiyatının daha etkili olduğu görülmeye başlamıştır.⁶⁴

Dîvân Grubu'nun şairleri, ortaya koydukları şiir örneklerinden çok eleştiri alanında ortaya koyduklarıyla; yani şair kimlikleriyle değil, eleştirmen olarak modern Arap şiirinin gelişimine katkı sağlamışlardır. Bunlar, şiir dilini sadeleştirmede büyük bir aşama katetmiş olmalarına rağmen, şiirlerinin genel özellikleri Abbasî şairlerinin dilini çağrıştırmaktadır.⁶⁵

Grubun başlıca özellikleri ise şöyledir:

- a) Arap kültürü ile İngiliz kültürünü birleştirmek.

⁵⁹ Yalar, a.g.e., s. 94.

⁶⁰ Ebu'ş-Şebâb, a.g.e., s. 6; 'Ali Muhammed, a.g.e., s. 74.

⁶¹ Yalar, a.g.e., s. 94.

⁶² Çakır, a.g.t., s. 16.

⁶³ Yalar, a.g.e., s. 94.

⁶⁴ Rahmi Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, Ankara, Vadi Yayınları, 2012, s. 16.

⁶⁵ Er, a.g.e., s. 17.

- b) Klasik Arap edebiyatının eski form ve kalıplarını taklit eden Klasisizm ekolünü reddetmek.
- c) Bireyin duygu dünyasının ifadesi olan şiirin, ruh ve hisleri kapsamaması.
- d) Şiirde konu bütünlüğünün olması, yani beyitleri birbirine bağladığından dolayı şiirde organik bir bütünlük olmasını istemişlerdir. Bunun aksine şiirde beyit bütünlüğünü reddetmişlerdir.
- e) Romantik şiire eğilim göstermek.
- f) Şiirde tek kafiyeye sürekli bağlı kalmamak. Çünkü şiirde tek bir kafiye olması şiiri sıkıcı hale getirir.
- g) Şiirde hayal ve tasvire önem vermek.
- h) Şiirlerinde kötümserliğe ve endişeye çokça yer verilmesi.
- i) Münasebât şiirinden, siyasi ve sosyal konulardan uzak durmak.
- j) İçeriğin genel çerçevesine işaret etmek için şiir ve divana başlık koymaya önem göstermek.
- k) Gündelik hayatta kullanılan kelimelerin yazımında yenilik yapmak.⁶⁶

Divan Grubu şairlerinin Modern Arap Edebiyatı'na en önemli katkısı, 1920'li yıllarda neoklasizme ve özellikle de Şevkî'ye yönelttikleri eleştiriler sonucunda romantizmin önünü açmış olmalarıdır. Çünkü onlar, karşılık bulan eleştirileriyle, neoklasiklerin dışındaki seslere de kulak verilmesini sağlayabilmişlerdir.⁶⁷

Grubun bir başka özelliği ise edebî tenkit sahasında muhafazakâr ekol ile arasındaki edebî kavgalarıyla gündeme gelmesidir. Bu edebî kavga, Akkâd'ın 1909'da Hâfız İbrahim ve Ahmed Şevkî'yi eleştirileriyle başlamıştır. Şükrî, Mâzinî ve Akkâd'ın kaleme aldıkları divanlarının mukaddimelerinde Dîvân Grubu'nu öven, bunun aksine muhafazakâr ekolü yeren yazılarıyla birlikte, bu kavga daha da büyümüştür. Grubu yücelten bu yazıların en önemlisi, Akkâd'ın 1913 yılında Şükrî'nin divanının ikinci

⁶⁶ 'Ali Muhammed, a.g.e., s. 77.

⁶⁷ Er, a.g.e., s. 18.

cildine ve aynı yıl Mâzinî'nin divanının birinci cildine yazdığı mukaddimeler olduğu kabul edilmektedir.⁶⁸

Şükrî'nin beşinci divanının önsözünde Mâzinî'yi İngiliz şiirinden intihal yaptığı gerekçesiyle suçlaması neticesinde ikili arasında çıkan tartışma, Şükrî ile Mâzinî'nin edebiyat hayatından uzaklaşmasına ve bunun sonucu geride sadece tek kurucusu kalan Dîvân Grubu'nun dağılmasına neden olmuştur.⁶⁹

C. APOLLO EKOLÜ

Mahmud Sâmî el-Bârûdî'nin öncüsü olduğu *Medresetu'l-İhya' ve'l-Ba's* ile *Dîvân Grubu* arasındaki edebî kavga, İngiliz Romantik şairlerin ve Mehcer Ekolü'nün özellikle de Cübrân Halîl Cübrân'ın (ö.1931) romantik karakterin ağırlıklı olduğu eserinin edebiyat çevreleri üzerindeki etkisinin yanı sıra 28 Şubat 1922'de yayımlanan bildirge ile Mısır'ın bağımsızlığını kazanması sonucunda özgürlük, ferdiyetçilik gibi yoğun yaşanan duygular bu grubun ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.⁷⁰

Bu grubun fikir babası ve kurucusu Ahmed Zekî Ebû Şâdî'dir (1892-1955). Ebû Şâdî, Apollo Ekolü'nu Eylül 1932'de Kahire'de kurmuş ve kendisinden sonra grubun başkanı olarak Ahmed Şevkî'yi tayin etmiştir. Şevkî'nin Apollo Ekolü'nün kurulduğu yılın ekim ayında vefat etmesi üzerine yerine grubun hem liderliğini hem de sekreterliğini Halîl Mutrân üstlenmiştir. Daha sonra grup tarafından 1935'e kadar yayın hayatına devam eden Apollo isminde bir dergi çıkarılmıştır.⁷¹

Grubun üyeleri arasında Ahmed Muharrem, Hasan Kâmil es-Seyrafî, Ali el-İnâni, İbrâhîm Nâcî (1898-1953), Ahmet Şâyîb, Mahmûd Ebû'l-Vefâ, 'Ahmed Dayf, Alî Mahmûd Tâhâ (1901-1949), Mahmûd Sâdık, Kâmil Keylânî, Seyyid İbrâhîm'in yanı sıra şair ve münektitlerden müteşekkil birçok isim bu gruba katılmıştır. Bunlar arasında Mustafâ Abdüllatîf es-Sehartî, Salih Cevdet ve 'Abdülaziz 'Atîk yer almaktadır.⁷²

⁶⁸ 'Ali Muhammed, a.g.e., s. 75.

⁶⁹ Kabbiş, a.g.e., s. 224.

⁷⁰ 'Ali Muhammed, a.g.e., s. 79.

⁷¹ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-Mu'âsır fî Mısır*, a.g.e., s. 70.

⁷² Ebu'ş-Şebâb, a.g.e., s. 125.

Arap edebiyatında serbest şiiri gündeme getiren ve Arap şiir sanatına ilişkin eleştirel yayımlar yapan ilk edebî topluluk niteliğindeki Apollo Ekolü,⁷³ derginin birinci sayısında grubun ideolojisinin şiiri yüceltmek; amacının şair ve şairlerin hayatlarına önem vermek; derginin ismininse, eski Yunan mitolojisinde şiir ve müzik tanrısı olduğu iddia edilen Apollo'dan alındığı açıklanmıştır.

Ayrıca gruba bu ismi vermelerinin gayesi, evrensel bir isim olan Apollo ile sanatlarına işaret ederek kendilerini yüceltmek istemeleridir.⁷⁴ Her ay düzenli olarak çıkarılan *Apollo* dergisi, Arap dünyasında şiir ve şiir tenkidi üzerine yoğunlaşan ve bu amaçla yayımlar yapan ilk dergi olma özelliğiyle modern Arap şiirinin gelişimine katkı yapması bakımından edebî değeri büyüktür.⁷⁵

Apollo Ekolü'nün başlıca hedefleri şöyle sıralanabilir:

- a) Edebiyatta kadın ve sevgi temasına önem vermek.
- b) Sevgiyi hayatın acısından kaçıp sığındıkları bir sığınak, maruz kaldıkları işkencelere bir teselli ve dünya acısını hafifleten bir basamak olarak görmek.
- c) Tabiat sevgisi ve tabiatın estetik görünümleri ile raks etmek, bu görünümleri duygu ve hislerle mezcetmek.
- d) Şikâyet.⁷⁶
- e) Hatıraların yaşandığı yere özlem duymak.
- f) Toplumun görünmeyen yüzünü ortaya çıkarmak.
- g) Kâinatın gerçekleri hakkında derin düşünme.⁷⁷

Grubun getirdiği yenilikler; bir şiirde tek bir kafiye yerine birçok kafiye kullanmak, duyuların birbiri yerine kullanılması, somutlaştırma ve kişiselleştirme, bütüncül formlarla ifade ediş ve serbest vezin şiiri yazmak.⁷⁸

Bunlara ilaveten, modern Arap şiir döneminin başlamasıyla birlikte geleneksel şiirin beyit, kafiye ve vezin yapısında değişikliğe gidilmiş; Arap şiirinde belli başlı

⁷³ Derya Adalar, "Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XLVII/47, S. 2, Ankara, 2007, s. 64.

⁷⁴ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsir fi Mısır*, s. 70; Kabbış, a.g.e., s. 234.

⁷⁵ Adalar, a.g.m., s. 63.

⁷⁶ Apollo Ekolü şairleri çoğu kez bir gözyaşı misali hüznelerini akıtırlar, acılarını tasvir ederler, bazen bu acıları apaçık gerekçeli nedenlere dayanır ve bazen de kaynağı bilinmeyen nedenlere bağlı olarak dışarı çıkar. Bkz. 'Ali Muhammed, a.g.e., ss. 80-82.

⁷⁷ 'Ali Muhammed, a.g.e., ss. 80-82.

⁷⁸ 'Ali Muhammed, a.g.e., ss. 83-85.

biçimsel yapılar ortaya çıkmıştır. Bunlar; dize veya beytin harf (ses) benzerliğinden oluşan kafiyesiz şiir, birden fazla klasik aruz vezinleriyle yazılan çok vezinli şiir, klasik kalıplardan kurtularak, duygu ve hayal dünyasındakileri doğal bir akış içerisinde anlatan serbest şiir, şiirin tamamen vezinsiz ve kafiyesiz yazılmasını öngörmektedir.

Apollo Ekolü, 1934 yılında Ahmed Zekî Ebû Şâdî'nin Kahire'den İskenderiye'ye taşınmasıyla birlikte yavaş yavaş dağılmaya başlamış, Apollo dergisi de, ya ekonomik nedenlerden ya da merkezin İskenderiye'ye taşınmamasından dolayı kapanmıştır.⁷⁹

D. MEHCER EKOLÜ

20. yüzyıl Arap dünyasında güvenliğin olmayışı, siyasi kargaşa, ekonominin zayıflaması, baskı gibi sebepler orta sınıf aydınlarının göç etmesine yol açmıştır. Arap ülkelerinden özellikle de Suriye ve Lübnan'dan çok sayıda grubun 19.yy.'ın sonlarında ve 20.yy.'da yenedünya olarak gördükleri Kuzey ve Güney Amerika ülkeleri olan Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya, Arjantin, Şili, Venezüella, Meksika devletlerine göç etmeleri Mehcer ekolünün kurulmasının temellerini oluşturmuştur. İçerisinde çok sayıda şair ve edibin yer aldığı gruplar, göç ettikleri uzak diyarlara yanlarında Arap dili ve edebiyatını da taşıyarak buralarda hislerine tercüman olan yeni bir edebiyat inşa etmiştir. Kaleme aldıkları şiirlerinde duygularından, yaşadıkları farklı hislerden, edindikleri tecrübelerden, gurbet hayatından, vatanlarına duydukları özlemden, karşılaştıkları sıkıntı ve eziyetlerden bahsetmiştir. Bunun sonucunda göçmen şair ve edebiyatçıların kaleme aldıkları şiir ve yazılar, Mehcer Edebiyatı'nı oluşturmuştur.⁸⁰ Bu şair ve edebiyatçıların oluşturdukları bu ekolün, iki başlık altında incelenmesinde yarar mülâhaza edilmiştir. Bunlar:

1. er-Râbitatu'l-Kalemiyye (Kalem Birliği)

Mehcer ekolünün ortaya çıktığı 20.yy.'ın yirmili yıllarının başında pek güçlü olmamasına rağmen aynı yüzyılın otuzlu yıllarında şöhreti birden parlamış ve özellikle *er-Râbitatu'l-Kalemiyye*'nin Nisan 1920'de New York'ta kurulmasının ardından adı

⁷⁹ Çakır, a.g.t., s. 17.

⁸⁰ Muhammed 'Abdülün'im Hafâcî, *Harakâtu't-Tecdîd fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, İskenderiye, Dâru'l-Vefâ' li'dünya't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 2001, s. 174.

modern dünyanın dört bir yanında ve Arap dünyasının büyük devletlerinde duyulmaya başlamıştır.⁸¹

er-Râbitatu'l-Kalemiyye'nin kurulmasından önce Nedret Haddâd (1881-1950), Reşîd Eyyûb (1871-1941) gibi Kuzey Amerika'ya göç eden şair ve edebiyatçıların ilkleri arasında yer alan Nesîb 'Arîda, Nisan 1913'de "el-Funûn" dergisini çıkarmıştır.⁸² Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce yayın hayatına ara vermesi nedeniyle Mehcer şairleri ve edebiyatçıları derginin bıraktığı boşluğu Abdu'l-Mesîh Haddâd'ın çıkardığı *es-Sâih* gazetesine yönelerek kapatmaya çalışmıştır. Mehcer mensupları, eserlerini bu gazetede yayımlamış ve gazetenin idaresinde görev almıştır. Gazetenin kurucusu 'Abdu'l-Mesîh Haddâd'ın yanında Cübrân Halîl Cübrân, Nesîb 'Arîda, Mîhâil Na'îma, Raşîd Eyyûb, Nudre Haddâd gazetede görev alanlar içerisindeydi. Bu yazar ve şairler, Nisan 1920'de edebî birlik oluşturmaya karar vermişlerdir. 28 Nisan 1920'de Cübrân'ın evinde bir araya gelen göçmen şair ve edebiyatçılar, birliğe *er-Râbitatu'l-Kalemiyye* isminin verilmesine; bir başkanın, danışmanın ve mali işler sorumlusunun olmasını, üyelerinin dergi çalışanları, yardımsever ve yazarlardan meydana gelmesi şartıyla bu birliğin kurulması kararı alınmıştır.⁸³ Cübrân Halîl Cübrân oy birliği ile *er-Râbitatu'l-Kalemiyye*'nin başkanı, Na'îma ise bu birliğin danışmanı seçilmiştir.⁸⁴

er-Râbitatu'l-Kalemiyye'ye üye olsun veya olmasın yayımlamaya uygun bulunan Arapça eserleri yayımlamak, dünya edebiyatının önde gelen edebî eserlerini tercüme etmek veya ettirmek, edebiyatçıları teşvik maksadıyla nitelikli şiir ve nesir ürünlerine ödüller vermek, bu birliğin hedefleri arasında yer almaktadır. Birliğin kurulmasının ardından yazılarını ve şiirlerini gazete ve dergilerde yayımlayan kalem üyeleri, isimlerinin altına *er-Râbitâtu'l-Kalemiyye* ibaresini eklemişlerdir. Cemiyet, her yılın sonunda kendi üyelerini çeşitli gazete ve dergilerde yayımlamış olduğu edebî ürünleri kapsayan bir eseri *es-Sâih* gazetesinin özel sayısı olarak yayımlamıştır.⁸⁵

Na'îma, birliğin hedeflerini belirlemiş, şairlerin yenilik yolunda taklit ve gelenekle mücadele etmede izleyecekleri adımları gösteren ölçütler koymuştur.

⁸¹ Hafâcî, *Harekâtü't-Tecdîd fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabîyyi'l-Hadîs*, s. 173.

⁸² Hafâcî, *Harekâtü't-Tecdîd fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabîyyi'l-Hadîs*, s. 175.

⁸³ Ebu's-Şebâb, a.g.e., s. 148.

⁸⁴ Ebu's-Şebâb, a.g.e., s. 149.

⁸⁵ Hüseyin Günday, *Cubrân Halîl Cubrân ve Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2002, s. 10.

Na'îma'nin bu konudaki görüşleri, 1922'de kaleme aldığı, birliğin temel dayanaklarından birini oluşturan *Girbâl* adlı eserinde, *el-Makâyîsü'l-Edebiyye* başlığı altında toplanmıştır.⁸⁶ Mukaddimesini Abbâs Mahmûd Akkâd'ın kaleme aldığı *el-Girbâl* adlı eserin önsözünde eser, yazarı ve *er-Râbitatu'l-Kalemiyye*'den bahsedilmekle beraber, bu birliğin, Dîvân Grubu ile büyük oranda örtüşen modern Arap şiirindeki yenilikçi düşüncelerine de değinilmiştir.⁸⁷

Na'îma'nin, adı geçen eserde değindiği birliğin hedefleri şöyle sıralanabilir:

- a) İnsanın yaşamı boyunca tecrübe ettiği; ümit-ümitsizlik, başarı-başarısızlık, inanç-şüphe, sevgi-nefret, hüzn-sevinç, korku-güven gibi birbirine zıt duygu ve izlenimleri dile getirmek.
- b) Her şerde güzel olanı aramak. Çünkü ruhun güzel olana karşı dinmeyen bir özlemi vardır. Kişisel beğenilerimiz farklı olsa da, evrende, görmezden gelemeyeceğimiz mutlak bir güzellik vardır.
- c) İnsan ruhu, güzel ve ahenkli seslerle güçlendiğinden dolayı tabiattaki doğal seslerin kullanılması.
- d) Hayatı anlamaya çalışırken sadece 'hakikat'in rehberliğine dayanmak. Zira 'hakikat', bazen farklı şekillerde yorumlansa bile her zaman için evrenseldir.

Bu maddelere ek olarak, projesi Na'îma tarafından oluşturulan "er-Râbitatu'l-Kalemiyye'nin" en önemli hedeflerinden biri de geleneksel şiir kalıplarını kırarak, modern şiir dönemine geçişi sağlamaktır.⁸⁸

Ayrıca dergi üyelerinin ve diğer araştırmacı Arap yazarların yayımladıkları eserlerin yanında, dünya edebiyatının önemli eserlerinden yapılan tercüme aracılığıyla bu birliğin hedefleri belirlenmiş ve bu tarihten sonra birliğin üyeleri, makale ve şiirlerini *er-Râbitatü'l-Kalemiyye* ibaresi ile dergilerde ve önemli basın organları addedilen gazetelerde yayımlamaya başlamıştır. Bunun yanında her yılsonu, birlik üyelerinin makale ve şiirlerini içeren özel bir sayı, *es-Sâih* gazetesi tarafından çıkarılmıştır.⁸⁹

Edebiyat ve şiirde yeni eğilimleri temsil eden Kalem birliği, Cübrân'ın fikirleri nedeniyle romantizme meyletmiştir. Biçim olarak Romantizme daha yakın olmasına rağmen tasavvuru ve engin deneyimi, birliğin edebiyatı ile şiirini ilmî ve fikrî bakımdan

⁸⁶ Ebu'ş-Şebâb, a.g.e., s. 149.

⁸⁷ Hafâcî, *Harekâtü't-Tecdîd fi'ş-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, s. 173.

⁸⁸ Günday, a.g.t., ss. 10-11.

⁸⁹ Ebu'ş-Şebâb, a.g.e., s. 149.

dünya standartlarının üstüne taşımıştır.⁹⁰ Bu birlik Cübrân, Reşîd Eyyûb ve diğer üyelerin vefatıyla 1931’de dağılmıştır.⁹¹

2. el-‘Usbetu’l-Endelüsiyye (Endülüs Birliği)

er-Râbitatu’l-Kalemiyye’nin dağılmasından bir yıl sonra, Ocak 1932’de Güney Amerika kıtasında yer alan Brezilya’nın San Paolo eyaletinde Mîşâl Ma‘lûf, *el-‘Usbetu’l-Endelüsiyye* adlı edebî birliği kurmuş, başkanı kendisi, sözcüsü de Nazîr Zeytûn Mîşâl olmuştur. Ma‘lûf’tan sonra birliğin başkanı olarak şair Kuravî, onun ardından ise Mîşâl’in kız kardeşinin oğlu Şefik Ma‘lûf seçilmiştir.⁹² Endülüs birliğinin üyeleri arasında şair Reşîd Selîm el-Hûrî, Şefikâ Kaysar Selîm el-Hûrî, İlyâs Ferhât, Şükrullah el-Cer, Nasr Sem’ân, Riyâd Ma‘lûf, Şefik Ma‘lûf, ‘Akl el-Cer, Habîb Mes‘ûd, Tefvik Kırbân, Selmâ Sâig ve George Antone Kfoury gibi şahsiyetler bulunmaktadır.⁹³

Birliğe verilen *el-‘Usbetu’l-Endelüsiyye* ismi, göçmen şair ve edebiyatçıların Endülüslü şair ve edebiyatçılardan özellikle de *Muvaşşah* türü şiirlerindeki müzikal ruh ve sanatsal incelikten oldukça fazla etkilendiklerine işaret etmektedir.

Endülüsiyye üyeleri tarafından Brezilya’nın başkentinde kurulan *el-‘Usbetu’l-Cedîde* dergisinin kapanmasının ardından, 1935’te *el-‘Usbetu’l-Endelüsiyye* adında bir dergi çıkarılmış ve bu derginin yazı editörlüğünü Habîb Mes‘ûd üstlenmiştir. 1942’de Brezilya’nın resmî dili dışında gazete çıkarılmasının yasaklanması üzerine kesintiye uğrayan *el-‘Usbetu’l-Endelüsiyye* dergisi, yeniden 1947’den 1952 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.⁹⁴

Haddâd, topluluğun ilkelerinin Arap edebiyatını güçlendirmek, edebiyatçıları arasında kardeşliği sağlamak ve Arap dilinin seviyesini yükseltmek olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Şefik Ma‘lûf, Endülüs birliğinin amacının cemiyetin temellerinin herhangi bir kaynağa bağlı kalmaksızın edebiyatın sanat ve estetik değerler taşıması uğruna mücadele etmek olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında, birliğin edebî dilinin ayırt edici özelliği ise, klasik Arap dilinin üsluplarını ve kurallarını kullanmaları olmuştur.⁹⁵

⁹⁰ Hafâcî, *Harekâtü’t-Tecdîd fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs*, s. 178.

⁹¹ el-‘Îd, a.g.e., s. 126.

⁹² Hafâcî, *Harekâtü’t-Tecdîd fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs*, s. 179.

⁹³ Ebu’ş-Şebâb, a.g.e., s. 155.

⁹⁴ Hafâcî, *Harekâtü’t-Tecdîd fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs*, s. 180.

⁹⁵ Hafâcî, *Harekâtü’t-Tecdîd fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs*, s. 181.

el-‘Usbetu’l-Endelüsiyye, yirmi yıl edebî faaliyetini sürdürmüştür. Yeni bir hedefe ve modern düşünceye sahip er-Râbitatu’l-Kalemiyye’den daha muhafazakâr bir eğilim içerisinde olan Endülüs birliği, şiirde vezin ve kafiyenin korunmasına özen göstermiştir.⁹⁶

⁹⁶ el-‘Îd, a.g.e., s. 128.

BİRİNCİ BÖLÜM
DÎVÂN GRUBU'NUN OLUŞUMU VE KURUCULARI

I. DÎVÂN GRUBU'NUN OLUŞUMU

Dîvân Grubu'nun oluşumunun ele alındığı bu başlıkta grubun kuruluşundan, isimlerinden, grubun edebî özelliklerinden, faaliyetlerinden, eserlerinden ve grubun dağılmasından bahsedilecektir.

A. KURULUŞU

Avrupa edebiyatının özellikle de İngiliz romantik şairlerinin etkisiyle Klasik Arap Edebiyatı'na öykünen ve taklitçilikte aşırıya giden neoklasik akıma bir tepki olarak Abdurrahman Şükrî, Abbâs Mahmûd Akkâd ve İbrâhîm Abdülkadir el-Mâzinî üçlüsü tarafından kurulan grup, faaliyetlerini aktif bir şekilde 1909 ile 1921 yılları arasında sürdürmüştür.¹

Tesadüfi olarak birbirleriyle karşılaşan grubun kurucularından Mâzinî, Abdurrahman Şükrî ile eğitim aldığı yükseköğretim okulunda tanışmıştır.² Akkâd'ı ise 1907 yılında *ed-Dustûr* gazetesinde Fars Edebiyatı ile ilgili kaleme aldığı *Fâris ve Şi' ruhâ ve Şu'arâuhâ* başlıklı makalesinin yanı sıra İbnu'r-Rûmî ve Rûmî dışındaki diğer şairler hakkında yazdıkları aracılığıyla ismen tanıma fırsatı bulmuştur. Mâzinî'nin Akkâd ile şahsi tanışması, aylık abonelik borçlarını ödemek için uğradığı *ed-Dustûr*³ gazetesinde gerçekleşmiştir. 1911 yılına gelindiğinde ikili arasındaki bağ, daha da güçlenmiş ve ayrılmaz bir dostluğa dönüşmüştür. Bunun bir göstergesi olarak Akkâd, el-Berkûkî'nin çıkardığı *el-Beyân* dergisinin ofisine giderken Mâzinî'yi de yanında götürmüştür.⁴

Mazini ile Akkâd, *el-Beyan* dergisinde çalışmaya başladıkları bu dönemde, Mâzinî, İbnu'r-Rûmî; Akkâd ise Nietzsche ve Max Nordao (ö.1923) ile ilgili yazılar kaleme almış ve sözü edilen dergi sayesinde her gün bir araya gelmiştir. İlk başta İmam Şâfiî mahallesinde, daha sonra da Sekâkin mahallesinde aynı evde kalmaya başlamalarıyla birlikte, bu ikili arasındaki dostluk bağları daha da sağlamlaşarak eğitim ve eser telifi çalışmalarını beraber yürütmüşlerdir.⁵

¹ Ebu's-Şebâb, a.g.e., s. 96; Ca'fer, a.g.t., s. 66.

² Mâzinî ve Şükrî, öğretmen okulundan 1909 yılında mezun olmuştur. Ebu's-Şebâb, a.g.e., s. 95.

³ *ed-Dustûr* gazete merkezinin hem *Cemâmiz* yolu üzerinde hem de arkadaşlarını sıklıkla ziyaret ettiği *Medresetu'l-Hideyiyye*'nin yakınında olması, Mâzinî'nin bu dergiyle iletişimini güçlendirmiştir. Ca'fer, a.g.t., s. 54.

⁴ Mâzinî ve Akkâd, ismi geçen derginin bürosunda Taha Hüseyin, Muhammed es-Sibâ'î, Muhammed Hüseyin Heykel gibi seçkin edebiyatçılarla bir araya gelir ve kapanıncaya kadar burada uzunca vakit geçirirlerdi. Ca'fer, a.g.t., s. 54.

⁵ Ca'fer, a.g.t., s. 54.

Şükrî üstün başarısından dolayı bir heyet içerisinde İngiltere'deki Sheffield Üniversitesi'ne eğitim almaya gönderilmiş ve 1909-1912 yılları arasında İngiltere'de kalmıştır. Şükrî, bu yıllarda Mâzinî ile sürekli iletişim kurmuş ve henüz yüz yüze tanışmadığı Akkâd'a İngiltere'den mektup göndermiştir. Aslında bu duruma bakılarak ikili arasındaki tanışmanın bu yıllarda başladığı söylenebilir. Ancak Akkâd'ın Mâzinî aracılığıyla ismen tanıdığı Şükrî'yle bizzat tanışması, Şükrî'nin İngiltere dönüşü gerçekleşmiştir.⁶

Edebiyata tutkun bu üç arkadaş, 1912'den itibaren 'Ukâz ve el-Cerîde gibi edebiyatla ilgilenen diğer gazete ve dergilerde edebiyatta yenilikçi eğilimlerinin ilk sinyallerini veren eleştirel tarzda kaleme aldıkları makalelerini yayımlamaya başlamıştır. Aralarında sürekli fikir alışverişi yapan üç arkadaşın aynı zamanda genel kültürleri, şiir ve edebî eleştiri ile ilgili düşünceleri birbirini etkilemiştir. Ayrıca aynı ortamda yer almaları, edebî eğilimlerinin ve İngiliz edebiyatına olan bağlarının birbirine yakın olması, kuramsal ve sanatsal usulleri belirli edebî eleştirinin temellendirdiği edebî ekole benzer bir topluluğun oluşmasını sağlamıştır.⁷

B. GRUBA VERİLEN İSİMLER

Şükrî, Mâzinî ve Akkâd üçlüsünden oluşan bu topluluk, edebiyat sahasında araştırma yapanlar ve bizzat edebiyatçılar tarafından birçok isimle anılmıştır. Topluluğa verilen başlıca isimler arasında *el-Hareketu't-Tecdîdiyye* (Yenilik Hareketi), *Hareketu Tecdîdi'l-Edeb* (Edebiyatta Yenilik Hareketi), *Medresetu't-Tecdîd fi'l-Edebi'l-'Arabî* (Arap Edebiyatında Yenilik Ekolü), *ed-Da'vetu't-Tecdîdiyye fi'l-Edebi'l-'Arabî* (Arap Edebiyatında Yeniliğe Davet), *el-Medresetu'l-Mısriyyetu'l-Cedîde fi'l-Edeb* (Edebiyatta Yeni Mısır Ekolü), *Du'âtu'l-Cedîd* (Yeniliğin Davetçileri), *Ensâru'l-Cedîd* (Yeniliğin savunucuları) *Medresetu'd-Dîvân* (Dîvân Ekolü), *Cemâ'atu'd-Dîvân* (Dîvân Grubu) gibi isimler yer almaktadır.⁸

Topluluğa verilen bu isimler içerisinde araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılan *Dîvân Grubu* ismi, Akkâd ve Mâzinî'nin 1921 yılında ortaklaşa kaleme

⁶ Ca'fer, a.g.t., s. 55.

⁷ Ca'fer, a.g.t., s. 55.

⁸ Ca'fer, a.g.t., s. 51.

aldıkları *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb*⁹ adlı eserinden alınmıştır. Bu eserde Ahmed Şevkî ve Hâfiz İbrâhim gibi neoklasik edebiyatçılar sert dille eleştirilmiş, hatta bazılarına şair gözüyle bakılmamıştır.¹⁰

Grup, bunun da ötesinde neoklasik şairleri modası geçmiş, günlük konularla ilişkisi olmayan, anlamsız konularla uğraşan, taklitçi ve eski meraklısı kimseler olmakla yargılamışlardır. Yine Akkâd, Mâzinî'ye ait divanın mukaddimesinde neoklasik şairleri kastederek kendilerini modern olarak nitelendiren bazı şairlerin aslında deve tasvirleriyle uğraşan, çadırları ve kumları işleyen eski Arap şairlerini örnek aldıklarını, eski hayatı modern yaşantı ve şehir hayatıyla bağdaştırmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Başta Mâzinî ve Akkâd olmak üzere Dîvân Grubu şairleri, neoklasik şairlere kaba bir şekilde davranmışlar¹¹ ve neoklasik şairlere karşı bu tutumları Akkâd'ın vefatına kadar devam etmiştir.¹²

C. EDEBÎ ÖZELLİKLERİ VE BAŞLICA HEDEFLERİ

Arap ve İngiliz kültürünün edebî özelliklerini bünyesinde barındıran Dîvân Grubu, Arap şiirinde yenileşmeye gidilmesi yönünde çağrıda bulunurken gelenekten tamamen uzaklaşma yolunu tercih etmemiş, bunun da ötesinde özünü korumuş bütün dünya edebiyatlarında geleneksel formların, estetik ve sanatsal ifadenin doğru kurallarını içerdiğini dile getirmiştir. Bu düşüncenin bir yansıması olarak şiirde serbest kafiye'nin olması fikrine ilk başta sıcak bakan Akkâd, klasik Arap şiirinin doğal yapısından uzaklaşıldığını gördüğü için serbest kafiye'nin şiirde kullanılması fikrinden vazgeçmiştir.¹³

Grup, klasik Arap şiirinde kullanılan *Münasebât* ve *Nemâzic* gibi bazı şiirsel formları yenilikçi şiir anlayışına uygun bulmamış, daha çok şairin psikolojik dünyasının yanı sıra şairin iç dünyasıyla ilgili entelektüel düşüncelere ve kâinatın gerçeklerine eğilen

⁹ Akkâd ve Mâzinî bu eseri on cilde tamamlamak istemiştir. Ancak grubun dağılması nedeniyle sadece iki cildi yayımlanmıştır. Akkâd, el-Mâzinî, *ed-Dîvân fi'l-edeb ve'n-Nakd*, a.g.e., s. 3.

¹⁰ İbrâhim 'Abdülkâdir el-Mâzinî, *Şi'ru Hâfiz*, Muessesetu Hindâvî li't-Tâ'lim ve's-Sekâfe, Kahire, 2013, s. 20; Kabbîş, a.g.e., s. 223.

¹¹ Hüseyin Polat, "Dîvân Ekolü", *Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi Journal of Oriental Studies*, Ankara, C. XVI, S. 42, Yıl 2016, s. 73.

¹² Muhammed Ebü'l-Envâr, *el-Hivâru'l-Edebî Havle's-Şi'r: Kadâyâhu'l-Mevdû'iyye ve Delâlatuhu'l-Fikriyye ve Âsâruhu'l-Fenniyye min Bidâyeti'l-Karni'l-İşrîn ilâ Kıyâmi'l-Harbi'l-Âlemiyyeti's-Sâniye*, Kahire, Mektebetu'l-Âdâb, 2008, s. 618.

¹³ Envâr, a.g.e., s. 619.

felsefi teoremlere ilgi göstermiştir.¹⁴ Şiirde içerik yönünden geleneksel kalıplara bağlı kalmamış ancak dinleyiciye aktarmak istedikleri anlamları ve oluşturdukları şiirsel formları doğru biçimde kullanmak için bu kalıplara müracaat etmişlerdir. Bunun yanında şiirin biçimsel yapısında organik birliğin olması gerektiğini kesin bir dille vurgulamışlardır.¹⁵

Grubun, şiirde öngördüğü başlıca yenilikler maddeler halinde şöyle özetlenebilir:

- a) Şiirde konu, biçim ve içerikte yenilik, şiirde organik birlik, kafiyede çeşitlilik ve serbest kafiye.
- b) Şairin, kaleme aldığı şiirinde duygusal kişiliği ile üzüntü ve acılarını yansıtmalarının yanı sıra insanın kişiliğini dile getirmesi, varlıkların dış görünüşlerini değil, özünü tasvir etmesi.
- c) Aşırı karamsarlığa dayalı sübjektif bir akım olan ve retorik değil edebî yaratıcılığın, psikolojik bir potansiyel olduğunu savunan psikanaliz ekolünden yararlanması.
- d) Bir milletin karakteri, tabiatın varlığı ile ilgili gerçeklerin dile getirmesi. Tabiatın ötesine geçilmesi.
- e) Şiirde anlama önem vermesinin yanında felsefî düşüncelerden ve insanın iç dünyasındaki fısıltılarından bahsetmesi.
- f) Basit ve sıradan nesnelere ürettiği malzemeleri, canlılık kazandıran sanatsal estetik bir üslûpla şiire dökmesi.¹⁶

D. FAALİYETLERİ VE ESERLERİ

Şiirde hem içerik hem de biçimsel yönden bir yenileşmenin olması çağrısında bulunan Grup, Muhammed es-Sibâ'î ile Abdurrahman el-Berkûkî'nin 1911 yılında çıkardıkları *el-Beyân* dergisi ile *el-Cerîde* gazetesinde kaleme aldıkları yazılarıyla ve grubun faaliyet gösterdiği yıllarda bireysel ve ortaklaşa çalışma yürüterek çıkardıkları eserleriyle edebiyat çevrelerinde sesini duyurmaya başlamıştır. Bu gaye ile grubun *Dav'u'l-Fecr* isimli ilk divanı 1909 yılında Şükrî tarafından çıkarılmıştır.¹⁷ Şükrî'nin söz geçiren divanından sonra *Leâliu'l-Efkâr*, *Enâşidu's-Sibâ*, *Zehru'r-Rabî*, *el-Hatarât*,

¹⁴ Heykel, a.g.e., s. 164.

¹⁵ Envâr, a.g.e., s. 618.

¹⁶ Yalar, a.g.e., s. 97; Kabbîş, a.g.e., s. 223.

¹⁷ Ebu's-Şebâb, a.g.e., s. 96; Ca'fer, a.g.t., s. 66.

el-Efnân, Ezhâru'l-Harîf isimli divanlarını¹⁸; *es-Semerât, Hadîsu İblîs, el-İ'tirâfât, es-Sahâîf, el-Hallâku'l-Mecnûn* isimli nesir eserlerini grubun aktif faaliyet gösterdiği yıllarda çıkarmıştır.¹⁹ Bununla birlikte Şükrî, *el-Cerîde* gazetesi ile *el-Beyân* dergisinde şiirle alâkalı birçok makale kaleme almış ve bazı divanlarının mukaddimelerinde özellikle de beşinci divanının mukaddimesinde şiirden ve Dîvân Ekolü'nden bahsetmiştir.²⁰

Mâzinî ise, divanın birinci ve ikinci cildinin yanı sıra; *Şi'ru Hâfız İbrâhîm, eş-Şi'ru Gâyâtuh ve Vesâituh, Felsefetu's-Şi'r ve'n-Nakdu'l-Edebî, ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb* isimli nesir eserlerini bu yıllar arasında yayımlamıştır.²¹ Ayrıca Mâzinî *el-Beyân* dergisinin 1913-1914 yılı sayılarında İbnu'r-Rûmî'nin, 1914'de Fehîm Kandîl'in çıkardığı *'Ukâz* dergisinde Hâfız İbrahim'in, şiirleri ile ilgili makaleler kaleme almıştır.²²

Akkâd da bu yıllarda, sırasıyla *Yakazatu's-Sabâh, Vehcu'z-Zahîra, Eşbâhu'l-Asîl* başlıklı birinci, ikinci ve üçüncü divanlarını *Hulâsatu'l-Yevmiyye, Mecme'u'l-Ahyâ ve ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb* isimli eserlerini bu dönemde yayımlamıştır.²³

E. GRUBUN DAĞILMASI VE SEBEPLERİ

Şair, edebiyatçı ve edebî eleştirmen vasıflarını bünyesinde barındıran bu üç arkadaşın kurduğu Dîvân Grubu, Modern Arap Edebiyatı'na daha fazla katkı yapması beklenirken kuruluşunun üzerinden çok geçmeden *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb* adlı eserin ikinci cildinin 1921 yılında çıkmasıyla birlikte dağılmıştır.²⁴ Bunun başlıca nedeni, Şükrî ile Mâzinî arasında çıkan intihal tartışması ve akabinde meydana gelen bir takım karşılıklı eleştiriler sonucunda bu tartışmanın giderek büyümesi ile birlikte Grup üyeleri arasındaki bağın zayıflamasıdır.

Şükrî ile Mâzinî arasındaki bu tartışma, Şükrî'nin divanının beşinci cildinin mukaddimesinde Mâzinî'nin İngiliz şiirinden birçok intihal yaptığı suçlamasıyla başlamıştır. Şükrî, intihal olduğunu iddia ettiği bu şiirlerin hangileri olduğunu açıklamış ve asıl kaynaklarını göstermiştir. Mâzinî ise *Sanemu'l-Elâib* adlı eserinde iddialara cevap

¹⁸ Abdurrahman Şükrî toplam sekiz divan kaleme almıştır. Ancak sekizinci divanı 1919 yılından sonra gazete ve dergilerde yayınladığı şiirlerinden oluşmaktadır. Bu şiirler daha önce bir divan altında toplanmamıştır. Ca'fer, a.g.t., s. 66.

¹⁹ Ca'fer, a.g.t., s. 66.

²⁰ Ebu's-Şebâb, a.g.e., s. 96.

²¹ Ca'fer, a.g.t., s. 70.

²² Ebu's-Şebâb, a.g.e., s. 96.

²³ Ca'fer, a.g.t., ss. 69-70.

²⁴ Ca'fer, a.g.t., s. 66.

vererek Şükrî'yi eleştirmesi neticesinde, Şükrî ve Mâzinî'nin edebiyatı bırakmasıyla sonucunda Akkâd grup içerisinde yalnız kalmıştır.²⁵

Şükrî sözü geçen divanının mukaddimesinde etkilenme ile edebî hırsızlık arasını ayırarak bir şairin diğerinden alıntı yapması ile ilgili olarak önemli bilgiler vermiştir. Bunun yanında bir dilden diğerine yapılan tercümenin zorluklarından bahsetmiştir. Mukaddimenin son paragraflarında Mâzinî'yi üstü kapalı olarak eleştiren Şükrî, edebiyatçı arkadaşlarından birinin (burada Mâzinî'yi kastederek) 'Ukâz gazetesinde yayımlanan eş-Şâ'iru'l-Muhtadar başlıklı şiirinin İngiliz şair Shelley'nin, Adûnî isimli şiirinden alıntılındığına dikkat çektiğini söylemiştir.²⁶

Bir arkadaşının ise, yine Mâzinî'nin *Kabru's-Şi'r* başlıklı şiirinin Alman şair Heinrich Heine'nin şiirinden alındığını, bir diğer arkadaşının da Mâzinî'nin *Fetâ fî Siyâkı'l-Mevt* adlı şiirinin İngiliz şair Thomas Hood'tan alındığını kendisine haber verdiğini ifade etmiştir. Ayrıca edebiyatçı arkadaşlarından birinin Mâzinî'nin *er-Râ'î'l-Ma'bûd* adlı şiirinin Amerikalı şair Robert Lowell'den (ö.1977), *el-Verdetu'r-Resûl* adlı şiirinin İngiliz şair Waller'den aldığını söylemiştir. Adı geçen divanları gibi birçok divanının intihal yoluyla teşekkül ettiğini belirten Şükrî, Mâzinî'nin bunların yanı sıra *el-Beyân* dergisinde yazdığı *Tenâsuhu'l-Ervâh* adlı makalesinin de baştan sona İngiliz yazar Edison'un çıkardığı *Spectator* dergisinden aldığını belirtmiştir. Yine *el-Beyân*'da yayımladığı uzunca pasajın Victor Hugo, Shakespeare ve Thomas Carlyle'nin makalelerinden aldığını ortaya koymuştur. Ne var ki Şükrî, Mâzinî'nin kasten intihal yaptığını düşünmediğini: “şayet böyle bir şey yaptığını bilseydim arkadaşlarına ihanet ettiğini söylerdim” diyerek bu konuda ılımlı davranmıştır.²⁷

Mâzinî de arkadaşı tarafından kendisine yöneltilen bu suçlamaları divanının ikinci cildinin mukaddimesinde kabul etmiş ve şu açıklamayı yapma ihtiyacı hissetmiştir: “Şüphesiz ki okurlar, Batılı şairin şiirlerinden intihal yaptığımız ile ilgili söylenenler hakkında bizden cevap bekliyorlar. *ed-Dîvân* adlı eserimizin ikinci cildini çıkarmakla biz bu suçlamaları görmezden gelmek istedik. Bu eser bile tek başına bu suçlamalara karşı en güzel cevaptır. Ancak bu konunun çok yankı getirmesi ve neoklasik şairlerin alçaklıkları karşısında sessiz kalamadık. Eğer şahsıma yöneltilen bu suçlamalar doğruysa

²⁵ Kabbiş, a.g.e., s. 224.

²⁶ Sekkût, Jones, a.g.e., s. 23.

²⁷ Sekkût, Jones, a.g.e., s. 24; Enver el-Cündî, *el-Me'âriku'l-Edebiyye fî Mısır munzû 1914-1939*, Mektebetu'l-Encelû el-Mısırî, s. 547.

gereken şey benim dışımda birinin eleştirilmemesiydi. Şiirlerimi eleştiren hiç kimseyi edebî hırsızlıkla suçlamadığım hâlde insanlar benim üzerimden başkalarını eleştirdiler ve beni ölçüt alarak diğerlerine ağır suçlamalarda bulundular. Hâlbuki bu apaçık bir kabalıktır.”²⁸

Şükrî ile Mâzinî arasında çıkan tartışma ilerleyen zamanlarda gazetelerin yanı sıra ikilinin eserlerinde kendini göstermiştir. Bu gazetelerden biri olan *Nizâm* gazetesi, Şükrî ile Mâzinî'nin karşılıklı eleştirilerinin yayımlandığı bir platform haline gelmiştir. 1919 ile 1920 yılları arasında, 'Ukâz gazetesinde bir eleştirmen tarafından Mâzinî ve Akkâd'ın kaleme aldıkları şiirleri eleştiren yazılar yayımlanması bir nebze dinmiş olan tartışma havasını yeniden alevlendirmiştir.²⁹

Mâzinî, *ed-Dîvân* eserinin birinci ve ikinci cildinde bizzat Şükrî'nin şahsını ve şiirini ağır bir dille eleştiren iki bölüm kaleme almıştır. Burada Şükrî'nin sinir hastası ve deli olduğunu söylemiştir. Şiirlerini değersiz ve yararsız bulduğu için yüzeysel, yetersiz ve insanların duygu ve hislerini anlatmaktan uzak olduğunu düşünmüştür. Alıntı, edebî hırsızlık, şiirde yüzeysellik ve düşüncede bozuklukla Şükrî'yi itham eden Mâzinî, Şükrî'nin doğrudan deli olduğunu söylemiştir. Bunun Şükrî üzerinde büyük bir tesiri olmuş ve dahası şiir yazmayı bırakmış, arkadaşlarından ümidi kesmiş ve bundan sonra İskenderiye'ye yerleşerek münzevi bir hayata çekilmiştir.³⁰

İki şair arasında geçen edebî tartışma ara sıra objektif tenkitin dışına çıkmasına rağmen Arap şiirine gözle görünür faydaları da olmuştur. Batı edebiyatına yönelmiş şairleri, bu edebiyatın kaynaklarını ayıklamadan kullanmamaları gerektiği yönünde aydınlatmıştır. Ayrıca bu tartışma, modern tarzda şiir yazan şairlerden kimilerini daha dikkatli olmalarının yanı sıra alıntı yapmaktan kaçınmaları konusunda uyarılmış ve onların bu yanlışa düşen şairlerin deneyim ve tecrübelerinden istifade etmeleri çağrısında bulunmuştur.

Şükrî ile Mâzinî arasında meydana gelen tartışma söz ve fikir boyutunda kalmış asla kin ve nefrete dönüşmemiştir. Şükrî 1944 yılında Kahire'ye gelişini fırsat bilerek kadim dostları Mâzinî'yi ve Akkâd'ı ziyaret etmiştir. Bu da Şükrî ile Mâzinî arasındaki edebî ve eleştirel kavganın masumane olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu suçlamalar

²⁸ Ebu'ş-Şebâb, a.g.e., s. 78.

²⁹ Şûşe, a.g.e., s. 17.

³⁰ Ebu'ş-Şebâb, a.g.e., s. 80.

her ne kadar Şükrî ve Mâzinî'nin gelecek vadeden şiirsel ürünler ortaya koymalarına engel olsa bile edebiyata ve özellikle de şiire fayda sağlamıştır.³¹

II. DÎVÂN GRUBU'NUN KURUCULARI

Bu başlık altında oluşumuna değinilen grubun, kurucularının hayatlarından, edebî kişiliklerinden ve eserlerinden bahsedilecektir.

A. ABDURRAHMAN ŞÜKRÎ (1886-1958)

1. Hayatı

12 Ekim 1886 yılında Port Said'de³² Mağrip asıllı bir ailede dünyaya gelen Şükrî'nin babası Muhammed Şükrî 'Ayyâd, geçimini sağlamak için Mısır'ın bir kenti olan Gîze'ye yerleşmiştir. Bu şehirdeki ikametinin ilk yıllarında tarım ve hayvancılıkla uğraşmış ve daha sonra İskenderiye'de idari işlerde görev almıştır. İskenderiye'de tanıştığı kendisi gibi Mağrip asıllı olan Zeynep adındaki bir kızla evliliklerinin ardından³³ 'Urâbî Paşa isyanının önde gelenleri ile dostluğundan dolayı hapse atılmıştır.³⁴

Şükrî'nin ailesi bu yıllarda diğer tutukluların aileleri gibi birçok eziyete maruz kalmış ve bu yıllarda bazı çocuklarını kaybetmesinin yanında içerisinde Abdurrahman Şükrî'nin de bulunduğu yeni çocukları olmuştur.³⁵

Babasının edebiyata olan merakı ve 'Urâbî Paşa isyanının ileri gelenlerinden edip Abdullah Nedim ile arasındaki dostluğu, Şükrî'nin de küçük yaşlarda edebiyata ilgi duymasını sağlamıştır. Hamza Fethullah ve aftan yararlanarak hapisten çıkan Nedîm gibi dönemin bazı edebiyatçılarıyla babasının evinde tanışan Şükrî, dönemin edebî eserlerini okuyarak yeteneklerini keşfetmeye başlamıştır. Babasının kütüphanesinde bulunan İbnu'l-Fârız ve el-Behâ' Zuheyr'in divanlarının yanı sıra Şükrî'nin ilgisini çeken eserlerin başında Mersafi'nin *el-Vesîletu'l-Edebiyye*'si bulunmaktadır.

³¹ Ebu's-Şebâb, a.g.e., s. 84.

³² Fârûk Şuşe, *Dîvânü 'Abdurrahman Şükrî*, (thk. Nikolâ Yûsuf-Muhammed Receb el-Beyyûmî), Meclisu'l-'Alâ li's-Sekâfe, 2000, s. 3.

³³ Kâmil Muhammed Hüseyin İbrahim, *'Abdurrahman Şükrî Şâ'irân*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ümmü Derman Üniversitesi Arap Dili Bölümü, 2005, s. 3.

³⁴ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-Mu'âsir fî Mısır*, a.g.e., s. 129.

³⁵ Süreyyâ Beşîr b. Muhammed el-Ka'kî, *e't-Teşâum 'inde 'Abdirrahman Şükrî*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2009, s. 54.

Şükrî eğitimine sekiz yaşındayken Port Said'te bulunan sıbyan mektebinde birinde başlamış ve okuma-yazmayı burada öğrenmiştir. Sıbyan mektebinde geçirdiği bir yılın ardından Port Said'de bulunan *el-Câmi'u't-Tevfikî* ilkokuluna kaydolan Şükrî, buradan 1900 yılında diplomasını alarak mezun olmuştur.³⁶ Ancak Port Said'te lise bulunmadığından dolayı İskenderiye'ye gitmek zorunda kalan Şükrî burada Ra'sü't-Tîn³⁷ lisesine kaydolmuş ve 1904'te lise diplomasını almıştır.³⁸

Lise döneminde aradan yıllar geçmesine rağmen Ebu'l-Alâ' el-Maarrî'nin beyitlerinden yaptığı açıklamalarını unutamadığı lise hocası 'Abdülhakîm, Şükrî'nin babasının kütüphanesinde yer alan İbnu'l-Fârız, Behâ' Zuheyr'in divanları; Mersafî ve Bârûdî'nin şiir seçkilerinin yanı sıra Klasik Arap Edebiyatı'nın gözde şiirlerine ilgisinin artmasında etkili olmuştur. Ayrıca burada eğitim veren ve öğrencilerine İngiliz³⁹ edebiyatından basit düzeyde kitaplar okumalarını tavsiye eden Mr. Stevens'in teşvikleri sayesinde Şükrî, İngiliz edebiyatından bir takım kitaplar okuyarak Klasik Arap Edebiyatı'nın yanı sıra İngiliz edebiyatından da yararlanmıştı.⁴⁰

1904'te liseden mezun olmasının ardından Kahire'deki hukuk fakültesine kaydolmuştur. Milliyetçi parti liderlerinin taleplerine icabet etmek için okul arkadaşlarının kışkırtmasıyla protestolara katılması sebebiyle fakülteden kısa süre içerisinde ayrılmak zorunda kalan Şükrî, edebiyata olan ilgisi nedeniyle yüksek öğretmen okuluna girmeye karar vermiştir.⁴¹

Öğretmen okuluna başlamadan önce vatanının hak ve hukukunu müdafaa etmek için *el-Livâ* gazetesinde yazar olarak çalışmak isteyen Şükrî'nin yükseköğrenime devam etme kararını vermesinde Mustafâ Kâmil'in etkisi olmuştur. Mustafâ Kâmil, *el-Livâ* gazetesinde çalışmak istediğini bildiren Şükrî'ye ülkenin kültür seviyesi yüksek bireylere

³⁶ İbrahim, a.g.t., ss. 5-6.

³⁷ Bu lise Şükrî'nin on bir yıllık öğretmenlik hayatının sekiz yılını (1912-1920) geçirdiği okuldur. Bu yıllar Şükrî'nin en çok eser verdiği dönemdir. İlk divanı *Dav'ul-Fecr* hariç diğer altı divanını bu yıllar arasında çıkarmıştır. Bunun yanı sıra nesir eserlerinin tamamını bu dönemde yayımlamıştır. Ayrıca iki ciltlik yayımlamadığı şiir seçkileri kitabı *el-Muhtârâtü's-Şi'riyye* bu bereketli dönemin ürünleri içerisinde yer almaktadır. Hamdî es-Sekkût, M. Jones, *'Alâmu'l-Edebi'l-Muâ'sır fi Mısır*, Abdurrahman Şükrî, C. III, Kahire, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1980, s. 9.

³⁸ Ahmed 'Ubeyd, *Meşâhiru's-Şu'arâi'l-'Asr fi'l-Aktâri's-Selâseti'l-'Arabiyye: Mısır ve Süriye ve'l-'Irâk*, I-II, C. I, Ashâbu'l-Mektebeti'l-'Arabiyye fi Dimeşk, Matbaatu't-Terakkî, 1922, s. 249.

³⁹ İngiliz sömürgesinin altında bulunan Mısır'da eğitim dilinin zorunlu olarak İngilizce olmasından dolayı bu yıllarda bütün dersler İngilizce okutulmaktadır. İngilizler bu yıllarda Arap dilini yok edip yerine İngiliz dilini getirmek istemişlerdir. Sekkût, Jones, a.g.e., C. III, s. 10.

⁴⁰ Sekkût, Jones, a.g.e., ss. 9-10.

⁴¹ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsır fi Mısır*, s. 129.

olan ihtiyacını göz önünde bulundurarak izin vermemiş ve eğitimine yüksek bir okulda devam etmesini tavsiye etmiştir.⁴²

Bu okulda hem Arap hem de Batı edebiyatı ile ilgili dersler almıştır. Bu yıllarda Klasik Arap Edebiyatı'ndan Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Egâni*'si, Ebu Temmâm'ın *Hamâse*'si, Şerîf Râdî'nin ve Mihyâr'ın divanları; Batı edebiyatından ise, İngiliz şairlerin lirik tarzda yazdıkları en güzel şiirlerin bulunduğu *ez-Zehîratu'z-Zehbiyye*⁴³ adlı eseri okumuştur.⁴⁴

Bu yıllarda okuduğu gazel türünde kaleme alınan, tasannu' (yapaylık) ve tekellüften (zorlama) uzak olan Ebû Temmâm'ın *el-Hamâse* adlı eseri ile İsfâhânî'nin *el-Egâni*'si ve bu iki divan ile aynı özellikleri taşıyan, Mihyâr ve Şerîf Radî'nin divanlarına büyük hayranlık duymuştur.⁴⁵

Burada kaldığı üç yıl boyunca İngilizcesini ileri seviyede geliştiren Şükrî, 1909'da bu okuldan mezun olmuş ve aynı yıl içerisinde *Edvâ'u'l-Fecr* isimli ilk divanını çıkarmasının yanı sıra⁴⁶ kaleme aldığı makalelerini ve şiirlerini dönemin gazetelerinde yayımlamıştır.⁴⁷ Şükrî'nin öğretmen okulunda ders gördüğü yıllarda çıkardığı bu divan büyük bir yankı uyandırmıştır. Akkâd'ın hatıratlarında yer aldığına göre, bu divan, edebiyatta yeni ekolün doğuşunu temsil etmekle beraber, Ahmet Şevkî ve Hâfız İbrahim gibi şairlerin savunduğu klasik ekolle çatışmanın da başlangıcının habercisi olduğunu dile getirmiştir.⁴⁸

Bu yıllarda İbrahim 'Abdülkadir Mâzinî ile dost olmuştur. Mâzinî aralarındaki bu dostluğu şöyle anlatmıştır: “Biz o zamanlar yüksek öğretmen okulunun öğrencileriydik. Abdurrahman Şükrî ile sıkı bir dostluğumuz vardı ve yediğimiz ayrı gitmezdi. Şükrî, edebiyatta belirli bir ekolün zirvesine ulaşırken ve net bir fikre sahipken ben henüz bu konuda acemi idim. Bana yol gösteren ve elimden tutan, Şükrî oldu. Eğer Şükrî'nin

⁴² Sekkût, Jones, a.g.e., s. 15.

⁴³ Şükrî, bu eserde, klasik Arap şiirinin geleneksel kalıplarına aykırı olan lirik şiirin yeni formları ile karşılaşmıştır. Şükrî'nin eserde karşılaştığı bu form içinde ne bir methiye ne de bir hiciv türü şiir barındırmaktadır. Bunun aksine şiirde duygu ve insanoğlunun acı ve ümitlerinden, hayata ve tabiatla ilgili fikirlerden bahsetmektedir. Şükrî kitabın şiirsel formundan etkilenmiş ve artık geleneksel Arap şiirinin bilinen büyük türlerini özellikle de methiye türü şiire ilgi duymamıştır. Bkz.: Dayf, a.g.e., s. 131.

⁴⁴ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsır fî Mısır*, s. 129.

⁴⁵ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsır fî Mısır*, s. 131.

⁴⁶ Sekkût, Jones, a.g.e., s. 12.

⁴⁷ Sekkût, Jones, a.g.e., s. 14.

⁴⁸ Hilâl Görgün, “Abdurrahman Şükrî”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. XXXIX, Ankara, 2010, s. 253.

yardımı olmasaydı uzun yıllar bocalayacaktım ve muhtemelen doğru yolu bulamayacaktım.”⁴⁹

İngilizcedeki üstün başarısından dolayı İngiltere’de bulunan Sheffield Üniversite’sine eğitim almak için gönderilen heyetle beraber⁵⁰ İngiltere’ye giden Şükrî, bu üniversitenin edebiyat ve tarih bölümünden en yüksek dereceyi elde etmiştir.⁵¹ İngiltere’de kaldığı yıllarda Swinburne, Rosetti, Oscar Wilde gibi şairlerin eserleri ile tanışan Şükrî, Goethe gibi şairlerin şiirlerini ise İngilizce tercümelerinden okumuştur.

Okul arkadaşı Mâzinî ve İngiltere dönüşü sonrası tanıştığı Akkâd ile birlikte edebiyatta özellikle de şiirde bir yenilik ekolü olan Dîvân Grubu’nu kurmuştur. ‘Ukâz gazetesini bu grubun şiir ve yazılarını paylaştığı bir yayın organı haline gelmiştir.⁵² Bu gazetede Mâzinî, Hâfız İbrahim’in şiirlerini eleştirmiş ve Abdurrahman Şükrî ile kıyaslamıştır.⁵³ Eğitim hayatını edebiyata ve şiire adayan Şükrî, şiir eleştirilerini Ahmet Lutfi’nin çıkardığı el-Cerîde’de⁵⁴ okurları ile paylaşmıştır.⁵⁵

İngiltere’den dönüşünün üzerinden bir yıl geçmeden *Leâliu’l-Efkâr* adlı divanının ikinci cildini yayımlamış ve kısa bir süre sonra Ra’sü’t-Tîn lisesine tarih ve İngilizce öğretmeni olarak atanmıştır.⁵⁶ Akkâd, bu divanın mukaddimesinde Şükrî’nin şiirinin engin, derin ve sakin bir deniz gibi olduğunu ifade etmiştir. Şükrî’nin bu divanında serbest şiir örnekleri, rubaileri ve mutavvel türü şiirleri bulunmaktadır.⁵⁷

Şükrî, *Enâşîdu’s-Sibâ* adlı divanının üçüncü cildini 1913 yılında, *Zehru’r-Rabî’* adlı dîvânının dördüncü cildini 1916 yılında, *el-Hatarât* adlı dîvânının beşinci cildini 1916 yılında, *el-Efnân* adlı dîvânının altıncı cildini 1918 yılında, *Ezhâru’l-Harîf* adlı divanının yedinci cildini ise 1919 yılında yayımlamıştır.⁵⁸

Mâzinî ile Şükrî arasında meydana gelen bir takım edebî tartışmalar neticesinde Dîvân Grubu’nun dağılmasından sonra bakan ve müfettiş olarak eğitim ve öğretim ile

⁴⁹ Sekkût, Jones, a.g.e., s. 15.

⁵⁰ Sekkût, Jones, a.g.e., s. 12.

⁵¹ Kabbîş, a.g.e., s. 225.

⁵² Görgün, a.g.m, s. 253.

⁵³ Şûşe, a.g.e., s. 10.

⁵⁴ Muhammed Hüseyin Heykel ve Taha Hüseyin gibi genç edebiyatçı yazarların bulunduğu bu gazete o yıllarda yeniliğin bayrağını elinde taşımaktadır. Şükrî bu gazetede şiir ve diğer sanatlar arasındaki bağdan bahseden yazılar kaleme almasının yanında o dönemde yeni kabul edilen dahası bidat olduğu söylenen konularda da yazıları bulunmaktadır. Makaleleri, şiiri Batılı eleştirmenlerin görüşlerinden etkilenecek anladığını göstermektedir. Dayf, *el-Edebü’l-‘Arabiyyü’l-Mu’âsir fi Mısır*, a.g.e., s. 129.

⁵⁵ Görgün, a.g.e, s. 253.

⁵⁶ Sekkût, Jones, a.g.e., s. 22.

⁵⁷ Şûşe, a.g.e., s. 9.

⁵⁸ Polat, a.g.m., s. 74.

meşgul olmuştur.⁵⁹ 1935 yılında, ara verdiği telif hayatına geri dönmüş; şiir, edebiyat, eleştiri, eğitim ve psikoloji alanlarında kaleme aldığı makaleleri *er-Risâle*, *el-Muktetaf*, *el-Mecelletü'l-Cedîde* ve *es-Sekâfe* gibi dergilerde yayımlamıştır.⁶⁰

Maarif Bakanlığı'nda 1934'ten itibaren müfettişlik yaptıktan sonra 1938'de emekliye ayrılıp Port Said'e yerleşen Şükrî, 1952'de felç geçirmesi üzerine 1955'te İskenderiye'ye taşınmış ve hayatı boyunca evlenmeyen Şükrî 15 Aralık 1958'de vefat etmiştir. 1956'da *el-Âlemü'l-Arabî* dergisinin özel bir sayısı Şükrî'ye ithaf edilmiştir.⁶¹

Vefatından sonra Port Said ve İskenderiye'de geçirdiği uzlet yıllarında kaleme aldığı bazı şiirlerinin yanında büyük çoğunluğu 1935-1939 yılları arasında *Risâle* dergisinde yayımlanan makaleleri ve divanının sekizinci cildi piyasaya çıkmıştır. 1939 yılı boyunca *el-Muktetaf* dergisinde bir dizi makalesi yayımlanmıştır. *el-Mecelletu'l-Cedîde*, *el-Eyyâm*, *el-Edîbu'l-Mısırî* gibi birçok dergide şiirlerini ve makaleleri yayımlanan şairin en son makaleleri *el-Muktetaf* dergisinin Ağustos 1948 yılı ile Eylül 1951 yılı sayıları arasında neşredilmiştir.⁶²

2. Edebî Kişiliği

Şükrî; şair, edebiyatçı, düşünür, edebî ve sanatsal değeri yüksek felsefî araştırmaları olan bir şahsiyettir. Ancak Şükrî'nin şair yönü diğer niteliklerinin önüne geçmektedir. Edebî hayatının ilk devresi olduğu kabul edilen 20.yy.'ın başlarından itibaren, edebî sanatlar içerisinde en çok şiire önem vermiştir.⁶³ Henüz yüksek öğretmen okulunda eğitim aldığı yıllarda şiirsel deneyim, organik birlik, şiirde müzikal tını ve duygu gibi konulara eğilmiştir.

Şükrî vicdan şiiri (sezgisel şiir) olarak adlandırdığı yeni şiire davet etmiş ve sloganı haline gelen vicdan (sezgi) kavramına divanının birinci cildinin başında yer vermiştir:

أَلَا يَا طَائِرَ الْفِرْدَوْسِ إِنَّ الشِّعْرَ وَجَدَانُ⁶⁴

Firdevs (Cennet) Kuşu! Behey? Şiir Sezgidir.

⁵⁹ Kabbiş, a.g.e., s. 225.

⁶⁰ Görgün, a.g.m., s. 253.

⁶¹ Görgün, a.g.m., s. 254.

⁶² Sekkût, Jones, a.g.e., s. 34.

⁶³ Kabbiş, a.g.e., s. 225.

⁶⁴ 'Abdurrahman Şükrî, *Dîvânü 'Abdirrahman Şükrî*, Kahire, Muessesetu Hindâvî, li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2012, s. 7.

Şükrî'nin şiirleri hem Arap hem de Batı edebiyatının renkleriyle boyanmıştır. Şükrî, Arap şiirinin kalkınmasına öncülük eden bir önceki kuşak şairlerinden, Fransız edebiyatının aksine İngiliz edebiyatıyla daha çok haşır neşir olması yönüyle farklılaşmaktadır. İngiliz edebiyatıyla ilgili derin okumaları yüksek öğretmen okulunda başlamış ve yine bu yıllarda İngiliz edebiyatının yanında Arap edebiyatıyla da meşgul olmuştur.⁶⁵

Şükrî'nin kaleme aldığı şiirler siyasi olayların ve milliyetçi duyguların aksine şairin iç dünyasını konu almaktadır. Şiir divanında en çok öne çıkan tema sevgi ve aşktır. İçinde aşk, ümitsizlik ve hüznün ele alındığı sevginin ardında kâinat ve tabiat karşısında insanoğlunun hislerinin geniş bir tasviri yapılmaktadır. Şükrî, bu tasvirleri İngiliz şiiriyle alâkalı okuduklarından çıkarsamıştır.⁶⁶

Bu tasvirlerin Şükrî'de oluşması öğrencilik yıllarında okuduğu *ez-Zehîratu'z-Zehabiyye* adlı eserde yer alan seçkiler ve bu seçkilerde Klasik Arap Edebiyatı'nın geleneksel formuyla bağdaşmayan lirik (duygusal veya romantik) şiirin yeni bir örneği ile karşılaşmasıyla başlamıştır. Klasik Arap şiirinde yer alan methiye ve hiciv türü şiirlerin aksine duyguyu, insanoğlunun acılarını, ümitlerini, hayat ve tabiatla ilgili düşünmeyi konu alan bu şiir formu, Şükrî'nin içine işlemiş ve bundan dolayı klasik Arap şiirinin methiye gibi türlerinden uzaklaşmaya başlamıştır.

Öğretmen okulundan mezun olmasının ardından yayımladığı ve *Dav'u'l-Fecr* adını verdiği divanının birinci cildi, bu eğilimi en iyi biçimde gözler önüne sermektedir. Methiye türünün yer almadığı bu divanda Şükrî, Mısır'ın reformist liderlerine yazdığı mersiyeler bulunmaktadır.⁶⁷

Üçüncü ve dördüncü divanlarının önsözlerinde ise şiirde hayal ve duygunun etkin rolüne vurgu yaparak, duygunun nefret, ümit-ümitsizlik, kin, hüznün, cesaret ve korkaklık gibi hisleri içine alacak kadar geniş bir kavram olduğuna dikkat çekmiştir. Altıncı divanının mukaddimesinde İngiliz edebiyatının 18. ve 19. yüzyılların şiir ve edebî eleştirisini, Arap edebiyatına uyarlayacak kadar derin bir bilgi birikimine sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca bu mukaddimedede tasannu' (yapmacık ifade) içeren Arap şiirinin ruhsuz yapısına şiddetle karşı çıkmış; teşbihleri ay, kuru bir dal, kum tepeleri, inci ve

⁶⁵ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyu'l-Mu'âsır fî Mısır*, s. 130.

⁶⁶ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyu'l-Mu'âsır fî Mısır*, s. 131.

⁶⁷ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyu'l-Mu'âsır fî Mısır*, s. 131.

üzüm bahçesi olan Arap şiirinin gazel türündeki hayal unsurlarıyla dalga geçmiştir. Çünkü Şükrî'ye göre şiir, hayali ve edebî zevki yüksek olanların dilidir.⁶⁸

Romantik eğilimin savunucularının karakteristik özelliği olan hüznün ve karamsarlık Şükrî'nin şiirlerinde görülmektedir. *Şekvâ'z-Zemân* adlı şiirinde bu tonları görmekteyiz:

لَقَدْ لَفِظْتَنِي رَحْمَةُ اللَّهِ يَا فَعَا فَصِرْتُ كَأَيِّ فِي الثَّمَانِينَ مِنْ عُمْرِي⁶⁹

*Çözdü dilimi (şiir söylemeye) Allah'ın rahmeti genç yaşta
Seksenlik ihtiyar gibi oldum gençliğimin baharında*

Şükrî'nin divanlarının genel karakterinde hüznün ve karamsarlık ağır basmaktadır. Bu genel yapıdan dolayı şair divanlarında ölümden sıkça bahsetmiştir. Sırasıyla *el-Hub ve'l-Mevt*, *Beyne'l-Hayât ve'l-Mevt* isimli iki şiiriyle başlayan divanının üçüncü cildi buna örnek olarak gösterilmektedir:

وَمَا الدَّهْرُ إِلَّا الْبَحْرُ وَالْمَوْتُ عَاصِفٌ عَلَيْهِ وَأَعْمَارُ الْأَنْامِ سَفِينٌ⁷⁰

*Zaman ancak bir deniz, ölüm ise onun üzerindeki bir kasırga,
İnsanların ömürleri de (bu denizin üzerindeki) bir gemi (gibidir).*

Şairin bu divanında yer alan *el-Ezâhîru'l-Sûd* (Siyah Çiçekler) adlı şiiri, kâinatın bütün çiçeklerinin kendisine kötü ve cimri görüldüğünden dolayı bu ismi almıştır. Şâir Yuhtadar (Ölüm Sarhoşu Şair) adlı şiirinde, kendisine yazdığı mersiyede bu karakter yine ön plana çıkmaktadır:

أَأَلْقَى الْمَوْتَ لَمْ أَنْبُهُ بِشِعْرِي وَمَا يَعْلَمُ سَوَادُ النَّاسِ أَمْرِي
وَفِي نَفْسِي مِنَ الْأَبَدِ اتِّسَاعٌ تَدُورُ الْكَائِنَاتُ بِهَا وَتَجْرِي⁷¹

*Ölüme mi kavuşuyorum henüz şiirimle temayüz etmeden
ve de insanların ezici çoğunluğu (bu) durumumu öğrenmeden?*

*İçimde sonsuzluktan bir enginlik var
Varlıkların deveren edeceği ve akıp gideceği*

⁶⁸ es-Sübeyyil, Bâkâdir, eş-Şevkânî, a.g.e., s. 146.

⁶⁹ Dayf, a.g.e., s. 132.

⁷⁰ Dayf, a.g.e., s. 133.

⁷¹ Dayf, a.g.e., s. 133.

Şükrî'nin bu şiiri de, yine hayata karşı karamsarlığına örnek olarak verilmektedir. Anlatılanlar dışında şairin şiirlerinin belli başlı özellikleri ise şöyledir:

- a) Şiirde bütünlük.
- b) Şiirlerinin tabiatı konu alması.
- c) Duygusal şiir.
- d) Şiirlerinde klasik üslûbun etkisinin bulunmayışı ve modern bir üslubun kullanılması.
- e) Kafiye devrim. (Yazdığı serbest şiir ve rubailerle serbest şiirin öncüsü kabul edilir).
- f) Şiirde derin tefekküre önem vermesi.
- g) Şiirin hem üslup hem de içerik bakımından serbestleştirilmesi.⁷²

3. Eserleri

Edebiyatın farklı türlerinde birçok eser kaleme alan, edebiyat eleştirmeni, edip ve şair gibi birçok niteliğe sahip olan Abdurrahman Şükrî, şiir yazmaya 20.yy.'ın ilk yıllarında başlamıştır.⁷³ Şükrî'nin toplam yedi adet divanı bulunmaktadır.

Divanları:

- a) *Dav'u'l-Fecr* (1909).
- b) *Leâliu'l-Efkâr* (1913).
- c) *Enâşîdus-Sibâ* (1915).
- d) *Zehru'r-Rabî'* (1916).
- e) *el-Hutuvât* (1916).
- f) *el-Efnân* (1918).
- g) *Ezhâru'l-Harîf* (1919).⁷⁴

Bu divanların ilki hariç diğerleri İskenderiye'de yayımlanmıştır. Şairin sekizinci divanı ise 1935-39 yılları arasında gazete ve dergilerde yayımlanan şiirlerinden oluşmaktadır. Nikola Yusûf, bu divanlarını *Dîvânu Abdurrahman Şükrî* isimli eserinde bir araya getirmiş, ayrıca bu eserine Şükrî'nin daha önce bilinmeyen "Behâu'l-Hayâti" ve *Hulm bi'l-Endelüs* isimli iki şiirini de ilave etmiştir. Bunun Şükrî'nin nazmettiği en

⁷² Kabbiş, a.g.e., s. 226.

⁷³ Kabbiş, a.g.e., s. 225.

⁷⁴ Hafâcî, *Harekâtu't-Tecdîd fi's-Şi'ri'l-'Arabîyyi'l-Hadîs*, ss. 64-65.

son şiiri olduğu düşünölmektedir.⁷⁵ Nikola Yûsuf tarafından gazete ve dergilerden toplanıp bir araya getirilen 690 sayfalık bu divan, 1960 yılında yayımlanmıştır.⁷⁶

Şiir Seçkileri:

Zehîratu'z-Zeheb fi'l-Muntehab min Şi'ri'l-'Arab isimli iki ciltten oluşan bu eserin birinci cildini Ebu'l-Ferec el-İsfehânî'nin *el-Egânî* isimli meşhur eserinden derlediği yasak aşkı konu alan gazeller, düşünce ve sezgisel şiirleri oluştururken eserin ikinci cildini ise Abbâsî dönemi büyük şiir üstatlarının ve bazı Endülüslü şairlerin şiirleri doldurmaktadır. Şükrî, bu şiir seçkilerini iki temel kısma ayırmış olup birinci kısım tab' ve sezgisel şiiri, ikinci kısım ise san'a ve dîbâce şiirini temsil etmektedir. San'a ve dîbâce türü şiir ile şairin şiirinde üsluba, teşbih ve istiarelere özen göstermesi kastedilmektedir.⁷⁷

Nesir Türü Eserleri:

- a) el-İ'tirâfât (1916),
- b) es-Semerât (1916),
- c) Hadîsu İblîs (1916),
- d) es-Sahâif (1918) ve
- e) el-Hallâku'l-Mecnûn (1919).⁷⁸

Çeşitli konularda birçok makale yazan şairin en önemli makale başlıkları ise şöyledir:

- a) **Edebiyat ve eleştiri: Şairin bu alanda yazdığı makaleler:** Şerîf er-Radî, İbnu'r-Rûmî, Ebû Temmâm, Buhturî, Mihyâr, Ebû Nuvâs, Mütenebbî ve el-Ma'arrî gibi Abbâsî döneminin önemli şairlerinden bahsetmekte ve bunun yanında Arap edebiyatındaki eski ile yeni arasındaki kavgaya değinmektedir. Ayrıca gazel ve mersiye gibi bazı Arap şiiri türlerinin de incelendiği bu makalelerin büyük çoğunluğu *er-Risâle* dergisinde, diğer bir kısmı ise *el-Muktetaf* dergisinde 1935-1939 yılları arasında yayımlanmıştır.

⁷⁵ İbrahim, a.g.t., s. 44

⁷⁶ Kabbiş, a.g.e., s. 225

⁷⁷ İbrahim, a.g.t., ss. 44-45.

⁷⁸ Şükrî nesir eserlerinin tamamını İskenderiye'de yayımlamıştır.

- b) **Ahlak:** Şairin 1935-1939 yılları arasında “er-Risâle” dergisinde yayımlanan makaleler; tarihte yaşanan bazı rezillikleri ve bunların toplum üzerindeki etkisinden bahsetmektedir.
- c) **Avrupalı edebiyatçıların ve düşünürlerin nefis ve hayat konusundaki fikirleri:** Şairin bu konudaki makaleleri, Ağustos 1940 ile Eylül 1951 yılları arasında el-Muktetaf dergisinde *Nazarât fi'n-Nefs ve'l-Haya* başlığı altında yayımlanmıştır.
- d) **İslami Konular:** İslami konuları ele aldığı makaleleri 1935-1939 yılları arasında *er-Risâle* dergisinde yayımlanmıştır.
- e) **Hatıraları:** Abdurrahman Şükrî, hatıralarını anlattığı makalelerinde edebî kişiliğinden ve eğitim yıllarından söz etmiştir. Bu hatıralardan ilki, *el-Muktetaf* dergisinin 1939 yılı Mayıs, Haziran ve Temmuz sayısında *Fusûl min Neş'eti'l-Edebiyye* başlığı altında, diğeri *Zikrayâtu Sini't-Ta'lim* başlığı altında 1939 yılı Risale dergisinin Temmuz ile Ağustos sayılarında yayımlanmıştır.⁷⁹

B. İBRÂHİM ABDÜLKÂDİR el-MÂZİNÎ (1890-1949)

1. Hayatı

19 Ağustos 1890 yılında Kahire’de dindar bir çevrede dünyaya gelen Mâzinî’nin ailesi, Mısır’da bulunan Menûfiye’nin Kûmümâzin mevkiinden geldiğinden dolayı Mâzinî lakabıyla tanınmıştır.⁸⁰ Avukat olan babası Muhammed Abdülkâdir el-Mâzinî’yi⁸¹ henüz bir yaşındayken kaybetmesi üzerine bakımını annesi üstlenmiştir. Mâzinî, bu yıllarda en büyük kardeşinin babasından kalan mirası müsrifçe harcaması neticesinde sıkıntılı ve zor bir hayatla karşı karşıya kalmıştır.⁸²

İlkokulu Nasiriye’deki⁸³ *Medresetu'l-Karbiyye*, liseyi ise *Medresetu't-Tevfikiyye* ve *Medresetu'l-Hideyiyye*’de okumasının⁸⁴ ardından tıp fakültesine giren Mâzinî, otopsi odasına girdiği sırada midesi bulandığından dolayı tıp fakültesinden ayrılmak zorunda

⁷⁹ İbrahim, a.g.t. s. 46.

⁸⁰ Erol Ayyıldız, “İbrâhîm Abdülkâdir Mâzinî”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 197.

⁸¹ Hamdî es-Sekkût, M. Jones, *‘Alâmu'l-Edebi'l-Mu‘âsır fi Mısır: Silsile Biyografîye Nakdiyye Bibliyografîyye 2: İbrâhîm ‘Abdülkâdir el-Mâzinî*, Kahire, Dâru'l-Kitâb el-Mısırî, Dâru'l-Kitâb el-Lubnânî, 1979, s. 5.

⁸² el-Fâhûrî, *el-Câmi‘ fi Târîhi'l-Edebi'l-‘Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, s. 315.

⁸³ Ahmet Kâzım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2015, s. 69.

⁸⁴ el-Fâhûrî, *el-Câmi‘ fi Târîhi'l-Edebi'l-‘Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, s. 315.

kalmıştır. Tıp fakültesinden sonra hukuk fakültesine gitmek istemiş ancak maddi imkânsızlar sebebiyle hukuk fakültesine gidememiştir. Mâzinî bunun üzerine öğretmen okuluna girmeye karar vermiş ve edebiyat alanında kendini yetiştirmeye başlamıştır. Câhız, Müberred, Ebû ‘Alî el-Kâlî, Abdülkâdir Şerîf er-Râdî, Mihyâr, İbnu’r-Rûmî, Mütenebbî, v.b. klasik dönem Arap edebiyatının usta şairlerinin şiirlerini ve dönemin en seçkin nesir eserlerini bu yıllarda okumuştur.

Öğretmen okulunda verilen İngiliz dil ve edebiyatı dersleri ile yetinmemiş, İngiliz edebiyatı okumalarını günden güne arttırmıştır. Bu yıllarda İngiliz edebiyatı şairlerinden; William Shakespeare (1564-1616), Percy Bysshe Shelley, George Gordon Byron (1788-1824), yazarlardan ise; Charles Dickens (1812-1870), William Makepeace Thackeray (1811-1863) eleştirmenlerden ise: William Hazlitt (1778-1830), Matthew Arnold’ın (1822-1888), eserlerini okumaya başlamıştır.⁸⁵ Bu dönemde Batı edebiyatından okuduklarından Percy Bysshe Shelley gibi şairlerden etkilenen Mâzinî, Arap şairlerden ise Şerif er-Radî’nin etkisinde kalmıştır. Hem Arap edebiyatından hem de Batı edebiyatından yaptığı bu okumalar, Mâzinî’nin edebiyata ve hayata yeni bir perspektiften bakmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim Mâzinî’nin bu dönemde okuduklarının etkileri, öğretmen okulunda eğitim aldığı yıllarda *el-Ceride* gazetesinde kaleme aldığı yazılarında ve İngiliz edebiyatından ve özellikle de Shelley gibi İngiliz romantiklerin şairlerinin ışığında nazmettiği şiirlerinde görülmüştür.⁸⁶

Bu yıllarda kendisi gibi Batı edebiyatından etkilenen Abdurrahman Şükrî, Abbâs Mahmûd Akkâd ile tanışmış⁸⁷ ve amacı Batı lirizmine uygun şiirler yazmak olan Dîvân Grubu adı verilen edebî ekolü kurmuşlardır.⁸⁸

Mâzinî, 1909 yılında öğretmen okulundan mezun olduktan sonra *el-‘Abîdîyye*, daha sonra ise *el-Hideyviyye* liselerinde tarih öğretmeni olarak atanmıştır. Mâzinî, Şükrî’nin *Dav’u’l-Fecr* adlı divanını çıkarmasından sonra Hafız İbrâhim’i ve şiirini şiddetle eleştirdiği dönemde eğitim bakanı Ahmed Haşmet’in Hâfız’ın arkadaşı olması, Mâzinî’nin Dâru’l-‘Ulûm Fakültesi’ne İngilizce öğretmeni olarak atanmasına sebep olmuştur. Haşmet’in bu tavrına sinirlenen Mâzinî, 1913 yılında devlet okullarındaki

⁸⁵ Dayfullah, a.g.t., ss. 89-90.

⁸⁶ Kabbiş, a.g.e., s. 231.

⁸⁷ Dayfullah, a.g.t., s. 90.

⁸⁸ Ayyıldız, a.g.m., s. 197.

vazifesinden istifa etmiş ve Akkâd ile birlikte özel okullarda eğitim vermeye başlamıştır.⁸⁹

1914’de ilk divanını, 1917’de ise ikinci divanını çıkarmıştır.⁹⁰ Bu yıldan sonra öğretmenliği bırakarak 1907 yılından itibaren irtibatını kesmediği gazeteciliğe yönelmiş ve *es-Siyâse* ve *el-Belâğ* gazetelerinin baş editörlüğünü yapmıştır.⁹¹ Bu iki gazeteden önce 1918’de *Vâdi’n-Nîl* gazetesinde mütercim ve baş editör olarak çalışmıştır. Ardından *el-Efkâr*, *el-Ahbâr*, *el-Ehrâm*, *el-Esâs*, *er-Risâle*, *el-Hilâl*, *Rûzü’l-Yûsuf* gibi gazete ve dergilerde yazmıştır.⁹²

Gençliğinden itibaren devrimci bir ruha sahip olan Mâzinî, Klasik Arap Edebiyatı’nın yerleşmiş kalıplarını değiştirmek istemiştir. Akkâd ile tanıştıktan sonra kendi dönemlerinin adeta putlaştırılmış ediplerine cephe almıştır. Bu gaye ile *Dîvân Grubu*’nun özellikle şiir ve eleştiriye dair görüş ve fikirlerinin yer aldığı *ed-Dîvân fi’n-Nakd ve’l-Edeb* eserini çıkarmıştır. İkili bu eserle Arap edebiyatında reform yapıp o zamana kadar klasik kalıpların içine sıkışmış Arap edebiyatının yönünü modern dünyaya çevirmeye gayret göstermiştir.⁹³

Mukaddimesini Akkâd’ın kaleme aldığı ilk divanını 1913, ikinci divanı ise 1917 yılında çıkarmıştır. 1922 yılında ise *ed-Dîvân fi’n-Nakd ve’l-Edeb* adlı eseri Akkâd ile birlikte edebiyat dünyasına kazandırmıştır. Bu kitap, grubun yenilikçi davetinin öncü eseri olmuştur. Mâzinî bunun yanı sıra *Dîvân Grubu*’nu desteklemek ve neoklasik ekolü eleştirmek amacıyla birçok makale yazmıştır.⁹⁴

Yaşadığı dönemin edipleri, edebiyat eleştirmenleri, şairleri, gazetecileri ve romancılarının başında bulunan Mâzinî’nin en tanınmış ve kendisine ödül kazandıran *İbrâhîmu’l-Kâtib* romanı, Muhammed Hüseyin Heykel’in 1913 yılında yayımlanan *Zeynep* adlı romanından sonra Mısır romancılığının gelişmesinde büyük bir aşama olarak kabul görmüştür. Edebiyatın çeşitli dallarında ortaya koyduğu özgün çalışmalarıyla *Mecma’u’l-Lugati’l-‘Arabiyye’ye (Arap Dil Kurumu)* üye seçilen Mâzinî, 10 Ağustos 1949’da Kahire’de hayata veda etmiştir.⁹⁵

⁸⁹ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mûcez fi’l-Edebi’l-‘Arabî ve Târîhih: Edebü’n-Nahdati’l-Hadîse*, I-IV, 2. b., Beyrut, Dâru’l-Cil, 1991, s. 395; Dayfullah, a.g.e., s. 90.

⁹⁰ Dayfullah, a.g.e., s. 90.

⁹¹ el-Fâhûrî, *el-Mûcez fi’l-Edebi’l-‘Arabî ve Târîhih*, C. IV, s. 395; Dayfullah, a.g.e., s. 90.

⁹² Ayyıldız, a.g.m., s. 197.

⁹³ el-Fâhûrî, *el-Mûcez fi’l-Edebi’l-‘Arabî ve Târîhih*, C. IV, s. 396.

⁹⁴ Kabbîş, a.g.e., s. 231.

⁹⁵ el-Fâhûrî, *el-Câmi’ fi Târîhi’l-Edebi’l-‘Arabî: el-Edebü’l-Hadîs*, s. 316; Ayyıldız, a.g.m., s. 197.

2. Edebî Kişiliği

Edebiyatçı, şair, eleştirmen, siyasî gazeteci ve tercüman gibi niteliklere sahip olan⁹⁶ Mâzinî'nin edebî kişiliği, Arap ve İngiliz edebiyatından okuduklarıyla şekillenmiştir. Edebî hayatını eski ve yeni olarak ikiye ayırmış, eski ile şairliğini yeni ile de yazarlığını kastetmiştir. Şair Mâzinî, ilk şiir divanını 1913'de, ikinci divanını ise 1917'de çıkarmıştır.⁹⁷

Edebî hayatının ilk yıllarından itibaren gazeteciliğe hevesli olan Mâzinî, 1907'de *ed-Dustûr* gazetesinde, 1911-1914 yılları arasında ise *el-Ahbâr*, *el-Belâğ*, *el-İttihât*, *es-Siyâse* gibi gazetelerde yazmaya başlamıştır. Öğretmenliği bıraktıktan sonra da, 1918'de *Vâdi'n-Nîl* gazetesinde tercümanlık ve yazarlık yapmıştır.⁹⁸

Edebî hayatına şair olarak başlayan Mâzinî hüznlerini, endişelerini, acılarını, hatıralarını, hayatının ilk dönemlerinde başına gelen olayları şiirlerinde nazmetmiştir. İngiliz ve Arap şairlerden özellikle de İbnu'r-Rûmî, Beşşâr, Mütenebbî, Şerîf, Mihyâr gibi Abbâsî dönemi şair ve ediplerinden etkilenmiştir. Bu şairlerden edebî kişiliğini en çok İngiliz şair Percy Bysshe Shelley (1792-1822), Arap şairlerden de Şerîf Radî etkilemiştir.⁹⁹

Mâzinî, farklı temalarda 1925 yılına kadar şiir yazmaya ve uygun bulduklarını gazetelerde yayımlamaya devam etmiştir. Bu yıldan itibaren büyük bir cildi dolduracak kadar şiir yazmasına rağmen basılı bir kitap haline getirmemiştir. Hem Batı hem de Doğu edebiyatından yaptığı alıntılarının kişisel tecrübe ve deneyimlerinden daha fazla olması sebebiyle şiirinin, şairin iç dünyasını yansıtmadığını dile getirmiş ve "*Mâzinî şair değildir*" ibaresini sıklıkla tekrarlamıştır.¹⁰⁰

Tercümede güvenin ve doğruluğun peşinde olan Mâzinî sağlam bir üsluba,engin bir hayal gücüne, alaycı ve iğneleyici bir dile sahiptir.¹⁰¹ Edebî üslubu ile ilgili diğer bir yönü ise insanın iç dünyasında saklı olana nüfuz edip, bunu analiz ederek çıkarsadığını

⁹⁶ Yûsuf Es'ad Dâğır, *Masâdiru'd-Dirâsâti'l-Edebiyye*, Beyrut, Mektebetu'ş-Şarkıyye, I-III, C. II, , 1956, s. 658.

⁹⁷ Kabbiş, a.g.e., s. 232.

⁹⁸ 'Abdülkâdir el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, (thk. Fâyiz Terhîni), 2. b., Beyrut, Dâru'l-Fikr el-Lübânî, 1990, s. 9.

⁹⁹ Hafâcî, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs ve Medârisuh*, C. II, s. 10.

¹⁰⁰ Kabbiş, a.g.e., s. 232.

¹⁰¹ Dâğır, a.g.e., C. II, s. 658; Mâzinî'nin alaycılığı ile ilgili Bkz.: Hâmid 'Abduh el-Hevvâl, *es-Suhriyye fi Edebi'l-Mâzinî*, el-Hey'etu'l-Mısıriyyetu'l-'Âmme li'l-Kitâb, 1982, s. 147.

bütün insanları kapsayacak biçimde kullanmaktadır.¹⁰² Ruhun ve düşüncenin yoğun akışı içinde satırlara dökülen yazılarında akıl ile duygu yan yana yer almaktadır.¹⁰³

Yetenekli bir yazar olan Mâzinî'nin üslubu tatlı, kulağa hoş gelen, kolay anlaşılır ve estetik ifadelerle bezenmiştir. Aynı zamanda hikâyeye yazarı olan Mâzinî, bu hikâyelerinde günlük hayatta gördüğü olayları, gezintilerini ve itiraflarını konu almıştır. *İbrâhimu'l-Kâtib* adlı romanında başına gelen olaylardan, hayat ile ilgili düşüncelerinden bahsetmiş ve psikolojik analizlere yer vermiştir.¹⁰⁴

Modern dönem edebî eleştirmenlerin ilkleri içerisinde yer alan Mâzinî, Abdurrahman Şükrî ve Abbâs Mahmûd Akkâd ile birlikte Dîvân Grubu'nu kurmuştur. Grubun temel dayanağı haline gelen Abbas Mamûd Akkâd ile ortaklaşa kaleme aldıkları *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb* adlı eseri, 1922'de yayımlamıştır.¹⁰⁵ Bu eser, *Beşşâr b. Bürd*, *Hasâdü'l-Heşîm*, *Şi'ru Hâfız*, *eş-Şi'r* gibi edebî eleştiri üzerine yazdığı eserleri içerisinde yer almaktadır.

Mâzinî'nin ayrıca *es-Siyâsetül'-Mısriyye*, *el-İnkılâbi'd-Dustûri*, *Sundûku'd-Dünyâ*, gibi siyasi ve toplumsal eserlerinin yanında *Ğarîzetü'l-Mer'e* adında piyes çalışması da bulunmaktadır.¹⁰⁶

3. Eserleri

Mâzinî'nin edebiyat ve edebî tenkit alanında kaleme aldığı eserleri:

- a) Dîvanu'l-Mâzinî: Üç ciltten oluşan bu divanın birinci cildi 1913, ikinci cildi 1917, üçüncü cildi de 1960 yılında neşredilmiştir.
- b) Şi'ru Hâfız (1915): Şiirlerindeki duygularında gerçekçi ve samimi olmadığını söylediği Mısırlı şair Hâfız İbrâhim'e yönelik bir eleştiridir.
- c) *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb* (1921): Abbâs Mahmûd Akkâd ile ortaklaşa kaleme almıştır.
- d) *eş-Şi'r Ğâyâtuh ve Vesâituh* (1915).
- e) *Hasâdu'l-Heşîm* (1924).

¹⁰² Muhammed Zekî el-'Aşmâvî, *A'lâmu'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Hadîs ve't-Ticâhâtuhumu'l-Fenniyye: eş-Şi'r – el-Mesrah – el-Kıssa – en-Nakdü'l-Edebî*, İskenderiye, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 2000, s. 423.

¹⁰³ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebül'l-Hadîs*, s. 320.

¹⁰⁴ Ürün, a.g.e., s. 70.

¹⁰⁵ Dâğir, a.g.e., C. II, s. 658; Kabbiş, a.g.e., s. 232.

¹⁰⁶ el-Fâhûrî, *el-Mücez fi'l-Edebi'l-'Arabî ve Târîhih*, C. IV, s. 396.

f) Kabzu'r-Rîh (1927): Tâhâ Hüseyin'in eş-Şi'rü'l-Câhilî ve Hadîsü'l-Erbi'â' adlı eserinin eleştirisi ile ilgili makalelerini içermektedir.

g) Rihletu'l-Hicâz (1930).

h) Kıssatu Hayâ (1943).

i) Beşşâr b. Burd (1944).¹⁰⁷

Romanları, piyesleri, hikâyeleri ve hikâye tarzında dergilerde kaleme aldığı çalışmaları

Romanları:

a) İbrâhîm el-Kâtib (1931).

b) İbrâhîm es-Sânî (1943).

c) Selâsetu Ricâl ve İmrae.

d) 'Ûd 'alâ bu'd (1943).

e) Midyû ve Şerikâh (1943).

Tiyatro eseri:

a) Ğarîzetu'l-Mer'e ev Hükümü't-Ta'a.¹⁰⁸

Hikâyeleri ve dergilerde hikâye türünde kaleme aldığı makaleleri:

a) Sundûku'd-Dunyâ (1929).

b) Huyûtu'l-'Ankebût (1935).

c) Fi't-Tarîk (1938).

d) 'Ale'l-Mâşî (1944).

e) Mine'n-Nâfize (1949).

f) Ehâdisu'l-Mâzinî (1961).

g) Muhtârât mine'l-Edebi'l-Mâzinî (1961).

h) Sebîlü'l-Hayâ (1962).¹⁰⁹

Akkâd, *el-Ahbâr* gazetesindeki 1962 yılı Ağustos ayı sekizinci sayısında Mâzinî'nin ömrünün son yıllarında yazdığı üç yüz beyti içeren *el-'Irâk* başlıklı bir şiirinin

¹⁰⁷ es-Sekkût, Jones, a.g.e., s. 54.

¹⁰⁸ es-Sekkût, Jones, a.g.e., s. 57.

¹⁰⁹ Mâzinî'nin süreli yayınlardaki hikaye çalışmaları ve şiirleri için Bkz.: es-Sekkût, Jones, a.g.e., ss. 64-72. Diğer yazarlarla ortaklaşa kaleme aldığı eserleri ve mukaddimeler için Bkz.: es-Sekkût, Jones, a.g.e., s. 76. Tercüme faaliyetleri için Bkz.: es-Sekkût, Jones, a.g.e., ss. 79-80. Araştırmaları, makaleleri ve hatıraları için Bkz.: es-Sekkût, Jones, a.g.e., ss. 83-223. Gazete ve panellerde yazdıkları için de Bkz.: es-Sekkût, Jones, a.g.e., s. 227.

varlığından söz etmiştir. Ne yazık ki Mâzinî, bu şiirini neşretmek istemesine rağmen ömrü vefa etmediğinden dolayı bunu gerçekleştirme fırsatı bulamamıştır.¹¹⁰

C. ABBÂS MAHMÛD el-AKKÂD (1889-1964)¹¹¹

1. Hayatı

Akkâd, 28 Temmuz 1889 yılında Mısır'ın güneyinde bulunan Asvân'da orta halli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.¹¹² Evli olduğu eşinin vefat etmesi üzerine Akkâd'ın annesiyle evlenen,¹¹³ oldukça mütedeyyin bir kişiliğe sahip olan babası Mahmûd İbrahim Mustafa Akkâd, Asvân'da tapu sicil memurluğu yapmıştır.¹¹⁴ Akkâd'ın annesi Diyarbakır Kürtlerinden olup ilk önce Sudan'a giden, daha sonra da Asvân'a yerleşmiş olan Ömer Ağa'nın kızlarındanıdır.¹¹⁵

Her yönüyle düzenli ve tertipli bir ailenin en küçük evladı olan Akkâd'ın çocukluğu, doğduğu yer olan Asvân'da geçmiştir. Okuma ve yazmayı ilk olarak *Şeyh Nusayr Sıbyan Mektebi* diye bilinen köy okulunda öğrenmiş ve ardından yedi yaşlarında iken *Medresetu'l-Asvân* ilkokuluna kaydolmuştur.¹¹⁶ Yedi yaşında başladığı ilkokuldan 1903 yılında mezun olduktan sonra¹¹⁷ ve eğitimini resmî okul ve enstitülerde değil bireysel olarak devam ettirmiştir.¹¹⁸

Akkâd, kitap okumaya tutkun olduğundan ailesinin kendisine harçlık olarak verdiği paradan İbn Abdi Rabbih el-Endelüsî'nin *el-İkdu'l-Ferîd*, el-Hamevî'nin *Semerâtu'l-Evrâk*, el-İbşîhî'nin *el-Mustatraf*, el-Âmilî'nin *el-Keşkül* ile *el-Mihlât* ve el-Harîrî'nin *Makâmâtu'l-Harîrî* gibi 50'den fazla eser barındıran küçük bir kütüphane oluşturmuştur. Bununla birlikte babasının ferâiz, ibadet, İslam tarihi vb. kitaplar ile *Ustâz*,

¹¹⁰ Kabbiş, a.g.e., s. 232.

¹¹¹ Akkâd'ın babasının dedesi Dimyât'lıdır. Dedesi, ipek işçiliği yaptığı için, ipek dokuyan anlamında 'Akkâd ismiyle anılır. Şaire Akkâd lakabından başka "Ebu'd-Dehr", "Ebü'l-Hicâc", "Ebu Hassân", "Ebü'l-Heşim" gibi lakaplar verilmiştir. Bkz.: 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *Ene*, Kahire, Dâru'n-Nahdati Mısır li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1996, s. 25; Muhammed Mahmûd el-Bâvî, *Amâlikatu'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsır*, Dâru'l-Erkam, Beyrut, s. 71.

¹¹² Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsır*, s. 136; Muhammed b. Celâl el-Kassâs, *Amâletu 'Abbâs el-'Akkâd*, Mısır, Dâru'l-İslâm, 2009, s. 13.

¹¹³ el-'Akkâd, *Ene*, a.g.e., s. 24.

¹¹⁴ Usâme Ahmed Dayfullah, *Akkâd: Râidu Medreseti'd-Divân et-Tecdîdiyye Dirâse Edebiyye Nakdiyye Tahlîliyye*, Câmî'atu Ümmü Dermân el-İslâmiyye Ma'hedu Buhûs ve Dirâsâti'l-'Âlemi'l-İslâmî, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), y.y., t.y., s. 44; 'Akkâd, *Ene*, a.g.e., s. 25.

¹¹⁵ Halid Zevalsiz, *Abbâs Mahmûd el-'Akkâd: Hayatı Eserleri ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri*, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul, 1982, s. 41.

¹¹⁶ Dayfullah, a.g.t., s. 58; Zevalsiz, a.g.t., s. 42.

¹¹⁷ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsır*, s. 136.

¹¹⁸ Dayf, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsır*, s. 136.

et-Tâif ve *el-'Urvetu'l-Vuskâ* gibi evde çok sayıda bulunan gazete nüshalarını okuma imkânı bulmuştur. Aynı şekilde şehirdeki zengin kütüphaneden yararlanmıştır. İlköğretimde iyi derecede öğrendiği İngilizce sayesinde İngilizce kaleme alınmış eserler de okumuştur.¹¹⁹ İngilizceyi küçük yaşta öğrenen Akkâd, daha sonra Almanca ve Fransızca'yı da öğrenmiştir.¹²⁰

Asvân'da ikamet ettiği yıllarda, turizm mevsiminde kurulan yabancı kütüphaneleri ziyaret eden Akkâd, bu kütüphanelerde bulunan yabancı eserlerden istifade etmiştir. İlkokul müdürünün daveti üzerine okulu ziyarete gelen turistler ve turistlerin aile fertleriyle oturup İngilizce konuşması Akkâd'a yeni bir dilsel kaynak sağlamıştır. Yine bu sayede turistlerle bir tür tanışma ve mesajlaşma imkânı elde etmiştir. Asvân'da tanıştığı bu turistler, Akkâd'ın hoşuna gideceğini düşündükleri kitapları ülkelerine döndüklerinde temin edip hediye olarak ona göndermiştir. Tesadüfen tanıştığı Müslüman bir İngiliz turist, ülkesine geri döndükten sonra gönderdiği iki kitap arasında Kur'ân-ı Kerîm'in tercümesi ile Fransız devriminden bahseden *Thomas Carlyle*'nin (ö.1881) bir eseri bulunmaktadır. Akkâd'ın okuduğu bu iki eser, kişiliğinde derin izler bırakmıştır.¹²¹

Akkâd, 1903 yılında ilkokuldan mezun olup diplomasını aldıktan sonra, babasının ve aile fertlerinin istekleri doğrultusunda kendisine uygun resmî bir dairede işe girmek için beklemeye başlamıştır. Bu sırada müdürü Ali Fehmî'nin babasının arkadaşı olduğu bir hayır derneğinin Asvân'daki fakir ailelerinin çocuklarına eğitim veren bir okulda geçici olarak çalışması daveti üzerine bu okulda görev almıştır. Akkâd, resmî işe alımda istenilen işlemlerden biri olan sağlık muayenesi yaptırmak için 1905 yılında Kahire'ye gitmiştir.¹²²

Akkâd, bu yıllarda babası ile birlikte Ezher âlimlerinin meclislerini sıkça ziyaret etmiştir. Okumayı sevmesinde ve şiir yazmayı öğrenmesinde bu meclislerin büyük bir katkısı olmuştur. 1903 yılında ilkokuldan mezun olduktan sonra eğitimine maddi imkânsızlıklar yüzünden devam edemeyen Akkâd, Mısır'ın bir liman kenti olan Dimyat'ta bulunan ipek sanayisinde çalışmaya başlamıştır. Buna rağmen okuma ve

¹¹⁹ Sahip Aktaş, *Arap Edebiyatında Makale ve Temaları: ('Abbâs Mahmûd el-'Akkâd Örneği)*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl, 2015, s. 51.

¹²⁰ el-Cubûrî, a.g.e., C. III, s. 302.

¹²¹ Dayfullah, a.g.t., s. 59.

¹²² Dayfullah, a.g.t., s. 60.

öğrenme azmini kaybetmemiş ve çalıştığı işten elde ettiği gelirlerin büyük bir kısmını da kitaplara tahsis etmiştir.¹²³

Akkâd, ilk resmî görevine 1904'te, Kınâ kasabasında başlamıştır. Hiç istemeyerek girdiği bu işe babasının 1905'te vefat etmesi sebebiyle mecburi olarak bir süre daha devam etmiştir. Ardından Ahmed Lutfî es-Seyyîd'in çıkardığı *el-Cerîde* gazetesinde¹²⁴ *el-İstihdâm Rikku'l-Karni'l-İşrîn (Resmî Görev XX. Yüzyılın Köleliğidir)* adlı bir makale kaleme alarak 1907'de görevinden istifa etmiştir. Akkâd, *Ene* adlı biyografisinde, kendi tercihiyle görevini bırakan Mısırlı ilk memurun kendisi olduğundan bahsetmiş ve o yıllarda Mısır'da memurluğu bırakmak ile intihar etmenin aynı gariplikle karşılandığını dile getirmiştir.¹²⁵

Telgraf müdürlüğü, demiryolu işletmesi, vakıflar müdürlüğü gibi birçok resmî dairede çalışan Akkâd,¹²⁶ memurluğu bıraktıktan sonra Kahire'ye gitmiş ve orada gazeteciliğe başlamıştır. 1907'de Muhammed Ferîd Vecdî ile birlikte *ed-Dustûr* gazetesini çıkarmıştır. Bu gazete sayesinde Sa'd Zağlûl ile tanışmıştır. Gazetenin bir süre sonra kapanması üzerine 1912'de *el-Mueyyed* gazetesinde çalışmaya başlamıştır.¹²⁷ Gazetenin kapanmasının ardından maddi sıkıntılar ve sağlık sorunları yaşayan Akkâd, doğduğu şehir olan Asvân'a dönmüş ve bu süre zarfında kitaplarını satarak geçimini sağlamaya çalışmıştır. Burada geçirdiği iki yılın akabinde Kahire'ye geri dönmüş ve Abdurrahman el-Berkûkî'nin çıkardığı *el-Beyân* dergisinde yazmaya başlamıştır. Dergi aracılığıyla *Medresetu'd-Dîvân'ı* kuracakları İbrahim Abdulkâdir el-Mâzinî ve Abdurrahman Şükrî ile tanışmıştır.¹²⁸

1912'de *Dîvân-u Evkâf*'ta memur olarak çalışmaya başlamış, 1912'den 1914'e kadar *Ukâz* dergisinde edebî eleştiri ile ilgili yazılar kaleme almıştır. Birinci Dünya Savaşı patlak verdiği yıllarda, gazetelere yapılan baskılar neticesinde pek çok gazetenin basımına ara vermesi neticesinde Akkâd, Cerra okullarında öğretmenlik yapmıştır.¹²⁹ Savaşın sona ermesi üzerine öğretmenliği bırakıp 1919 yılında gazeteciliğe geri dönmüş ve *el-Ahrâm* gazetesinde yazmaya başlamıştır.¹³⁰ *Sanat ve edebiyat meclisi* ve *Dil*

¹²³ 'Abdullah Salih el-Cum'a, 'Uzemâ bilâ Medâris, Riyad, Mektebetu'l-'Abikân, 6. b., s. 113.

¹²⁴ Zevalsiz, a.g.e., s. 49.

¹²⁵ 'Akkâd, *Ene*, s. 61.

¹²⁶ 'Akkâd, *Ene*, s. 62.

¹²⁷ el-Cum'a, a.g.e., s. 113.

¹²⁸ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, s. 291; Aktaş, a.g.t., s. 52.

¹²⁹ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, s. 291.

¹³⁰ el-Cum'a, a.g.e., s. 115.

Akademisi üyesi seçilen Akkâd, milletvekili ve senatör üyesi olarak siyasi hayatta üstün hizmetler vermiştir.¹³¹

Bu yıllarda Sa‘d Zağlûl ile tanışan Akkâd, *el-Cumhûr* gazetesinde Vefd Partisinin yazarı ve sözcüsü olmuştur. *el-Cumhûr*’un yanı sıra Vefd Partisi’nin gazetesi olan *Cerîdetu’l-Belâğ el-Vefdiyye*’de Batılı düşünür ve filozofların özellikle hürriyet ve halkın siyasi hakları ile ilgili görüşlerine sıklıkla yer verdiği siyasi makaleler kaleme almıştır. Akkâd, daha sonra *el-Belâğ* gazetesi ve dergisinde yayımladığı makalelerini bir kitap haline getirmiştir.¹³² Ayrıca Vefd Partisi’nin faaliyet gösterdiği ilk yıllarda *el-Belâğ* gazetesinin yanında partinin *el-Cihâd* gibi diğer gazetelerinde de siyasi başmakaleleri bulunmaktadır.¹³³

1928’in başlarında Mustafâ en-Nahhâs’ın başkanlığı zamanında Parlamento’da özel bir toplantı yapılmış, parlamento üyesi olan Akkâd, bu toplantıda millet ve özgürlük düşmanlarını eleştirerek: “Millet, kendisine hainlik eden hürriyet düşmanlarından en büyüğünün başını ezmek için hazırdır” diye meşhur bir konuşma yapmıştır. Saray, Akkâd’ın bu konuşmasından Kral Melik Fuâd’ı kastettiğini anlamış ancak Akkâd’ın dokunulmazlığı olduğu için o gün cezası verilmemiştir. Hükümet parlamento’yu feshedip, İsmail Sıdkı hükümet ve idareyi ele alınca, Akkâd’ın dokuz ay (13 Ekim 1930-8 Haziran 1931) hapsine karar verilmiştir.¹³⁴ 1929 yılında Vefd partisinden parlamento üyesi olan Akkâd, 1938’de parti yönetimiyle görüş ayrılığına düşünce o zamanlar yeni oluşan *el-Hey’etu’s-Sa‘diyye* partisine geçiş yapmıştır. Bu partiden milletvekili olarak seçilen Akkâd’ın siyasi hayatı, 1952 devrimiyle son bulmuştur.¹³⁵

Akkâd, hayatında karşılaştığı çok zor şartlara rağmen asla edebî eser vermekten geri durmamıştır. Bu durumda bile makalelerini yazmaya ve *Fusûl* dergisine göndermeye devam etmiştir. Makalelerinin yanı sıra bu dergi için bazı konuları tercüme etmiştir. Belli bir sayı ile sınırlandırılması oldukça zor olan çok sayıda edebî eseri bulunan Akkâd, nazım eserlerini Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda vermiştir. Şiir divanının ilk baskısı 1916’da, ikinci baskısı da 1928’de dört cilt halinde yayımlanmıştır. Bu yıllardan sonra *Vahyu’l-Erba‘în*, *Hediyyetu’l-Kerâvân* ve *‘Âbiru’s-Sebîl* gibi şiir seçkileri, farklı

¹³¹ Zevalsiz, a.g.e., s. 50.

¹³² Kabbiş, a.g.e., s. 228.

¹³³ el-Cum‘a, a.g.e., s. 115.

¹³⁴ Zevalsiz, a.g.t., s. 53.

¹³⁵ Er, a.g.e., s. 50.

başlıklar altında peş peşe yayımlanmıştır. İbnu'r-Rûmî'ye büyük önem atfeden Akkâd, bu şahsiyetle ilgili büyük bir eser ortaya koymuştur.

Akkâd'ın eserlerinde makale sanatı ağırlıklı olarak işlenmiştir. Bu konudaki en meşhur çalışması *Silsiletu'l-'Abkariyyât* olup İslam âleminin önemli şahsiyetlerinin hayatlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu seri kitapların başlıklarından birkaçı ise şöyledir: *'Abkariyyetu Muhammed*, *'Abkariyyetu 'Umer*, *'Abkariyyetu Hâlid*".¹³⁶

Edebiyatın çeşitli dallarında çok sayıda eserleri bulunan Akkâd'ın *Sâre* adında tek bir romanı bulunmaktadır. *el-Felsefetu'l-Kur'âniyye*, *Allâh*, *İblîs*, *el-İnsân fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* ve *Mürâce'ât fi'l-Edeb ve'l-Funûn* gibi eserleri bulunan Akkâd'a, 1960 yılında Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnâsır tarafından *Devlet Edebiyat Takdir Ödülü* verilmiştir.

12 Mart 1963'te 75 yaşındayken Kahire'de vefat eden Akkâd, doğduğu yer olan Asvân'a defnedilmiştir.¹³⁷

2. Edebî Kişiliği

Çok yönlü bir edebî kişiliğe sahip olan Akkâd, şair, edip, edebî eleştirmen, sosyolog, çağdaş makale yazarı gibi birçok niteliğiyle¹³⁸ modern Arap edebiyatında yazdıklarıyla kendinden söz ettirmiştir. Edebî hayatı henüz dokuz yaşında iken başlamıştır. Bu yaşta ilimleri methettiği ilk şiirini kaleme almıştır.

يَزِيدُ الْمَرْءُ فِي الْعِرْفَانِ	عَلَّمَ الْحِسَابِ لَهُ مَزَايَا جَمَّةٌ وَبِهِ
وَمُبِينٌ غَامِضُهَا وَخَيْرٌ لِسَانِ	وَالنَّحْوُ فَتَنْظَرُهُ الْعُلُومَ جَمِيعَهَا
لِمَسَالِكِ الْبُلْدَانِ وَالْوَدْيَانِ	وَكَذَلِكَ الْجُغْرَافِيَا هَادِيَةُ الْفَتَى
نَلَّتْ الْأَمَانَ بِهِ وَأَيَّ بَيَانِ ¹³⁹	وَإِذَا عَرَفْتَ لِسَانَ قَوْمٍ يَا فَتَى

Matematik ilminin bulunur pek çok özelliği,

Onunla artar kişinin bilginliği.

Nahiv ilmi ise bütün ilimlerin köprüsü,

Kapalı yönlerinin aydınlatıcısı ve en iyi sözcüsüdür.

¹³⁶ el-Cum'a, a.g.e., s. 114.

¹³⁷ el-Cum'a, a.g.e., s. 115; Dayf, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-Mu'âsir fi Mısır*, s. 139. Ahmed Kabbîş'e göre ise 1964'de vefat etmiştir. Bkz.: Kabbîş, a.g.e., s. 229; el-Kassâs, a.g.e., C. III, s. 303; Halit Zevalsiz, "Akkâd, Abbas Mahmûd", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. II, Ankara, T.D.V. Yay., 1989, s. 267.

¹³⁸ Teymûr, a.g.e., ss. 118-122.

¹³⁹ 'Akkâd, *Ene*, a.g.e., s. 24.

Coğrafya da yol gösterendir gence!

Kılavuzluk eder ülkelerin ve vadilerin yollarında.

Eğer bir milletin dilini öğrenirsen ey genç!

O dille güven kazanırsın ve de havalıca anlaşılmayı.

Akkâd edebiyata olan ilgisi konusunda şu cümlelere yer vermiştir: “Aklımda önceleri asker olmak için yaratıldığım düşüncesi vardı. Mısır ordusunda komutan olup işgalcileri Mısır’dan kovabilirsem bu arzuma ulaşmış olacaktım. Zaman geçtikçe içimde ziraat ve veterinerlik alanında öğrenim görme isteği uyanmaya başladı. Bundan dolayı babama devlet dairelerinde memur olmak yerine ziraat fakültesine gitmek istediğimi söyledim. Ancak daha sonra net bir biçimde anladım ki ben sadece edebiyat için yaratılmışım. Ziraat ve askerliğe olan ilgim edebiyata duyduğum sevgidendir. Düşmanla karşı karşıya gelmeden önce kahramanlık şiiri söylemek, çiçeklere ve canlılara sevgiyi ifade etmek için edebiyat gerekliydi.”¹⁴⁰

Akkâd, kaleme aldığı biyografisinde kendisinin nazmettiği ilahileri Cuma günü cami minaresinden okuduğundan bahsetmiştir. Yine o yıllarda, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) methiye yazarak edebî kabiliyeti yüksek bir şahsiyet olacağının ilk sinyallerini vermiştir.¹⁴¹

Akkâd edebî yazım hayatına ise, ilk önce hatıraları ve okudukları ile ilgili yorum ve gözlemleriyle başlamıştır. *Hulâsatu’l-Yevmiyye* ve *Sâ’a beyne’l-Kutub* hatıralarını ve okuduklarını kaydettiği eserleridir.¹⁴² 1907’de *el-Cerîde*’de yayımladığı “*Memurluk XX. Asrın Köleliğidir*” makalesiyle de nesir bağlamında Arap dünyasında XX. yüzyıla damga vuracak bir yazar olarak boy göstermeye başlamıştır.¹⁴³

Ansiklopedik bir edebî karaktere sahip olan Akkâd, *Yakazatu’s-Sabâh* adlı ilk divanını 1916’da yayımlamıştır. Batı romantik akımın etkilerinin görüldüğü bu divanın şiirleri organik birlik ve konu birliği anlayışıyla yazılmıştır.¹⁴⁴

Mâzini ve Şükrî ile birlikte Arap şiirinde yenileşmenin öncülüğünü yaptığı edebî topluluk kurmuştur. Dîvân Grubu olarak bilinen bu edebî topluluk, 19.yy.’ın sonlarında ve 20.yy.’ın başlarında ortaya çıkan ve Arap şiirine bu dönemde eski parlaklığını

¹⁴⁰ ‘Akkâd, *Ene*, a.g.e., s. 88.

¹⁴¹ ‘Akkâd, *Ene*, a.g.e., s. 27.

¹⁴² Zevalsiz, a.g.t., s. 60.

¹⁴³ Aktaş, a.g.t., s. 56.

¹⁴⁴ Hafâcî, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs*, s. 34.

kazandırarak onu yapay biçimselliğinden ve değersizliğinden kurtarmıştır. Arap şiirini siyasi ve içtimai tarafa yönlendiren neoklasik Arap şiir ekolü temsilcilerini de kendilerinden beklenen ilerlemeyi gerçekleştiremediklerinden dolayı eleştirmişlerdir.¹⁴⁵

Aynı şekilde 1921 yılında İbrâhim Abdulkâdir el-Mâzinî ile ortaklaşa kaleme aldıkları *Divân fi'l-Edeb ve'n-Nakd* eseriyle adı geçen grubun temellendirmesini yapmakla birlikte edebiyat eleştirmeni vasfını almasını sağlayacak edebî tenkit sahasına ilk adımlarını atmaya başlamıştır.¹⁴⁶

Hayatı boyunca on iki adet divan yayımlayan Akkâd'ın¹⁴⁷ *Vehcu'z-Zehîra*, *Eşbâhu'l-Asîl*, *Eşcânu'l-Leyl*, *Vahyu'l-Erba'în*, *Hediyyetu'l-Kerevân* gibi şiir divanlarının yanında¹⁴⁸ *İbnu'r-Rûmî (1931)*, *Ebû Nuvâs el-Hasen b. Hânî (1960)*, *Sa'd Zağlûl (1936)*, *Hitler fi'l-Mîzân* gibi nesir eserleri, İslam'ın önemli şahsiyetlerinin hayatlarını kaleme aldığı biyografi kitapları, İslam felsefesi ve İslam medeniyeti üzerine yazdığı eserleri, İslam inanç esasları ve İslam mezhepleri, biyografi ve otobiyografi üzerine yazdığı birçok eseri bulunmaktadır. Edebî çalışmalarının birçoğunda psikolojinin prensiplerini, psikanaliz, tümevarım ve tündengelim yöntemlerini kullanmış ve bu yönüyle birçok bilim insanının beğenisini toplamıştır.¹⁴⁹

Akkâd, *Buhûs fil'l-Luğa ve'l-Edeb*, *Eştâtu Mucteme'ât* ve *el-Lugatu'ş-Şâire* adlı eserlerinde Arap dili ve edebiyatının inceliklerinden bahsetmiş ve Arap dili ile diğer dünya dillerini kıyaslayarak Arap dilinin, kıyasladığı bu dillerden üstün yanlarını ortaya koymuştur.¹⁵⁰

Akkâd şiirde, tekellûf (zorlama) ve gerçeklerle çelişen aşırı ifadelerin yanında şiirin estetik güzelliğini bozan unsurların kullanılmasına hoş bakmamış, hem biçim hem de içerik noktasında geleneksel yapısının dışına çıkmamaya özen göstermiştir. Bununla beraber şiirlerinde en çok tabiat ve sevgi temalarını işlemiştir. Tabiat, Akkâd'ın şiirlerinde kâinatla bağlantılıdır. Kâinat ise şairin kalbinde, şair de kâinatın içindedir. Akkâd'a göre sevgi yüz güzelliğinde, gözün karalığında, belin inceliğinde ve buna benzer fiziksel niteliklerde değil aksine aşkıta, ruh ve huy güzelliğindedir.¹⁵¹

¹⁴⁵ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, s. 301.

¹⁴⁶ Aktaş, a.g.t., s. 56.

¹⁴⁷ Zevalsiz, a.g.t., s. 62.

¹⁴⁸ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, s. 304.

¹⁴⁹ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, s. 295.

¹⁵⁰ Zevalsiz, a.g.t., s. 62.

¹⁵¹ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, s. 301.

Akkâd, şiirde bulunması gereken bazı ölçütlerle ilgili düşüncelerine şu sözlerinde yer vermiştir:

Şiirde bulunması gereken bu ölçütlerin tamamını üç maddede özetleyeceğim: Birincisi; şiir, dilsel değil insani bir değere sahiptir. Çünkü bütün dillerde ve kabilelerde şiir var olmuştur. Eğer bir şiir kaliteli ise bütün dillerde kalitelidir. İkincisi; şiir canlı bir vücut gibidir. Tek bir çerçevenin bir araya getirdiği sağa sola saçılmış parçalar değildir. Üçüncüsü de; şiir, ifade tarzı demektir. Kendisi ile iç dünyasını şiirlerinde ifade edemeyen şair tabii değildir. Şairinin kim olduğu bilinmeyen ve şahsiyeti doğru bir biçimde yansıtılmayan bir divanı, şiirsel anlatıdan daha çok düz bir metne benzer.¹⁵²

Edebiyatın birçok alanında kalem oynatan Akkâd, kimi zaman İslâm ve Batılı filozofların hayatlarını, kimi zaman ise XX. yüzyıl düşünürlerinin inançları gibi genel konuları eserlerinde işlemiştir. Ayrıca Akkâd, *Allah*, *İblîs*, *Ebû Nuvâs* gibi ilginç eserler de kaleme almıştır.

Modern Arap nesrinin önemli şahsiyetleri içerisinde yer alan Akkâd'ın üslubunda Arap edebiyatı okumalarından elde ettiği derin kültürel birikiminin etkileri görülmektedir. Bu okumalar sayesinde kendisine özgü sözcükler arasında sağlam ve düzenli bir yazım formu oluşmuştur.¹⁵³

Edebî, siyasi ve toplumsal yazıları bulunan Akkâd bunlarla birlikte edebî tenkit alanında da kendini göstermiştir. Bu sahada çeşitli dergi ve gazetelerde yayımladığı makaleleri ve el-Mâzinî ile beraber kaleme aldıkları *ed-Divân fi'n-Nakd ve'l-Edeb* adlı eserinin yanı sıra *Rivâyetu Kambîz fi'l-Mizân*, *İbn Rûmî* ve *Ebû Nuvâs el-Hasan b. Hânî* gibi önemli çalışmaları bulunmaktadır.¹⁵⁴

3. Eserleri

Akkâd'ın edebiyat, siyaset, felsefe, sosyoloji ve biyografi türünde eserler kaleme aldığı eserlerle tercüme ettiği eserlerin sayısı yaklaşık seksene ulaşmaktadır.¹⁵⁵ Bu eserleri, nazım ve nesir olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

¹⁵² el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadis*, s. 301.

¹⁵³ Dayf, *Edebü'l-'Arabîyyi'l-Mu'âsir fi Mısır*, ss. 138-139.

¹⁵⁴ Aktaş, a.g.t., s. 58.

¹⁵⁵ el-Bâvî, a.g.e., s. 72; en-Nedvî, a.g.e., s. 139.; 'Akkâd'ın eserleri için Bkz.: Kabbîş, a.g.e., ss. 228-331; el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadis*, ss. 293-294; Zevalsiz, a.g.t., ss. 154-182.

Divanları:

- a) Yakazatu's-Sabâh (1916).
- b) Vehcu'z-Zahîre (1917).
- c) Eşbâhu'l-Asîl (1921).
- d) Eşcânu'l-Leyl (1928).¹⁵⁶
- e) ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb (Birinci cildi 1920, ikinci cildiye 1921'de neşredilmiştir.).
- f) Vahyu'l-Erba'în.
- g) Hediyetu'l-Kerevân (1933).
- h) Âbiru Sebîl (1936): Akkâd bu divanında sıradan hayatın şiire konu yapılabileceğini göstermiştir. Divan bu yönüyle bir ilki başarmış ve daha önce hiçbir şairin ele almadığı konulara değinmiştir.
- g) E'âsîru Mağrîb (1942): Akkâd, bu divanında insanı, onun acılarını ve beklentilerini konu almaktadır.
- j) Ba'de'l-E'âsîr (1950): Divanın konusu fikir ve dünyadır.
- k) Dîvânu mâ ba'de'l-Ba'd (1965): Bu divanı onun son eseridir.
- l) Dîvân min Devâvîn (1958): isimli bu divanı da hayatı boyunca kaleme aldığı bütün şiirlerinden ayıklayıp seçtiklerini ihtiva etmektedir.¹⁵⁷

Nesir Türü Eserleri:

Beyrut'ta bulunan Dâru'l-Kitâb yayınevi, 1971'de Mevsû'atu Mahmûdi'l-Akkâd el-İslâmiyye adıyla Akkâd'ın İslami eserlerini sekiz cilt halinde basmıştır. 1943'de ise Beyrut'ta bulunan Dâru'l-Kitâb el-Lübânî yayınevi *el-Mecmû'atu'l-Kâmile li Müellefâti'l-Üstâz Abbâs Mahmûd Akkâd* adıyla Akkâd'ın eserlerini 22 ciltte bir araya getirmiştir.¹⁵⁸ Yayınevinin cilt sıralamasına göre Akkâd'ın nesir türü eserleri şu şekildedir.

¹⁵⁶ 'Akkâd'ın adı geçen ilk dört divânı 1928'de "Dîvânu'l-'Akkâd" adıyla bir araya getirilmiştir. Kabbîş, a.g.e., s. 228.

¹⁵⁷ Kabbîş, a.g.e., s. 230; Zevalsiz, a.g.t., ss. 159-161.

¹⁵⁸ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, s. 293.

Akkâd'ın *el-'Abkariyyâtu'l-İslamiyye* (İslâm'ın Büyük Şahsiyetleri) başlığı altında toplanan eserleri:

- a) 'Abkariyyetu Muhammed.
- b) 'Abkariyyetu's-Sıddîk.
- c) 'Abkariyyetu Ömer.
- d) 'Abkariyyetu'l-İmâm Ali.
- e) el-Huseyin Ebu's-Şuhedâ.
- f) Fâtımetu'z-Zehrâ ve'l-Fâtimiyyûn.
- g) Osmân b. Âffân, es-Sıddîkâ Bintu's-Sıddîk.
- h) 'Amr b. el-Âs.
- i) Mu'âviye b. Ebû Sufyân.
- j) Dâ'i's-Semâ Bilâl.¹⁵⁹

Akkâd'ın *el-İslamiyyât* (İslâm Konulu Eserler) başlığı altında toplanan eserleri:

- a) Hakâiku'l-İslâm ve Ebâdîlu Husûmih.
- b) et-Tefkîr Ferîdâ İslâmiyye.
- c) ed-Dîmukrâtiyye fî'l-İslâm.
- d) el-İslâm Da've 'Âlemiyye.
- e) el-İslâm fî'l-Karni'l-İşrîn.
- f) Mâ Yukâlu 'ani'l-İslâm.
- g) el-Felsefetu'l-Kur'âniyye.
- ğ) Matla'u'n-Nûr.
- h) el-İnsân fî'l-Kur'ân.
- ı) el-Mer'e fî'l-Kur'ân.
- i) el-İslâm ve'l-Hadâratü'l-İslâmiyye.
- j) el-İslâm ve'l-İsti'mâr.

Akkâd'ın *el-Felsefetu'l-İslâmiyye* (İslâm Felsefesi) ve *el-Hadâratu'l-İslâmiyye* (İslâm Medeniyeti) başlığı altında toplanan eserleri:

- a) Allâh,
- b) eş-Şeyhu'r-Reîs İbnu Sînâ.

¹⁵⁹ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, s. 293.

- c) İbnu Rüşd,
- d) el-Ğazâlî.
- e) Eseru'l-'Arabi fi'l-Hadâratî'l-Ûrubbiyye.
- f) es-Sekâfetu'l-'Arabiyye.
- g) el-Karnu'l-'İşrûn.

Akkâd'ın el-'Akâid ve'l-Mezâhib (Akaid ve Mezhepler) başlığı altında toplanan eserleri:

- a) Ebü'l-Enbiyâ'.
- b) Hayâtu'l-Mesîh,
- c) 'Akâidu'l-Müfekkîrîn,
- d) Mecma'u'l-Ahyâ,
- e) el-İnsânu's-Sânî,
- f) Hâzihi'ş-Şecere,
- g) İblîs,
- h) eş-Şuyû'îyye ve'l-İnsâniyye fi Şerî'ati'l-İslâmiyye,
- i) Efyûnu'ş-Şu'ûb,
- j) Lâ Şuyû'îyye ve lâ İsti'mâr,
- k) el-Hukmu'l-Mutlâk fi'l-Karnî'l-'İşrîn,
- l) es-Sihyevniyyetu'l-'Âlemiyye,
- m) en-Nâziyye ve'l-Edyân,
- n) Hitler fi'l-Mîzân,
- o) Felâsifetu'l-Hukm fi'l-'Asri'l-Hadîs

Akkâd'ın Terâcim ve Siyer (Biyografik Eserler) başlığı altında toplanan eserleri:

- a) İbnu'r-Rûmî.
- b) Ebü'l-Alâ'.
- c) Ebû Nuvâs.
- d) Şâ'iru'l-Gazel Ömer b. Ebî Rabî'a.
- e) Cemîl Buseyne.
- f) Cuhâ ed-Dâhik el-Mudhik.
- g) el-İmâm Muhammed 'Abduh.
- h) 'Abdu'r-Rahmân el-Kevâkibî.

- i) Ricâl 'Araftüm.
- j) Sa'd Zağlûl.
- k) Tizkâr Ceyyî.
- l) et-Ta'rîf bi Shakespeare.
- m) Fransis Bacon.
- n) Bernard Show.
- o) Şâ'ir Endelusî ve Câize 'Âlemiyye.
- ö) Benjamin Franklin.
- p) Sen Yâtsin Ebû's-Sîn es-Sîratu'z-Zâtîyye.¹⁶⁰

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra öğretmenliği bırakıp gazeteciliğe geri dönen Akkâd, Sa'd Zağlûl ile tanıştıktan sonra Vefd Partisi'nin yazarı ve sözcüsü olur, partinin yayın organı olan el-Cumhûr ile el-Belâğ gazetesi ve dergisinde yazmaya başlar.

Akkâd'ın bu dergi ve gazetelerde yazdığı makalelerinden derleyip kitap haline getirdiği eserleri:

- a) Mecma'u'l-Ahyâ.
- b) Mürâca'ât fi'l-Âdâb ve'l-Funûn.
- c) Mütâla'ât fi'l-Kutub ve'l-Hayâ'.
- d) el-Fusûl.
- e) el-Hukmu'l-Mutlak fi'l-Karni'l-İşrîn.

Roman türünde kaleme aldığı eseri:

- a) Sâre.

Diğer Eserleri:

- a) Şu'arâu Mısır ve Bîâtuhum fi'l-Cîli'l-Mâdî.¹⁶¹

¹⁶⁰ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, ss. 293-294.

¹⁶¹ Kabbîş, a.g.e., s. 229.

İKİNCİ BÖLÜM
DİVÂN GRUBU'NUN ŞİİRE EDEBÎ YAKLAŞIMLARI

I. DÎVÂN GRUBU'NUN ŞİİRE YAKLAŞIMLARI

20.yy.'ın sonlarından itibaren Batı ile temasın sonucunda Arap dünyasında her alanda yenileşme hareketi görülmeye başlamıştır. Edebiyatta geleneğe bağlılık ve taklidin egemen olduğu bir dönemde ortaya çıkan Dîvân Grubu, yenileşme hareketine ivme kazandıracak edebî yeniliklere imza atmıştır. Ancak Mâzinî'nin *Hasâdü'l-Heşim* adlı eserinde belirttiğine göre yeniliğin anlamı, eski ile arasında hiçbir bağın bulunmadığı bir şeyi ortaya koymak değil, aksine şair ve edibin ele aldığı konuyu en iyi biçimde sanatında kullanması ve bunu yaparken de geçmiş ve çağdaşı olan edebiyatçılardan yararlanması demektir.¹

Bu düşünce ile yenileşme yoluna adım atan Dîvân kurucuları edindikleri dünya kültürleri ve bireysel tecrübeleri ışığında Arap edebiyatında şiirin biçimine ve içeriğine yönelik yaklaşımlarını dile getirmişlerdir. Mâzinî ve Akkâd, genel olarak edebiyattan özellikle de şiirden klasik dönem Arapları gibi bahsetmenin basit ve kolay olmadığını, klasik dönem edebiyatçılarının sıklıkla tekrar ettikleri “Edebiyat bir taraflıyla her şeyden bilgi sahibi olmaktır”, “Şiir, vezinli ve kafiyeli sözdür” gibi basit tariflerinin modern dönemde tekrar edilmesinin bir noksanlık olduğunu ifade etmişlerdir.²

Şiirin vezinli ve kafiyeli söz olduğunu söylemenin yeterli olmadığı bu tarifin içerisine şiir dışında kalan sanatların da girebileceğini, şiire sadece vezin tarafından bakılıp başka unsurların göz ardı edildiğini ifade etmiştir. Grup kurucuları genel itibarıyla şiirin; şairin sezgilerini, karakterini, iç dünyasını ifade etmesini ve bizzat şairin ruhunun ve tabiatının ürünü olması gerektiğine inanmışlardır. Bunun yanında şairin kalitesini, şiirlerinde kişiliğinin ortaya çıkması ve hislerini ifade edişindeki doğruluğunda aramışlardır.³

Dîvân Grubu, Modern Arap Şiiri'nde romantizmin öncü ismi Halil Mutrân'ın nesnel şiir anlayışının aksine, öznel şiir anlayışını savunmuş ve şairin şahsiyetini ve kişiliğini en belirgin bir ifadeyle anlatma diye tanımlanan vicdan şiirini⁴ (Sezgisel şiiri)

¹ İbrâhîm 'Abdülkâdir el-Mâzinî, *Hasâdü'l-Heşim*, Mektebetü'l-Üsra, 1999, s. 25.

² Ca'fer, a.g.t., s. 132.

³ Hafâcî, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabî ve Medârisuh*, C. II, s. 10.

⁴ Arapçada (الشَّعْرُ الْوَجْدَانِي أَوْ الْعِنَانِي), İngilizcede (Sentimental Poetry) olarak bilenen vicdanî şiir, Türk diline duygusal veya sezgisel şiir olarak tercüme edilmektedir. Vicdânî (Duygusal, Sezgisel) şiir, İbn. Tabâtabâ'nın 'İyâru's-Şi'r adlı eserinde dinleyicinin iç âlemindekini anlatan şiir olarak tarif edilmiştir. Mecdî Vehbe, Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-'Arabîyye fi'l-Luga ve'l-Edeb*, 2. b., Beyrut, Mektebetu Lübnân, 1984, s. 218. Vicdânî Şiir diğer bir kaynakta eş-Şi'ru'l-Ğinâi olarak

benimsemiştir.⁵ 1909’da çıkardığı divanıyla grubun ilk eserini yayımlayan Şükrî, divanının başında grubun şiir anlayışını ortaya koyan şu beyte yer vermiştir:

أَلَا يَا طَائِرَ الْفِرْدَوْسِ إِنَّ الشِّعْرَ وَجَدَانُ

Bilmez misin? Firdevs kuşu şiir bir sezgidir.

Şükrî, şiirde sezginin yanı sıra insanın iç dünyasının ve duygularının anlatımı olduğunu söyleyerek, şiiri ruhun fısıltılarını satırlara aktarmak için örgüsünde hayal ve düşüncenin beraber dokunduğu işçilik olarak tanımlamıştır. Şiirin duyguların, hayalin ve zevki selimin kelimeleri olduğuna işaret ederek şiir tanımı içerisinde sezginin yanında duygu, hayal, düşünce ve zevk unsurlarını eklemiştir.⁷ Bu unsurlarla birlikte şiirin içerisinde tasvir ve düşünceye de yer vermiştir.⁸

Şiirin temelini birbiri ile eşleşen bu üç unsurun oluşturduğunu dile getiren Şükrî, hayal gücü zayıf olan kimsenin şiirinin de zayıf, duyguları güçsüz olan kişinin şiirinin de cansız olacağını vurgulayarak şiirin canlılığının, duyguların dinamizminin şiire aktarılması; şiirin gücünün ise, duyguların gücünden alındığını; şiirin değerinin de, duyguların değeriyle ölçüldüğünü ifade etmiştir.⁹

Şükrî’nin şiir tanımına ilişkin bir başka noktaysa, şiirin şairin hayatını ve kişiliğini doğrudan ifade etmediği gibi toplumun siyasi, ekonomik ve sosyolojik hayatını da doğrudan şiirin konusu yapmamasıdır.¹⁰

Mâzinî ise, şiir ile ilgili hiç kimsenin ikna edici bir tarif ortaya koyamadığını ve geleneksel Arap edebiyatında olduğu gibi şiirin vezinli ve kafiyeli bir söz olduğunu söylemenin de yeterli olmadığını dile getirerek şiiri tarif etmeye daha önce yapılan şiir tanımlarını eleştirerek başlamıştır.¹¹ Mâzinî’nin eleştirdiği bu tanımlardan biri Câhiz (ö.869) lakaplı Amr b. Bahr’ın, “*Şiir bir form ve bir çeşit tasvir*” tanımıdır.¹²

tanımlanmış ve şair, vicdânî, ğinâî (duygusal, romantik, lirik) şiirde iç dünyasında psikik duygularını, iç aleminin sıcaklığını dış etkenlerin sonucunda değil iç etkenlerin altında şiirinde anlatmasıdır. Ya’kûb, ‘Âsî, a.g.e., C. I, s. 749.

⁵ Hafâcî, *Harekâtü’l-Teccid fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabîyyi’l-Hadîs*, s. 54.

⁶ Cihân es-Sâdât, *Eserü’n-Nakdi’l-İncilîzî fi’n-Nukkâdi’l-Rûmânsiyyîn fi Mısır beyne’l-Harbeyn: fi’ş-Şi’r*, Kahire, Dâru’l-Meârif, 1992, s. 142; Şükrî, *Divânu ‘Abdirrahman Şükrî*, s. 7.

⁷ Şûşe, a.g.e., s. 324.

⁸ Huseyin İbrahîm, a.g.e., s. 52.

⁹ Şûşe, a.g.e., s. 324.

¹⁰ Ca’fer, a.g.t., s. 140.

¹¹ el-Mâzinî, *eş-Şi’r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, s. 36.

¹² el-Mâzinî, *eş-Şi’r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, s. 38.

Mâzinî, geleneksel tanımın aksine şiiri, insanın iç âlemiyle irtibatlandırarak şiirin kalbin aynası, insanın iç dünyasının bir görünümü, kalpte ve zihinde beliren şekillerin bir resmî, şairin soyut ve somut dünyasında ortaya çıkan görünümlerin ideal örneği,¹³ çıkış noktası buluncaya kadar kalpte coşmaya devam eden bir düşünce olarak tanımlamaya çalışmıştır.¹⁴

Mâzinî, şiirin amacının duygunun aktarılması, araçlarının hayal veya duygunun kendine meylettirdiği birleşik düşünceler olduğunu söyleyerek şiir tanımına hayal ve duyguyu eklemiştir.¹⁵ Bu bağlamda şairin hislerini ve duygularını şiiri aracılığıyla dinleyiciye aktarabileceğini ifade etmiş ve ressam ile şair arasında kıyaslama yaparak ressamın, tablosuna aktardığı bir manzarayı duygulardan ve duyguların insanda bıraktığı etkiden soyut olarak resmettiğini, tablosuna resmettiği bu manzaraya kendi hislerini ve bu manzaranın kendisinde bıraktığı etkiyi katamayacağını ancak şairin tabiatı gereği şiirinde duygularını dinleyiciye aktarabileceğini söylemektedir.¹⁶ Akkâd da şiiri, söz vasıtasıyla duyguları açığa çıkarma sanatı, doğru hissin estetik anlatımı olarak tarif etmiştir. Bu tanım içerisinde his ve anlatı unsurunu barındırmaktadır. Şiirde biri içeriğe diğeryise biçime yönelik iki unsurun varlığından söz eden¹⁷ Akkâd, şairi ise söz vasıtasıyla, lafızları, ifade kalıplarını ve bir takım istiareleri kullanarak duygularını dış dünyaya aktarma yöntemlerini bilen kişi olarak tanımlamıştır.¹⁸ Bunun aksine şair ne serbest vezinde yazan ne de fasih ve belîğ söz söyleyen, mecâzi ve hayalî ifadeler kullanan kimsedir. Ancak o, her şeyden önce hisseden ve hissettiklerini hissettirebilen kişidir.¹⁹

Akkâd'a göre şiirin amacı bu kadarıyla sınırlı olmayıp şairin duygularını açığa çıkarmak, bu duygu ve hisleri dinleyiciye ulaştırma neticesinde şair ile dinleyici arasında bir tür ortak sezgisel (vicdani) bir bağ meydana getirmektir. Ayrıca duygusal ortaklık ve şiirdeki mevcut estetik unsurlar yoluyla hem şairde hem de dinleyicide şiirsel hazzın doğmasını sağlamaktır.²⁰

¹³ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, s. 85.

¹⁴ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, s. 50.

¹⁵ el-Mâzinî, *Hasâdü'l-Heşim*, s. 133.

¹⁶ el-Mâzinî, *Hasâdü'l-Heşim*, s. 141.

¹⁷ Râviye Su'ûdî, *et-Tecrûbetü'n-Nakdiyye 'inde Cemâ'ati't-Dîvân beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk min Hılâli Kitâbi'd-Dîvân fi'l-Edeb ve'n-Nakd*, Mohamed Boudiaf Üniversitesi, M'sila, 2014-2015, s. 24.

¹⁸ 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *Hülâsatü'l-Yevmiyye ve's-Şüzûr*, Dâru Nahdati Mısr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzi', Kahire, 1995 s. 12.

¹⁹ el-'Akkâd, *Hülâsatü'l-Yevmiyye ve's-Şüzûr*, s. 107.

²⁰ Ca'fer, a.g.t., s.142.

Akkâd'a göre şiirin temelini, duygular ve bu duyguların okuyucuya aktarılması oluşturmaktadır. Zira şiir insanın iç dünyasının tercümanı ve güvenilir taşıyıcısıdır. Şiirde gerçeklik duygu ve hislerle ortaya çıkmaktadır. Şiir, vicdanın sesine kulak verdiğiinde artık onun söylediği boş sözcüklerden ibaret değil, ilham mesabesindedir.²¹ Şiirin kaynağı da düşünce ve duygulara dayanan hislerdir.²² Akkâd, şiirin sezgiyi ifade etmesini Necm Sûresi'nin 3. ve 4. ayetleriyle ilişkilendirmek suretiyle açıklamaya çalışmıştır.²³

Akkâd, şiiri kendi içerisinde matbu' (insanın tabiatında var olan) ve taklit (İnsanın tabiatında var olmayan) olarak iki kısma ayırmış ve en ideal olanın farklı duygulara seslenen, insanın iç dünyasına bütünüyle canlılık kazandıran matbu' şiir olduğunu, taklit şiirinin ise hiçbir faydasının olmadığını şu sözlerle dile getirmiştir: “Hünerli bir şairin sözcükleri onun öz kızları, taklitçi şairin sözcükleri ise üvey kızları gibidir. Taklit şiiri zanaatkârın büyük bir ustalıklarla şekillendirip aşırı süslediği, gül kokusu serptiği yapay bir güle benzemektedir. Zanaatkârın yaptığı bu gülün kokusunu alırsın. Onun rengi de vardır, zarafeti de; ancak kısırdır. Ne ağaç bitirir, ne de bal verir. Zanaatkârın yaptığı bunca şeye rağmen zihinlerde yalancı bir süs olarak kalır.”²⁴

Akkâd, duyguların iyi ya da kötü ifade edilmesi esasına dayanarak şiiri nitelikli ve niteliksiz olarak da iki kısma ayırmıştır. Nitelikli şiir zevki selim sahibi ve sağlam karakterli birinin duygularını iyi ifade etmesi iken, niteliksiz şiir doğru hissin kaybolması nedeniyle duygularını iyi ifade edememesi demektir.²⁵

A. BİÇİMSEL AÇIDAN

Modern dönem Arap edebiyatının özellikle de şiirinin yenileşmesinde önemli katkıları bulunan Dîvân Grubu Arap şiirini ele alarak şiiri biçimsel açıdan ve içerik açısından değerlendirmeye başlamıştır. İlgili başlıklar altında açıklanacak olan şiirin biçiminde olması gereken bazı unsurlara değinmiştir. Bunlar: Organik birlik (*el-Vahdetü'l-'Udviyye*), vezin ve kafiyedir.

²¹ Şûşe, a.g.e., s. 127.

²² 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *Sâ'â beyne'l-Kutub*, Kahire, Muessetü Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2012, s. 164.

²³ en-Necm, 53/3-4: “O (Muhammed (s.a.v.)), arzusuna göre konuşmaz. Konuştukları ancak bir vahiydir.”

²⁴ Şûşe, a.g.e., s. 134.

²⁵ el-'Akkâd, *Sâ'â beyne'l-Kutub*, s. 186.

1. Organik Birlik

Edebiyatta birlik, kavram olarak bir bütünlüğü oluşturan yöntemi kullanmak aracılığıyla sanatsal çalışmada parçaların birleştirilme sistemi üzerine dayanan bir prensibi ifade etmektedir. Bu birlik sayesinde okuyucu edebî metnin düşünce, üslup, konu ve yapı bakımından tam bir bütün olduğunu hissetmektedir.²⁶

Geçmiş dönem edebiyatçıları edebî çalışmanın uyumu, parçalarının kaynaşması, formlarının bağdaşması anlamına gelen birliğe, işaret etmişlerdir. Bu edebiyatçılar şiir beyitlerinin insicamına özen göstermişler, sözün de bir vücudu ve ruhu olduğunu, bedenle ruh arasında uyum olması gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu dönem edebiyatçılarından Ebü'l-Hasan İbn Tabâtabâ (ö.934), şiirin anlam bakımından birleşik; beyitlerinse bir düzen içinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Ebû Ali el-Hâtimî (ö.998) ise tıpkı insanın organlarının birbiriyle sıkı bir bağ içerisinde olması gibi şiirin beyitlerinin de birbiriyle sıkı bir birliktelik içerisinde olduğunu, bu organlardan herhangi biri diğerinden ayrıldığında veya yapısal sağlamlık bakımından biri diğerinden farklı olduğunda düzenin bozulacağını ve estetiğin kaybolacağını söylemiştir.²⁷

Batı'da ise romantizm hareketinin doğuşuyla birlikte, 18.yy.'ın sonlarından itibaren sanatsal çalışmada organik birlik düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Edebî eserin parçaları arasında mantıkî bağlantı anlamına gelen birliğe Eflâtun (m.ö. 427-347), Phaidros ile konuşmasında işaret etmiştir. Bu konuşmasında sözdeki birlik ile canlılardaki birliğin arasındaki benzerliği göstermiştir.²⁸

Geleneksel Arap şiiri beyit birliğine dayandığı için anlam bakımından bir bütünlükten söz edilemeyeceğini ifade eden Dîvân Grubu kurucuları, geleneğe bağlılığını sürdüren ekollerin aksine şiirde beyit birliği yerine anlamsal birliği savunmuş ve bu noktada farklı yaklaşımlarını dile getirmişlerdir.²⁹

Şükrî, şiirin verdiği mesajı anlamının yolunun şiirin bir parçasının değil tamamının ele alınmasıyla ortaya çıkacağını ifade ederek şiire geleneksel Arap şiirinin beyit birliği üzerine kurulu şiir kuramından farklı yaklaşmıştır. Beytin değerini şiirin içeriğiyle kurulan bağda aramış ve bu konuyu şu şekilde açıklamıştır:

²⁶ Altûncî, a.g.e., C. II, s. 881.

²⁷ Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, I-II, C. II, Bağdat, Dâru's-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-'Âmme, 1989, s. 430.

²⁸ Vehbe, el-Muhendis, a.g.e., s. 431.

²⁹ Mu'avveş, a.g.t., s. 89.

Bazı okurlar bir şiir ele aldıklarında kendi zevklerine uygun olan kısmı alıp şairin niçin kaleme aldığını araştırmadan şiirin diğer kısımlarını ise bırakıyorlar. Bu okurlar, yemeğin lezzetini alamadığından yemekten tiksinen hastalar gibidirler. Şairin kendilerinden daha engin bir ruha, daha sağlam bir zevke ve daha büyük akla sahip olmasını affedilir olarak görmüyorlar. Şairi her bakımdan kendi seviyelerine indirgemek istiyor ve şairin şiirini beğendikleri şiirler üzerinden doğru ve yanlış olarak değerlendiriyorlar. Çünkü bu okurlar her beyti tam bir bütün olarak görüyorlar ki bu da yanlıştır. Beytin değeri beytin manasıyla şiirin içeriği arasındaki bağlantıdadır. Beyit tamamlayıcı bir parça olduğundan dolayı beytin şiirdeki mekânının dışında bir yerde olması doğru değildir.³⁰

Şükrî burada beytin manası ile şiirin içeriği arasındaki bağlantıyı anlamanın beytin biçimi ve içeriğinin estetiğini hissetmekle olacağını ileri sürerek, şiirin bir beytine göz ucuyla bakılarak değerlendirme yapmanın sağlıklı olmadığını bunun aksine sanatsal derinlikle şiir üzerinde değerlendirme yapılması gerektiğini dile getirmiştir.³¹

Şükrî her şiirin anlamsal bütünlüğe sahip olduğu fikrini savunduğundan dolayı şiirde anlam veya diğer bir ifadeyle içerik bütünlüğünün olması yönünde bir istekte bulunmamış, ancak şiirde organik bütünlüğün olmasını talep etmiştir. Şükrî'ye göre organik bütünlük, şiirin içeriğinin bütün yönlerinde hayal, düşünce ve duygudaki uyumun gözetilmesinde şekil bulmuştur. Şiirin bütünlüğünü tam anlamıyla sağlamayan şairi, nakşettiği portrenin ışık tonunu ayarlayamayan heykeltıraşa benzeten Şükrî bunu şu sözleriyle ifade etmiştir:³²

Heykeltıraşın, resminde siyah ve beyaz oranlarını ayırt edebilmesi gerektiği gibi şairin de şiirin beyitleri arasındaki dengeyi iyi ayarlaması ve her bir beyte miktarınca hayal, düşünce gibi şiir unsurlarını yedirmelidir. Aynı şekilde her şiirin içeriğinin neyi gerektirdiğini iyi bilmelidir. Çünkü bazı okurlar şiiri, duygu ve düşünce şiiri olarak iki kısma ayırmaktadır. Her şiirin, duygu ve düşünceden kendine has bir miktar alması zorunludur.³³

³⁰ Şûşe, a.g.e., s. 404.

³¹ Şûşe, a.g.e., s. 405.

³² Ca'fer, a.g.t., s. 284.

³³ Şûşe, a.g.e., s. 405.

Şükrî'nin burada kastettiği organik bütünlük şiirin farklı unsurları olan duygu, hayal ve düşünce arasındaki insicamın her şiirin temasına uygun olarak gerektiği miktarda alınması demektir.

Mâzinî de Şükrî gibi şiirin beyit bütünlüğüne değil de anlam bütünlüğüne dayanması gerektiğini savunmuştur. 1915'de çıkardığı *Şi'ru Hâfiz* adlı eserinde şairin şiirde okuyucuya vermek istediği mesajı anlayabilmek için şiire bir bütün olarak bakılması gerektiğini söylemiş ve şiirin diğer beyitlerine bakılmaksızın sadece bir beytine bakmanın yeterli olmadığını ifade etmiştir.³⁴ Mâzinî, sanıldığı gibi şiirde değerli olanın manaların niteliği ve estetiği değil, aksine şairin şiirde bir bütün olarak vermek istediği düşüncenin doğruluğunda olduğunu söylemektedir. Ona göre, şaire bu mesajı açıklama fırsatı şiirinin bir veya iki beytinde doğmuş olabilir. Bu yüzden okurun bu mesajı yakalayabilmesi için tek tek beyitlere değil şiire bir bütün olarak bakması gerekir.³⁵

Şiirde bütüncül anlamın beyitlerin toplamından elde edildiğini öngören Mâzinî, Akkâd'ın *Tercemetu Şeytân* adlı şiirinde bu düşüncesinin pratik uygulamasını yapmış ve Klasik Arap Edebiyatı ile Çağdaş Arap Edebiyatı tarihi boyunca okurun merkezinde ilk defa şiirin yer aldığı belirli bir düşünceye dayanan tam bir sanatsal çalışmayla karşılaştığını ifade etmiştir.³⁶ Ancak Su'âd Muhammed Ca'fer ve Mustafâ Nâsif (1922-2008) gibi bazı araştırmacılar, klasik veya modern olsun bütün edebî çalışmaların Akkâd'ın şiirinde olduğu gibi belli bir düşünceye dayandığını ileri sürmektedir.³⁷

Ayrıca Mâzinî, Akkâd'ın şiiriyle ilgili değerlendirmesinde biçim ile içeriği birbirinden ayırmış ve içeriğe biçimden daha çok önem atfetmiştir. Mâzinî'de biçim vezin, üslup, duygu, hayal gibi şiirin farklı unsurlarını kapsarken; Akkâd'da beyitlerin düzeni ile sınırlıdır. Bu yüzden beyitlerin birbirine kenetlenmesini ve her bir beytin vücudun organları gibi kendine özel görevinin olduğunu vurgulamış ve şiirin bütüncül anlamının şiir beyitlerinin toplamı olduğunu ifade etmiştir. Akkâd gibi Mâzinî de heykelin organlarıyla, resmin parçalarıyla, bestenin nağmeleriyle bir bütün olduğu gibi şiirin de bir düşüncenin veya aynı cins düşüncelerin tam bir tasvirinin yapıldığı sanatsal bir çalışma olduğunu düşünmektedir.³⁸

³⁴ İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî, *Şi'ru Hâfiz*, Kahire, Kelimât li't-Terceme ve'n-Neşr, 2013, ss. 7-8.

³⁵ el-Mâzinî, *Hasâdü'l-Heşîm*, s. 191.

³⁶ el-Mâzinî, *Hasâdü'l-Heşîm*, s. 42.

³⁷ Mu'avveş, a.g.t., s. 92.

³⁸ Ca'fer, a.g.t., s. 283.

Akkâd'a göre organları beyitler olan şiir canlı bir vücut gibidir ve şiirin, bestesi ve nağmesiyle bir bütünlüğü ifade eden müzik gibi sanatsal bir bütünlük içerisinde olması gerekmektedir. Vücudun organları gibi şiirin beyitlerinin de kendine özel görevleri bulunmaktadır. Kulağın görevini göz, midenin görevini kalp yerine getiremediği gibi şiirin her bir beyti de diğerinin görevini üstlenmesi durumunda anlamsal bütünlük bozulacaktır.³⁹ Şiirde anlamsal birlik ise beyitlerin tıpkı bir vücudun organlarının birbirine tutunması ve kendine özel görevlerini yerine getirmesiyle sağlanacaktır.⁴⁰

Akkâd, anlamsal bütünlük adını verdiği organik birliğin şiirde olmadığı zaman şiirin genel bir düşünceyi ya da hayatı duygusal bakımdan tam anlamıyla sezinleyemeyeceğini dile getirmiş ve böyle bir şiiri olgunlaşmamış bir cenine benzetmiştir.⁴¹

Organik bütünlükte mantıksal ölçütlerin veya matematiksel problemlerin gruplandırılması gibi bir sıralamayı değil şiirin tamamına belli bir düşüncenin yayılmasını ve her bir beytin tek bir düşünceye sahip olmamasını istemektedir.⁴²

Su'âd Muhammed Ca'fer'e göre, Akkâd'ın kastettiği bu birliğin şiirin beyitleri arasında irtibatı sağlayan psikolojik bir bağ üzerine kurulu hissi ve fikrî bir bütünlük olduğu; şiirin birbirine kenetlenmiş, birbiri içine geçmiş beyitlerden meydana geldiğini, aynı zamanda beyitlerinin şiirin genel akımıyla bağlantılı olduğunu ve bu bağlantının farklı beyitler arasında irtibatı sağladığını dile getirmiştir.⁴³

2. Vezin ve Kafiye

Dîvân Grubu'nda şiirin estetik değeri, büyük oranda şiirin müzikal formu ile bağlantılıdır. Klasik Arap şiirinde olduğu gibi Dîvân Grubu'nda da şiirin müzikal formu vezin ve kafiye aranmaktadır.⁴⁴ Grup, yenilikçi şiir anlayışlarında geleneksel Arap şiirinin genel çerçevesini değiştirerek yeni baştan bir şiir oluşturma yolunu tercih etmemiştir. Grubun Arap şiirinde öngördüğü yeniliklerin tamamı şiirin genel çerçevesi içerisinde çeşitliliğe gidilmesi ile sınırlıdır. Bu çeşitlilik ise klasik Arap şiirinin genel

³⁹ 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, İbrâhîm 'Abdülkâdir el-Mâzinî, *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb*, 4. b., Kahire, Dâru's-Şa'b, 1996, s. 130.

⁴⁰ Mu'avveş, a.g.t., s. 90.

⁴¹ el-'Akkâd, el-Mâzinî, *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb*, s. 130.

⁴² el-'Akkâd, el-Mâzinî, *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb*, s. 141.

⁴³ Ca'fer, a.g.t., s. 271.

⁴⁴ Ca'fer, a.g.t., s. 288.

hatlarını yadsımamakta ve Arap şiir geleneğindeki yenilikçi geçmiş girişim ve çabaları desteklemektedir.⁴⁵

Grubun kurucularından Şükrî vezin ve kafiyede geleneksel Arap şiirinin aruz kurallarına bağlılığını sürdürmüş, vezinde geleneğe bağlı kalmasına karşın kafiyelerde çeşitlendirme yapmış ve “serbest şiir” anlayışını benimsemiştir. Öte yandan vezinsiz ve kafiyesiz kaleme alınan “özgür şiir” anlayışına karşı çıkmış ve genç şairleri, vezinsiz ve kafiyesiz şiir yazmayı savunan özgür şiir eğilimine karşı uyarmıştır.⁴⁶

Mâzinî de aynı şekilde geleneksel Arap aruz kurallarına bağlı kalmış ve şiirde veznin zorunlu olmadığını savunanları eleştirmiştir. Hiçbir şiirin vezinsiz olamayacağını, veznin şiirde zorunlu olduğunu vurgulamış ve bu konuda şu sözlere yer vermiştir:⁴⁷ Renkler olmadan resim çizilemeyeceği gibi vezinsiz şiir yazmak da mümkün değildir. Hiç kimse şiirin bir sanat olduğunu inkâr edemez. Şiir bir sanat olduğuna göre şiirin unsurları nelerdir? Nesir başka bir sanat mı yoksa nesir ile şiir aynı sanat dalı mıdır? Bu sorunun bir tek cevabı vardır o da şiirde olması gereken ilk şey vezindir. Belki de vezin diğer unsurların içerisinde en gerekli olanıdır.⁴⁸

Mâzinî şairin iç dünyasında yaşadığı duyguları içine dökebileceği vezinli ve ölçülü bir kalıbın olmasını dile getirerek şiirde veznin olması gerektiğini ifade etmiştir. Mâzinî’ye göre, şiirde veznin gerekli olma nedeni insanın iç dünyasına egemen olan duyguların insanın iç âleminde olduğu güçte kendisine uygun dilsel bir kalıp aramasıdır. Bu arama neticesinde duygu ya bu dilsel kalıbı özümseyecek ya da yeni bir kalıba ihtiyaç duyacaktır. Duygunun kendi akış gücüne uygun bir dilsel kalıp bulamaması durumunda ise duygunun doğal akışı bozulacak ve bu şiirin hem içeriğine hem de biçimine zarar verecektir.⁴⁹

Mâzinî, başka bir açıdan veznin gerekliliğini, veznin şiirin özü ve temeli olmasında aramış ve şairin ifade etmek istediği anlamı süslü sözcüklerle dinleyiciye aktarmasının yeterli olmadığını dile getirmiştir.

Nitekim Mâzinî, şiir ile nesir arasındaki en ayırt edici farkın vezin olduğunu ifade ederek veznin önemine şu sözleriyle dile getirmiştir:

⁴⁵ Mu‘avveş , a.g.t., s. 101.

⁴⁶ Şükrî, *Dirâsât fi ‘Şi‘ri’l-‘Arabî*, s. 190.

⁴⁷ el-Mâzinî, *eş-Şi‘r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, s. 66.

⁴⁸ el-Mâzinî, *eş-Şi‘r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, s. 66.

⁴⁹ Mu‘avveş, a.g.t., s. 99.

Şiir ile nesir birbirinden tamamen farklı şeylerdir. Hayvanlar âlemi ile bitkiler âlemi de birbirinden farklıdır. Ancak buna rağmen aralarında sadece gözden kaçırılmaması gereken organik farklılık bulunmaktadır. Nazım da şiirin benzeri değildir. Dolayısıyla vezin, şiirin olmazsa olmaz yapısıdır. Nesir ise duygu dolu şiirsel bir tarzda yazılabilir. Yine de buna şiir denilemez. Bu durumun iyi anlaşılması gerekir. Çünkü şiiri diğer söz sanatlarından ayıran keskin çizgi vezindir.⁵⁰

Mâzinî vezin ile şiirin nesirden ayrıldığını ifade etmiş ancak veznin öğrenilmesi kişiyi şair yapmayacağını, aksine şair olabilmek için şiir yazma ruhuna sahip olunması gerektiği kanaatini taşımaktadır. Mâzinî bu konuda şu sözlere yer vermiştir:

Resim ve oymacılık kurallarını bilen kişiye tek başına ressam denilemeyeceği gibi sadece şiir vezinlerini bilen tek başına şair ruhundan yoksun olan kimseye de şair denilemez. Hatta kişinin şiir vezinleri hakkındaki bilgisi Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin (ö.789) aruzdaki bilgisi kadar olsa bile eğer kişide şair ruhu yoksa şair olamaz.⁵¹

Akkâd da grubun diğer iki kurucusu gibi şiirde vezin ve kafiyenin bulunması gerektiğini savunmuştur. Sebeb,⁵² veted,⁵³ tef'ile,⁵⁴ ve bahr⁵⁵ gibi kısımlara ayrılan geleneksel Arap şiirinin vezin yapısının dünya dilleri içerisinde örneği ender bir özelliğe sahip olduğunu, aynı şekilde bu vezinlere eşlik eden kafiyelerin de eşine az rastlanır cinsten olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶ Ayrıca vezin ve kafiyenin şiirden kaldırılması gerektiği görüşünde olanları da eleştirmiş ve aşikâr olarak bahir ve kafiyeli vezinlerin şiirden

⁵⁰ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Gâyâtuh ve Vesâituh*, s. 68.

⁵¹ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Gâyâtuh ve Vesâituh*, s. 68.

⁵² Sebeb: Arap şiirinde, Arap şiir bahirlerini oluşturan tefilenin bir parçasına denir. Harekeli bir harften sonra gelen sakin bir harften ibaret ise buna hafif sebep, iki harekeli harften ibaret ise ağır sebep adı verilir. Bkz.: 'Abdunnûr, a.g.e., C. I, s. 137.

⁵³ Veted: Arap şiir beytinde tefilenin bir parçasıdır. Veted Mecmû' ve Mefrûk olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. İki harekeli harfin akabinde bir sakin harf geldiğinde Mecmû' (birleşik) Veted, *فد صخا* v.b gibi. İki harekeli harfin ortasında sakin harfin gelmesinden ibaret ise Mefrûk adı verilmiştir. Abdunnûr, a.g.e., C. I, s. 288; Ya'kûb, Mîşâl 'Âsî, a.g.e., C. II, s. 1302.

⁵⁴ Tef'ile: Arap şiir beytinin baş ya da son kısmının bir parçasıdır. Bkz.: Abdunnûr, a.g.e., C. I, s. 74.

⁵⁵ Bahr: Arap şiirinin üzerine nazmedildiği vezindir. Tefilelerden oluşmaktadır. Arap şiirinde on altı tane bahir bulunmaktadır. Her bahrin geleneksel şairlerin bağlı kaldığı varsayılan tefileleri bulunmaktadır. Bkz.: Abdunnûr, a.g.e., C. I, s. 47.

⁵⁶ 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *Hayâtu Kalem*, 2. b., Lübnan, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1969, s. 284.

kaldırılması yönünde çağrıda bulunan kimsenin nazım yazmaktan aciz olduğunu söylemiştir.⁵⁷

Akkâd da Mazinî gibi keyif ve haz kaynağı olarak gördüğü kafiyenin şiirin temeli olduğunu düşünmüş ve Arap mizacının kafiyenin tamamen ortadan kalkmasını kabul etmediğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Bugün görüyorum ki yıllar geçmesine rağmen Arap şiirinde hala beyitler arasında kafiye farklılığı devam etmektedir. Bu da uzun süre şiir dinleme keyfinden, şiir ve nesir okuma tadından beni alıkoyuyor. Çünkü serbest şiir bana göre şiirin müzikal tınısıyla mest olmaktan uzaklaştırmaktadır. Yer yer, durak durak kafiyeden habersizken izlediğimiz düzyazı belagati de bize keyif vermemektedir. Aşikârdır ki Arap şiirinin fitratı kafiyenin tamamen ortadan kaldırılmasını reddetmektedir. Kafiye bulunması gereken yerde kulağa hoş gelmektedir. Kafiyenin şiirde görmezden gelinmesi müzikte bir sonraki nağmenin bir önceki nağmeden farklı olduğu zaman meydana getirdiği şaşkınlık gibi okuyucunun duymak istediğinin aksi bir şey ile karşılaşmasıdır. Kafiyenin düzenli ve belirli bir sistem içerisinde olması kulağa hoş gelen, insanın içini rahatlatan müzikal bir şölen gibidir. Şiirin bazı beyitlerinde ise kafiyenin kopukluğu kulağı alışmış olduğu yoldan saptırır ve rahatsız eder.⁵⁸

Kafiye'nin önemi ile ilgili düşüncelerini yukarıda dile getiren Akkâd, klasik Arap şiirinde olduğu gibi modern Arap şiirinde de vezin ve kafiyenin olması gerektiğini düşünmüş, vezin ve kafiyenin tüm şiir konularını kapsayıcı bir özellik taşıması için vezin ve kafiyede yenileşme çağrısında bulunmuştur. Klasik Arap vezin ve kafiye kalıplarının, iç dünyasının kapıları ardına kadar açılmış şairin, şiirinde ele almak istediği temaları içine alacak kadar engin olmadığını belirtmiştir. Bunun aksine, batı şiiri vezinlerinin uzun hikâyeleri, farklı temaları kapsayacak kadar geniş olmasına karşın Arap şairinin sadece düzyazıda kullanabileceği kalıpların batı şiirindeki gibi esnek olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹

Öte yandan Avrupalı şairlerin kafiyede tanıdığı serbestliği Arap şiirinde sağlamanın zorunlu olmadığını dile getirmiş ve buna gerekçe olarak da Arap karakteri ile Avrupa'nınkinin birbiriyle uyumlu olmadığını ve şiirde yenileşmenin şiir kalıplarında

⁵⁷ Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *el-Lugatu 'ş-Şâi're*, Kâhire, Nahdatu Mısr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1995, s. 31; Mu'avveş, a.g.t., s. 98.

⁵⁸ Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *Yes'elûnek*, 2. b., Lübnan, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî., ss. 88-89.

⁵⁹ Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *Mutâle'ât fi'l-Kutub*, 4. b., Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 1987, s. 279.

çeşitlendirme yapılmasıyla sağlanacağını söylemiştir. Akkâd'a göre, kafiyelerin çeşitlendirilmesi neticesinde şiirin müzikal hazzı baştan sona sürdürülebilecek ve Arap şiiri çağa ayak uydurabilecektir. Bunun yanı sıra hikâye ve hitabet gibi başka şiirsel temaların da işlenmesine olanak sunacaktır. O, bu düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Avrupalı şairler mutlak biçimde kafiyede serbestliği mümkün görseler bile Arap tabiatının ve Arap okurların nefret etmesine rağmen kafiyede serbestliğin Arap edebiyatında geniş yer almasında Avrupalı şairlere kesinlikle benzemek zorunda değiliz. Özellikle de şiirde müzikal zevke, çağdaş konuların yanında hikâye, hitabet gibi türlere genişçe yer verebiliyorken Avrupalı şairlerin bu serbestliğine benzemek mecburiyetinde de değiliz.⁶⁰

Akkâd, serbest kafiye konusunda Batı şiirini örnek almak yerine Arap şiir kültüründe mevcut olan rivayet şiiri (شِعْرُ الرِّوَايَةِ), tiyatral şiir (شِعْرُ التَّمْثِيلِ), epik şiir (شِعْرُ المَلْحَمَةِ) gibi şiir türlerini önermiş, bu şiir türlerinin şaire geniş nazım alanı açacağını belirtmiştir.⁶¹

B. İÇERİK AÇISINDAN

Şiir kavramı üzerinden şiirin biçimsel açıdan ihtiva etmesi gereken unsurlar ele alınarak grubun kurucularının yaklaşımları dile getirildikten sonra şiirin içerik yönünden barındırması öngörülen unsurları yine grubun kurucularının şiirin içeriğine yönelik yaklaşımları dikkate alınarak bu başlık altında aktarılmaya çalışılacaktır. Grubun kurucularının şiirin içeriğinde olmasını istedikleri bu kavramlar sırasıyla ilgili başlıklar altında incelenecektir.

1. Duygu

İnsanın gördüğü veya duyduğu bir olayın veyahut etkilendiği bir sahnenin akabinde içerisinde meydana gelen hissi duruma duygu denir. Duygu ile edebiyat arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Şair, şiirini duygusal bir dürtü ile kaleme almakta, yazar da aynı şekilde duygu olmadan satırlarını dolduramamaktadır. Hatta şair veya yazarın duygusal dürtülerin etkisi altında kalmadan kaleme aldıkları bile sanatsal

⁶⁰ el-'Akkâd, *Yes 'elûnek*, a.g.e., s. 91; Mu'avveş, a.g.t., s. 99.

⁶¹ Mu'avveş, a.g.t., s. 99.

duygunun eseri olduğu kabul edilmektedir. Bu yüzden edebiyatta duygu kaçınılmazdır ve duygu olmadan edebiyatın varlığından söz edilemez.⁶² Edebiyatın olmazsa olmazı olan duygu, Dîvân Grubu'nda da önemli bir yere sahiptir. Öznelğin ön plana çıktığı şiirlerinde kişisel hislerini ve düşüncelerini ifade etmelerinin yanı sıra şiirlerinde duygu unsuruna geniş yer vermeleri önemli şiirsel başarılarından kabul edilmiştir.⁶³

Dîvân Grubu'na göre, duygu edebiyatın en önemli unsurlardan biridir ve insanoğlu yeryüzünde yaşadığı müddetçe varlığını sürdürecektir. Edebiyat ile duygu arasında güçlü bir bağ olduğundan dolayı edebiyat da ölümsüzdür. Bunun aksine içerisinde duygunun yer almadığı daha çok rasyonel bilgilerden oluşan bilimsel teoriler yok olup gidecektir. Nitekim geçmiş bilimsel kuramlar değişirken klasik dönem Arap şiiri insan varlığının değişmeyen iç dünyasının duygularıyla irtibatı sayesinde günümüzde de geçmişinde olduğu gibi duygusal canlılığını korumaktadır. Bununla beraber rasyonel bilgilerin öğrenilmesi ile yetinilirken, bir sanat eseri okunduğu veya dinlendiği zaman insana yeni manevi bir gıda sunmaktadır. Edebiyatı duygunun bu özelliğinden dolayı Dîvân Grubu, eserlerinde duyguya önemli bir yer ayırmıştır.⁶⁴

Şükrî, duygunun önemli rolüne vurgu yaparak türleri, temaları ne kadar farklı olursa olsun şiirin bu unsuru barındırması gerektiğini ve bu olmadan hiçbir şiirin var olamayacağını dile getirmiştir.

Duygu şiirinin diğer şiir türlerinde bulunmayan bir tınısı ve nağmesi olduğunu, duygu şiiri dışında şiirin olmadığını dile getiren Şükrî, şiirde yer alan duyguların şiirin temasına ve şairine göre değişiklik gösterebileceğine değinmiştir.⁶⁵

Şükrî'ye göre şiirde olması gereken duygu şahsî değil, aksine şairin duygu ve hislerin durumlarına ilişkin yaptığı geniş araştırmasının yanında zihnini ve zekâsını kullanması sayesinde ürettiği hayali bir özelliğe sahiptir.⁶⁶

Şükrî'ye göre duygunun doğruluğu ve gücü, sahibinin iç dünyasının büyüklüğü ile irtibatlıdır. Bundan dolayı Şükrî, ilk dönem şairlerinde duygunun güçlü, son dönem şairlerinde ise zayıf olduğunu göz önünde bulundurarak cahiliye ve ilk dönem İslâm şiirini, bu iki dönem sonrasında üstün tutmuştur. Şükrî'ye göre duygu sadece şiirin güç

⁶² Aktüncü, a.g.e., C. II. ss. 612-613.

⁶³ Selmâ Hadrâ' el-Ceyyûsî, *el-İtticâhât ve'l-Harakât fi'ş-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, Beyrut, Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 2001, s. 210.

⁶⁴ Ca'fer, a.g.t., s. 189.

⁶⁵ Ca'fer, a.g.t., s. 189; Şûşe, a.g.e., s. 209.

⁶⁶ Mu'avveş , a.g.t., s. 55.

kaynağı değildir, dahası bütün hayatın kaynağıdır. Bu bağlamda cahiliye ve ilk dönem İslâm şairlerin kendilerinden sonra gelen şairlerden duygu bakımından daha doğrudur. Bunun nedeni de o dönemki insanların iç dünyalarının daha geniş, duygularının da daha güçlü olmasıdır.⁶⁷

Mâzinî'ye göre duygu zihinle bağlantılıdır ve şair düşünceye değil öncelikli olarak duyguya önem vermektedir. Şiirin kapsama alanında akıl değil duygular, düşünce değil hisler bulunmaktadır. Mâzinî, düşünceye hisle irtibatı miktarınca önem vermekte ve her şiirin bir düşüncesi olduğuna inanmaktadır. Şiiri ağaca, düşünceyi ağacın köklerine, hisleri ağacın dallarına, duyguları ise ağacın meyvelerine benzetmiştir.⁶⁸

Mâzinî'ye göre şiirin okuyucu üzerinde etki bırakabilmesi için duygu gerekli bir unsurdur ve duygu ile şiir nesirden ayrılmaktadır. Şairin şiirde okuyucuya hissettireceği ve onu hareketlendirecek bir duygusu olması gerekir. Duygusuz şiirin nesirden bir farkı yoktur.⁶⁹

Mâzinî, şiirin güzelliğinin duygu ile ortaya çıkacağını ve duygudan yoksun şiirin güzelliğinin sahte olduğunu dile getirerek duygunun şiirin estetik unsurlarının başında geldiğini ifade etmiştir. Duygu unsuru üzerinden kaliteli ve kalitesiz şair tanımı yapmış ve kaliteli şairin karmaşık duyguları tasvir edebilen, insanın iç âlemini kuşatan duyguları resmedebilen kimse olarak tarif etmiştir.⁷⁰

Akkâd'a göre duygu insanın iç âleminde. İnsana özgü duyguların ilahi ve değişmez bir yönü olduğundan dolayı duygu insanlar var olduğu müddetçe edebî ve insanîdir. Ancak duyguların zahiri yönlerinde değişim olabilir.⁷¹ Şiirin hareket noktası duygu, şiir ise duygunun açıklayıcısı, tutunduğu dalı ve yularından tuttuğu bineği gibidir.⁷² Şiir anlamlı sözcükler aracılığıyla duyguları üretir. Şiirde açığa çıkan duygular şairin belleğindeki zihinsel formlardan ibarettir. Şair bu formları okuyucuya farklı yöntemlerle aktarır. Şiir kısaca söz aracılığıyla duyguları doğurma sanatı olarak tanımlanmıştır.⁷³ Duygular sayesinde insan şiir söyleyebilir. Hissiyatı ve hayata bakışıyla

⁶⁷ Şûşe, a.g.e., s. 244.

⁶⁸ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, s. 58.

⁶⁹ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, s. 60.

⁷⁰ el-Mâzinî, *Hasâdü'l-Heşîm*, s. 141.

⁷¹ 'Akkâd, *Sâ'â beyne'l-Kutub*, s. 236.

⁷² Şûşe, a.g.e., s. 131.

⁷³ 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *Hulâsatu'l-Yevmiyye ve 'ş-Şuzûr*, Kahire, Nahdatu Mısır, 1995, s. 12.

ayrıcalıklı bir insan olan şair, duygu ve düşüncelerini estetik formda anlatma yetisine sahiptir.⁷⁴

Duygu, şiirin teması ve yazılma nedeni olmasının yanında şiirin gayesidir. Şiirin duygulara hitap etmesi de gayelerinden biridir. Eğer duygulara sesini ulaştırabilirse bu şiirin doğallığının işaretidir. Akkâd'a göre en iyi şiir tabii yani doğal olanıdır. Bu şiir, farklı duygulara seslenen ve insanın iç dünyasındaki benliğinin bütün parçalarına hayat saçan bir türdür.⁷⁵

2. Hayal

İnsan aklının melekelerinden biri olan hayal, insan aklının nesnelere ve şahısların biçimlerini oluşturma gücü olarak tanımlanmaktadır.⁷⁶ Akıl ve his gibi hayal de edebiyatın unsurlarından⁷⁷ biridir. İdrak mekanizması ve deneyimlerin depo alanı olan akıl edebiyatçının çalışmasını fikirlerle, jestlerle ve tahlillerle, çıkarımlarla, kuramlarla donatmasına imkân sağlarken; tasavvur kaynağı olan hayal, soyut zihni denklemlerle gerçek hayattaki somut görüngüler arasında eşsiz bir köprü görevi üstlenmektedir. Hayal, teşbih, istiare, kinaye gibi diğer beyan türleri aracılığıyla edebiyatçıya aklın soyut denklemlerini ayıklama yetisi kazandırmaktadır.⁷⁸

Edebiyatın yapı taşlarından olan hayal Dîvân kurucularına göre şiirin ifade araçlarından biri kabul edilmektedir.⁷⁹

Şükrî'ye göre şiirin unsurlarından olan hayal aynı zamanda gerçeğin açıklayıcısıdır. Bu konuda şiirin, insanın iç dünyasının fısıltılarını dile getirmek için dokusunda hayal ve düşünceyi barındırdığını; şiirin duyguların, hayal ve zevki selimin ürünü olan kelimelerden meydana geldiğini dile getirmiştir.⁸⁰

Şükrî'de hayal sadece teşbih ile sınırlı değildir. Bunun yanı sıra hayal şiirin ruhunu, içeriğini ve hatıralarını kapsamaktadır. Ona göre şiirin teşbihî unsurlarla dolu olması şairin hayalinin zayıflığına işaret ederken, şiirin teşbihlerden yoksun oluşu şairin

⁷⁴ el-'Akkâd, *Sâ'â beyne'l-Kutub*, s. 204.

⁷⁵ Şûşe, a.g.e., s. 135.

⁷⁶ Ya'kûb, 'Âsî, a.g.e., C. I, s. 614.

⁷⁷ عناصر الأدب، مقومات الأدب، أركان الأدب دعائم الأدب، gibi terimler Arap araştırmacıların ve eleştirmenlerin yazılarında ortak manada kullanılmaktadır. Edebiyatın unsurları, insanoğlunun sıkıntılarını dilsel usullerle estetik olarak ifade etmesi yönüyle edebi yapının üzerine inşa edildiği temel dayanaklar demektir. Bkz. Ya'kûb, 'Âsî, a.g.e., C. I, s. 626.

⁷⁸ Ya'kûb, 'Âsî, a.g.e., C. I, s. 626.

⁷⁹ Su'âd Muhammed Ca'fer, a.g.t., s. 206, Mu'vveş, a.g.t., s. 57

⁸⁰ Şûşe, a.g.e., s. 324.

hayalinin güçlü olmasına delalet etmektedir.⁸¹ Çünkü Şükrî'ye göre bir duyguyu açıklamak veya bir durumu netleştirmek veyahut bir gerçeği beyan etmek için kullanılan teşbih, şiirde başlıca olması gereken bir şey değildir. Ona göre teşbihi acemi şairler tercih etmekte ve şiiri hakikatten uzak teşbihlerin ve mantıki tutarsızlıkların olmaması değerli kılmaktadır.⁸²

Şükrî'ye göre en büyük ve en değerli hayal; şairin insanın duygularını, tavırlarını, düşünce ve değişkenliklerini, şiir temalarını ve bu temaların farklılıklarını, şiirsel dürtüleri kısaca hayatın bütün yönlerini tasvir ederken hayalinde canlandırdığı her şeydir. Doğal olarak şairin bunu gerçekleştirebilmesi için de engin bir hayal evrenine sahip olması gerekmektedir.⁸³

Şükrî hayali doğru (حَيَالٌ صَحِيحٌ) ve bozuk (حَيَالٌ فَاسِدٌ) olarak iki kısma ayırmış; doğru hayali tahayyül (تَحَيُّلٌ), bozuk olanı da tevehhüm (تَوَهُؤٌ) olarak isimlendirmiştir. Şükrî'ye göre tahayyül, şairin nesnelere ve gerçekler arasındaki ilintileri ortaya çıkarması, doğruyu yani gerçeğe uygun olanı ifade etmesi demektir. Tevehhüm ise şairin gerçek hayat ile bağıntısı olmayan ve hakikate dayanmayan iki şey arasında zanna kapılmasıdır. İki hayal arasındaki farkı açıklayan Şükrî; şiirde tevehhümü, toy şairlerin tercih ettiğini büyük şairlerin ise şiirlerinde bu tür bir hayali tercih etmediklerini dile getirmiştir.⁸⁴

Şükrî, tahayyül ve tevehhümün yanı sıra hayali (doğal) ve (doğal olmayan, yapay) olarak iki kısma ayırmıştır. Doğal hayal, sentez yapılan iki nesnenin uygunluğu, yapay hayal de zihinde sentez yapılan iki şeyin uygun olmamasıdır. Bu nedenle Şükrî yapay hayali kusurlu bulmaktadır.⁸⁵

Mâzinî'ye göre hayal, hayatın rengine boyadıktan sonra gerçekleri yeniden meydana getirme gücüdür ve hayal ile duygu arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Çünkü duygu hayali uyandırır ve harekete geçirir. Mâzinî, duygu ile hayal arasındaki fonksiyonel alışverişi şöyle açıklamıştır: “Şair bir şeyi olduğu gibi değil ona görüldüğü gibi tasvir eder ve tasvir ettiği şeyin çıplak bir iskeletini resmetmez. Duygunun iç dünyasını harekete geçirdiği şair, tasvir ettiği nesneye hayalden bir elbise giydirir.”⁸⁶

⁸¹ Şûşe, a.g.e., s. 401.

⁸² Şûşe, a.g.e., s.402.

⁸³ Şûşe, a.g.e., s.402.

⁸⁴ Şûşe, a.g.e., s. 403.

⁸⁵ Şûşe, a.g.e., s. 404.

⁸⁶ el-Mâzinî, eş-Şi'r: *Gâyâtuh ve Vesâituh* a.g.e., s. 39.

Mâzinî'ye göre hayal, şiirsel okumanın lezzet kaynağıdır ve şiirsel anlamlara sürekli yenilenen bir form bahşetmektedir. Şiirin dinleyiciye zevk vermesi için okuyucunun zihninde hayalin tetiklediği anlamların her saat yenilenmesi ve her an yeniden hayat bulması gereklidir.⁸⁷

Mâzinî'ye göre şiirin değeri hayal ile bağlantılıdır. Ancak şiirin değeri beyitlerinin ve mısralarının ihtiva ettiği anlamlarla değil, dahası şairin içinde depreşen duygular ve okuma esnasında dinleyicinin zihninde oluşan imgelerle ölçülmektedir.⁸⁸

Mâzinî hayal ile gerçek arasındaki bağı önemini vurgulayarak, ne kadar uçuk olsa da hayalin gerçeğe uygun olması gerektiğini ve insanın görmediği, bilmediği bir şeyi hayal etmekten aciz olduğunu belirtmiştir.

Mâzinî hayali normal ve faal olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Normal hayal hayatımızdaki bazı manzara ve sahnelerin fotoğrafının zihne getirilme gücüdür. Bunun için de ayrıntıların ayıklanmasında, birbirine bağlanmasında ve düzenlenmesinde zihne yol gösteren hassas bir içgüdüye ihtiyaç duyulmaktadır.⁸⁹

Faal hayal ise hafızamızdaki fotoğraf parçalarından yeni bir fotoğraf meydana getirmek ve bu fotoğrafı somut biçimde bize göstermektir. Mâzinî faal hayal ile ilgili şu sözlere yer vermiştir:

Batılı edebiyatçıların hayal ürünü olan ve şiirlerinde tasvir ettikleri şeytanlar, denizkızı ve orman çocuğu gibi hayalî şeylere ne demeli? Gerçekte olması imkânsız olan bu şeyler insan zihnine nereden gelmiştir? Dünyada hiç kimsenin bu şeyler ile ilgili bilgisi yokken onlar bu şeyler hakkında nasıl bilgi sahibi oldular ve bu şeyleri nasıl tasvir ettiler? Kendine bu soruyu soran kişinin biraz kusuru vardır. Belki de o kimse bu karakterlerin yaratık olduğunu bilmemektedir. Bunlar gerçekten uzak ve tuhaf olmasına rağmen faal hayalin bir ürünüdür. İnsanların bu dünyada gözlemlediklerinden oluşan karakterlerin takma isimleridir. Bunlar hayalidir ve hakikatten oldukça uzaktır. Şairin buradaki yeteneği, yoktan bir şey ortaya çıkarmakta değil, dağınık imajlardan yeni bir imaj oluşturabilmesinde ve parçalardan birleştirilmiş bu imajı zihnine net bir şekilde getirebilmesindedir. Ayrıca bu resmi gerektiği gibi somutlaştırabilmesindedir.⁹⁰

⁸⁷ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Gâyâtuh ve Vesâituh*, s. 54.

⁸⁸ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Gâyâtuh ve Vesâituh*, s. 57.

⁸⁹ Ca'fer, a.g.t., s. 216, Mu'avveş, a.g.t., s. 59.

⁹⁰ el-Mâzinî, *Hasâdü'l-Heşim*, s. 240.

Akkad'a göre şiirin temelinde hayal, düşünce ve duygu unsurları bulunmakta ve hayalin gerçeğe uygun olması gerekmektedir.⁹¹

Hayal kavramı üzerinde yoğunlaşan Akkâd biri *genel* diğeryise *şiiysel* olmak üzere hayali iki kısma ayırmış ve genel hayali insana özgü idrak mekanizmasını harekete geçiren güç; şiiysel hayali ise hakikatleri yeniden ele alarak bu hakikatleri hayatın renklerine boyamak olarak tanımlamıştır.⁹²

3. Sezgi

Arap dilinde *vicdan* kelimesinin karşılığı olarak kullanılan sezgi, sevindirici veya üzüntü verici bir olay karşısında psikolojik ve duygusal etkilenme durumu olarak tanımlanmıştır. Edebiyatta ise vicdan (sezgi), edebî bir çalışmanın değerinin kavranması için sezgisel algıyı ifade etmektedir.⁹³

Dîvân Grubu, şiirin şairin sezgisinin ve iç dünyasının ifadesi olması gerektiği yönünde çağrıda bulunmuştur. Daha açık bir ifadeyle şiirin şairin iç dünyasının bir portresi, şairin sezgisel yönünün ve karakterinin eseri olması gerektiğini savunmuştur.⁹⁴ Ancak gruba göre şiir sadece sezgiyi, duyguları ve hisleri ifade etmekle kalmamalı; bunun ötesinde şiirde ifade edilen düşünceleri, duyguları ve hisleri dinleyicinin iç dünyasına ulaştırarak şairin şiirini nazmettiği anda hissettiği duygulara benzer duyguları dinleyicide de uyandırması gerekmektedir.⁹⁵

Şairin şiirinde karakterinin, his ve ifadede doğruluğunun ortaya çıkması gerektiğine inanan grubun kurucuları şiiri nitelerken öznel ve lirik yönü benimsemiş; Şi'ru'l-Vicdân (Sezgi Şiiri) adında yeni bir şiir kuramı ihdas etmişlerdir. Abdurrahman Şükrî *Dav'u'l-Fecr* isimli divanının birinci cildinde grubun şiir anlayışının sloganı haline gelen sezgi kavramını şu beyit ile ifade etmiştir:

س إِنَّ الشَّعْرَ وَجَدَانُ يَا طَائِرَ الْفَرْدَوْ

Behey Firdevs kuşu!

Kuşkusuz şiir sezgidir.

⁹¹ el-'Akkâd, *Sâ'â beyne'l-Kütüb*, a.g.e., s. 322.

⁹² Mu'avveş, a.g.t., s. 58.

⁹³ Altûncî, a.g.e., C. II, s. 880.

⁹⁴ Zehra Husrevî, "Tetavvuru'ş-Şi'ri'l-'Arabî min 'Asri'n-Nahda hatta's-Selâsîniyyat mine'l-Karni'l 'İşrîn," *Daneshnameh*, S. 81, Yıl 3/4, 1390, s. 55.

⁹⁵ Ca'fer, a.g.t., s. 136.

⁹⁶ Hafâcî, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs ve Medârisuh*, a.g.e., C. II, s. 43.

Dîvân Grubu'nda, sezgisel şiir kuramından şiirin, şairin zatının ve karakterinin anlatımı olması düşüncesi doğmuştur. Ayrıca bu kuramda münasebat tarzı kaleme alınan övgü şiirinin terkedilmesi, şiirde acı ve tabiat sevgisi gibi duyguların baskın çıkmasının yanında şiirde organik bütünlük anlayışının egemen olması fikri ortaya çıkmıştır.⁹⁷

Bundan dolayı kimi araştırmacılar, Dîvân Grubu'nu *Sezgisel Akım* olarak isimlendirmiştir. Şiirin unsurlarından olan sezgi, grubun kurucularının şiiri anlamalarındaki temel mantığı oluşturmaktadır. Grubun kurucuları çok küçük farklılıklar dışında sezginin gerekliliği konusunda uzlaşmışlardır. Dolayısıyla şiirin, sezginin ifadesi olması grubun Arap şiirinde arzuladığı yenileşme çağrısının özetidir.⁹⁸

Dav'u'l-Fecr adlı divanın başında yer alan beyitten de anlaşılacağı üzere Şükrî'ye göre şiir sezgidir ve insanın sezgisel yönüne seslenmeyen şiire şiir denilemez.⁹⁹ Şükrî, sezgi kavramını İbnu'r-Rûmî'nin şiirlerini değerlendirirken, şiirde tasvir ve sezgi konusuna değinmiştir. Tasviri duyu organları aracılığıyla insanın dış âlemini, sezgi ile de insanın iç âlemini, hisler aracılığıyla ifade etmek olarak tanımlamıştır. Bu iki kavramın açıklamasını yaptıktan sonra da İbnu'r-Rûmî'nin şairliğini sezgi şairliği olduğu yönünde tespitte bulunmuş ve Rûmî'nin duyu organlarının hassaslığı yanında hislerinin de ince olduğunu dile getirmiştir.¹⁰⁰

Şükrî'ye göre sezgi, insanın iç dünyasının derinliklerini tefekkür etme aracı olduğundan şairin kaliteli aşk şiiri yazması için âşık olması da gerekmez. Şair sadece aşk duygusunu bütün yönleriyle şiirinde göstermek için sezgiye, sağlam sanatsal mizaca ve psikolojik basirete ihtiyaç duyar.¹⁰¹

Ayrıca sezgi insanın iç âleminin derinliklerine tefekkür yoluyla inmenin ötesinde bu dünyanın gizli taraflarını ortaya çıkarmaktadır.¹⁰²

Mâzinî, sezgiyi edebiyat aracılığıyla ifade edilen duygular ve hisler olarak tanımlamış, gerçek edebiyatın duyguları ve hisleri doğru biçimde tasvir ettiğini dile getirmiştir. Bunun yanı sıra gerçek edebiyatın insanın ve hayatın doğru portresini okurlara aktardığını, süslü lafızlara değer vermediğini bütünüyle içeriğe önem verdiğini ifade

⁹⁷ Hafâcî, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Hadis ve Medârisuh*, a.g.e., C. II, s. 44.

⁹⁸ Mu'avveş, a.g.t., s. 65.

⁹⁹ Şükrî, *Dirâsât fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 48.

¹⁰⁰ Şükrî, *Dirâsât fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 87.

¹⁰¹ Şükrî, *Dirâsât fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 156.

¹⁰² Mu'avveş, a.g.t., s. 67.

ederek konusu, gayesi ve teması ne olursa olsun doğru anlamın edebiyatın konusu yapılabileceğini söylemiştir.¹⁰³

Mâzinî'ye göre şiirin sahasının akıl değil duygular, düşünce değil hisler olduğundan dolayı akıl ile sezginin şiirde bağdaştırılmasının zayıf olduğuna işaret etmiş, ancak his ile irtibatı oranında akıl ile sezginin şiirde bir arada kullanılabileceğini dile getirmiştir.¹⁰⁴

Akkâd da Mâzinî gibi sezgiyi insanın iç dünyasındaki hisler, duygular ve şuur (bilinçsel algı) olarak tanımlamış ve şiirin sezgiyi yansıtan bir ayna olduğunu dile getirmekle birlikte şu benzetmeyi yapmıştır: “Aynanın, üzerinde parlayan ışını göze yansıtması neticesinde gözde parlaklığının artması gibi şiir de nitelediği obje ve nesneyi insanın sezgisel yönüne yansıttığında nitelenen bu obje ve nesnenin varlığında artış meydana gelmektedir.”¹⁰⁵

Akkâd'a göre insana özgü bir boyuta sahip olan sezgi, insanın iç dünyasının en derinlerinde bulunmaktadır ve bütün insanların iç dünyalarının ortak görünümüdür.¹⁰⁶

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Mâzinî ve Akkâd'a göre sezgi, şuur ve düşünceden meydana gelmektedir. İkiliye göre sezgi öznel bir forma sahipken, Şükrî'ye göre sezgi genel bir forma sahiptir. Akkâd sezginin, duygu ve düşünceden ibaret olduğunu düşünürken Şükrî de sezginin bir tür bireyin iç dünyasının derinliklerini düşünme mekanizması olarak görmüştür.¹⁰⁷

4. Zevk

Zevk kelimesi ilk anlamıyla insanın beş duyusundan biri olan tat alma duyusudur ve bu duyunun merkezi ağız, vazifesi ise farklı tatları birbirinden ayırmaktır. İkinci anlamı ise sanatsal etkinlikler başta olmak üzere insanın farklı aktivitelerinde ortaya koyduğu çalışmaların yapısını içsel olarak hissetmek demektir.¹⁰⁸ Edebiyatta ise zevk insanın özellikle sanatsal çalışmalarda nesnelere estetik değerlerine karşı etkileşime geçme gücü bir başka ifadeyle hazalma olarak bilinmektedir.¹⁰⁹

¹⁰³ Mu'avveş, a.g.t., s. 66; el-Mâzinî, *Hasâdü'l-Heşim*, s. 190.

¹⁰⁴ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, s. 48.

¹⁰⁵ Mu'avveş, a.g.t., s. 65; el-'Akkâd, el-Mâzinî, *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb*, s. 21.

¹⁰⁶ el-'Akkâd, el-Mâzinî, *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb*, s. 4.

¹⁰⁷ Mu'avveş, a.g.t., s. 67.

¹⁰⁸ Ya'kûb, 'Âsî, a.g.e. C. II, s. 649.

¹⁰⁹ Vehbe, el-Mühendis, a.g.e., s. 173.

Ayrıca zevk insanın edebî ve sanatsal faaliyetler arasında ayırım yaptığı anda ortaya çıkan manevi bir histir. Bunun yanı sıra zevk estetik olanı hissetme melekesi olarak da tanımlanmaktadır. Bu meleke sayesinde insan estetik olanın değerini kolayca kavrayabilir.

Edebî zevkin Arap edebiyatında ortaya çıkışı eski döneme dayanmakta, belagat ve eleştiri alanlarında kullanılmaktadır. Batı da ise bu kavram ancak neoklasik akımın ortaya çıkmasıyla birlikte 16.yy.'da görülmeye başlamıştır.¹¹⁰

Dîvân Grubu zevk unsurunu şairin en güzel ifadeyi, en iyi sentezi, en iyi anlamı ve kimi zaman da en uygun manayı tercih etmesinde şaire yol gösteren bir araç olması kabulü ile ele almışlardır. Zevk unsuruna eleştirmenin edebî çalışmaları değerlendirmesinde müracaat ettiği eleştirel ölçüt ve deney taşı olarak bakmışlardır.

Şükrî'ye göre şiir duygu, hayal ve zevk unsurundan meydana gelmektedir. Bu üç unsur birleşik bir bütünü yani şiiri oluşturmaktadır. Şiirin kaleme alınmasında duygu ve hayalin yanında zevk unsurunun önemli bir yeri bulunmaktadır. Şairin sağlam bir zevke sahip olması bu üç unsurun bir arada kullanılmasıyla gerçekleşmektedir.¹¹¹

Yersiz kullanılan mübalağayı ve tasviri zevk unsurunun zayıflığı olarak kabul etmiş ve son dönem şairlerinin şiir zevklerinin bozulduğunu, şiirin tamamen boş ve anlamsız sözcüklerden meydana gelmeye başladığını söylemiştir. Şükrî bu dönem şairlerinin sevgililerine gazel yazarken onları bir ay, dal, tepe, inek gözü, inci, kar tanesi, üzüm ve nergis yerine koyarak tasvir etmelerini de zevkin bozukluğundan kaynaklandığını düşünmüştür.¹¹²

Şiirde gerçek hayal ile gerçek dışı hayalin varlığından söz eden Şükrî, insanların gerçek dışı hayalden daha fazla zevk almalarını bir kusur olarak görmüştür. Şiirde gerçek hayatta yaşanması mümkün olmayan, akıl ötesi hayali unsurların dinleyici tarafından beğenilmesini zevksizlik olduğunu ifade etmiştir.¹¹³

Şükrî'ye göre zevk şiirde genişlemekte ve daralmaktadır. Şiirde sözcüklerin sayısının çokluğu ve azlığı esas alınarak şiirin kaliteli veya kalitesiz olarak kısımlara ayrılmasıyla şiirden alınan zevkin azalacağını, farklı dönem edebiyatlarını okumak ve şairler arasında tarafsız bir tavır sergilemekle bu zevkin çoğalacağını ifade etmiştir.¹¹⁴

¹¹⁰ Altûncî, a.g.e., C. II, s. 466.

¹¹¹ Şûşe, a.g.e., s. 324.

¹¹² Şûşe, a.g.e., s. 400.

¹¹³ Şûşe, a.g.e., s. 401.

¹¹⁴ Şûşe, a.g.e., s. 406.

Şiirsel zevkin öznel olup kişiden kişiye değişkenlik göstereceğini savunmuşsa da ortada genel geçer bir zevkin de olduğunu söylemekten geri durmamıştır. Dünya dillerinden her birinin kendine ait özellikleri ve bir dil zevki olduğuna işaret etmiştir.¹¹⁵

Şairin zevkinin sağlam olup olmayışını ise duyguların sağlam olup olmayışına bağlamıştır. Duyguların zevklere egemen olduğunu, duyguların sağlıklı ise zevkin de sağlam olacağını aksi halde zevkin de sağlam olamayacağını belirtmiş ve duyguları, değersiz şeylere önem vermenin kalitesiz hale getirdiğini açıklamıştır.¹¹⁶

Mâzinî'ye göre de zevk, güzel ifadeyi tercih etme melekesidir. Şairin hafızası ne kadar güçlü olursa olsun zevki selim melekesine yine de ihtiyacı vardır. Mâzinî bu fikrini şu sözleriyle ifade etmiştir: "İyi bilelim ki zihnin sözcükleri ortaya çıkarma gücü, hakikatleri idrak etme ve özümseme gücü gibidir. Hafıza akıl gücünün kaynaklarından biridir. Eğer zevki selim ve meleke hafızayı desteklemezse sahibini zayıflatır. Kişinin zevki selimden ve hassas bir melekedен payı ne kadar ise hafızasından faydalanması da o kadar olur. Hafızası zayıf olan biri, sahip olduğu zevki selim ve tercih melekesi sayesinde hatıralarını estetik formlara dökebilir."¹¹⁷

Mâzinî'ye göre şair sezgisel yönünü ve iç âleminde depreşen duygularını, hislerini şiirinde açığa çıkarmasında ve estetik ifadeyi tercih etmesinde zevke ihtiyaç duymaktadır. Bu da sağlıklı bir bakış açısı kadar sağlam bir zevkin varlığına bağlıdır.¹¹⁸ Yazar veya şairin zevki kullanabilmesi için çok güçlü bir hafızaya sahip olması gerekir ki böylece en iyi sembolleri hafızasından ayıklayabilsin.¹¹⁹

Zevk Mâzinî'ye göre özel fitrî bir melekedir. Yani zevk doğuştan gelen, kişiye özgü bir niteliğe sahiptir. Şair bu meleke sayesinde şiirinde kullanmak istediği anlamların en güzelini, en doğrusunun hangisi olduğunu ayırt edebilir, hafızasında bulunan bilgilerden de en güzel biçimde istifade edebilir.

Akkâd da Mâzinî gibi zevkin doğuştan geldiğini düşünmekte ve zevkin şaire hassas bir temyiz yetisi kazandırmasının yanında düşünce ve duygularındaki en gizli şüphelerine karşı tetikte olmasını sağladığını dile getirmektedir.

¹¹⁵ Şûşe, a.g.e., s. 409.

¹¹⁶ 'Abdurrahman Şükrî, *el-Müellefâtü'n-Nesriyyetü'l-Kâmile*, I-II, (Thk. Ahmed İbrâhim el-Hâvî), C. I, el-Hey'etü'l-Âmme li Şuûni'l-Matâbii'l-Emîriyye, 1998, s. 181.

¹¹⁷ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, s. 95.

¹¹⁸ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, s. 94

¹¹⁹ el-Mâzinî, *eş-Şi'r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, ss. 94-95.

Akkâd'a göre zevk Dîvân Grubu'nun diğer kurucularında olduğu gibi şiirin unsurlarından biri ve şiirdeki estetik ifadenin temelidir.¹²⁰ Zevki, bozuk ve sağlam olarak iki kısma ayıran Akkâd, şiirinde ağıdalı sözcüklere itina gösteren şairin zevkinin bozuk, temelinde karakterin ve doğruluğun bulunduğu zevki ise hem estetikliğin hem de belagatin özü olduğunu söylemiştir.¹²¹

Ayrıca şiirde duyguları birbirine karıştırmanın ve anlatımda duyguların zıddını kullanmanın zevkin bozukluğunun işareti olduğunu dile getirmiştir. Şairin birini övmek isterken hicvetmesi veya yermek isterken övmesi de zevkin bozukluğunun işareti gibidir. Daha da kötüsü şairin ağlatmak isterken güldürmesi, mersiye makamında kahkaha attırmasıdır.¹²² Bu düşüncesini Ahmet Şevkî'nin Osman Gâlib'e yazdığı mersiyesini eleştirirken pratik biçimde uygulamış ve "Ne acayip, nasıl olur? böyle bir şeyi hangi zevki selim sahibi, birbirine taban tabana zıt iki duyguyu bir arada kullanır" diyerek Şevkî'yi bu noktada eleştirmiştir.¹²³

Netice olarak zevk konusunda Mâzinî ve Akkâd önceliği kişiye özgü zevke verirken Şükrî, kişiye özgü zevkin yanında genel zevkin de kabul edilmesinin gerekliliğini düşünmüştür.

¹²⁰ el-'Akkâd, *Sâ'â beyne'l-Kutub*, s. 236.

¹²¹ el-'Akkâd, *Sâ'â beyne'l-Kutub*, s. 74

¹²² el-'Akkâd, el-Mâzinî, *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb*, a.g.e., ss. 10-11.

¹²³ Mu'avveş , a.g.t., s. 69.

SONUÇ

Arap dünyasının 18.yy.'da Batı ile teması neticesinde hayatın her alanında başlayan modernleşme, edebiyata da sıçramıştır. Bu yüzyıldan itibaren bir grup Arap aydını Batı edebiyatı ile diğer bir grup aydın ise geleneksel Arap edebiyatı okumalarıyla seçkinleşmiştir. Farklı iki kültürün edebî kişiliklerini oluşturduğu bu aydınlar arasında edebî çatışmalar meydana gelmiştir.

Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin öncüsü olduğu *Medresetü'l-İhya'* ekölü, geleneğe bağlılığını sürdürmüş, kaleme aldığı şiirlerinde klasik Arap şiirinin içerik ve biçimine bağlı kalmış, form ve kalıplarını kullanmıştır. Batının kültür ve edebiyatının etkisinde kalan Dîvân Grubu, Apollo Ekölü, Kuzey ve Güney Amerika'da göçmen şair ve edebiyatçıların kurduğu *er-Râbitatu'l-Kalemiyye* ve *el-'Usbetu'l-Endelüsiyye* birliği gibi gruplar ise İhya Ekölü'nün karşısında yer almış, şiirin içeriğinde ve biçiminde geleneğe bağlı kalmayı reddetmiştir. Batı'nın kültür ve edebiyatından etkilenen bu topluluklar, yenilikçi fikirlerini duyurma gayesiyle edebî topluluklar oluşturmuştur.

Bünyesinde Arap ve İngiliz edebî kültürünün özelliklerini barındıran Dîvân Grubu da bu edebî topluluklar arasında yer almaktadır. Abdurrahman Şükrî, İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî ve Abbâs Mahmûd el-Akkâd tarafından kurulan grup, adını Akkâd ve Mâzinî'nin ortaklaşa kaleme aldıkları iki ciltlik *ed-Dîvân fi'n-Nakd ve'l-Edeb* adlı eserden almıştır. Gelenek ile modern dönemin geçiş noktası kabul edilen bu kitap grubun geride bıraktığı en önemli eseridir. Grup şiire ve edebiyata ilişkin yenilikçi fikir ve yaklaşımlarını bu eserde dile getirmiştir.

İngiliz edebiyatından hem anlayış hem de metot bakımından etkilenen grup şiire, daha önceki Arap şairlerden farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Grubun başlıca hedefleri arasında Arap kültürü ile İngiliz kültürünü birleştirmek, geleneksel Arap edebiyatının demode kalmış form ve kalıplarından sıyrılmak, şiirde klasik Arap edebiyatında bulunan beyit birliği yerine organik birliğin olmasını istemek, şiirde duyguya ve şairin iç dünyasına önem vermek, kafiye monotonluğun önlenmesi için kafiye çeşitliliğine gitmek, şiirde hayale ve tasvire önem vermek, özel bir gaye için

kaleme alınan münasebât türü şiire karşı çıkmak, şiirde siyasi ve sosyal konulardan uzak durmak yer almaktadır.

Netice itibarıyla Divan grubu, gerek biçim ve içeriğe yönelik getirmiş olduğu edebî yaklaşımlar gerekse bu yaklaşımları batı edebiyatından etkilenerек ortaya koymaları, bunlarla beraber Arap şiirinde yenileşmeye gidilmesi yönünde çağrıda bulunurken gelenekten tamamen uzaklaşma yolunu tercih etmemeleri, özünü koruyup bütün dünya edebiyatlarında geleneksel formların, estetik ve sanatsal ifadenin doğru kurallarını içerdiğini dile getirmeleri ile Modern Arap Edebiyatı'ndaki edebî gruplar içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Her ne kadar şiirde biçim ve içeriğe yönelik getirmiş olduğu edebî yaklaşımlar ile alakalı örnekleri bulunmasa da bu noktada kendilerinden sonra gelecek olan şairlere yol göstermesi Divan Grubu'nun Modern Arap Edebiyatı'nda akla gelen önemli gruplar arasında anılmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

KUR'AN-I KERİM

- ‘ABDUNNÛR Cebbûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, 2. b., I-II, Lübnan, Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, 1984.
- ‘ALİ MUHAMMED Hüseyin, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Hadîs: er-Ru'yetü ve't-Teşkil*, 6. b., Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 2006.
- ‘UBEYD Ahmed, *Meşâhiru's-Şu'arâi'l-'Asr fi'l-Aktâri's-Selâseti'l-'Arabiyye: Mısır ve Sûriye ve'l-'Irâk*, I-II, C. I, Ashâbu'l-Mektebeti'l-'Arabiyye fi Dimeşk, Matbaatu't-Terakkî, 1922.
- ALTÛNCÎ Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fi'l-Edeb*, I-II, C. II, 2. b., Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- CEVİZCİ Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 3. b., İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999.
- DÂĞIR Yûsuf Es'ad, *Masâdiru'd-Dirâsâti'l-Edebiyye*, Beyrut, Mektebetu's-Şarkıyye, I-III, C. II, , 1956, s. 658.
- DAYF Şevkî, *el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Mu'âsır fi Mısır*, 10. b., y.y., Dâru'l-Me'ârif, 1992.
- EBÛ'L-ENVÂR, Muhammed, *el-Hıvâru'l-Edebî Havle's-Şi'r: Kadâyâhu'l-Mevdû'iyye ve Delâlâtuhu'l-Fikriyye ve Âsâruhu'l-Fenniyye min Bidâyeti'l-Karni'l-'İşrîn ilâ Kiyâmi'l-Harbi'l-'Âlemiyyeti's-Sâniye*, Kahire, Mektebetu'l-Âdâb, 2008.
- EBÛ'Ş-ŞEBÂB Vâsif, *el-Kadîm ve'l-Cedîd fi's-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, Beyrut, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, 1988.
- EL-'AKKÂD 'Abbâs Mahmûd, *el-Lugatu's-Şâi're*, Kâhire, Nahdatu Mısır li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1995.
- _____, *Ene*, Kahire, Dâru'n-Nahdati Mısır li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1996.
- _____, *Hayâtu Kalem*, 2. b., Lübnan, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1969.
- _____, *Hulâsatu'l-Yevmiyye ve's-Şuzûr*, Kahire, Nahdatu Mısır, 1995.
- _____, İbrâhîm 'Abdülkâdir el-Mâzinî, *ed-Divân fi'n-Nakd ve'l-Edeb*, 4. b., Kahire, Dâru's-Şa'b, 1996.

- _____, *Sâ'â beyne'l-Kutub*, Kahire, Muessetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2012.
- _____, *Mutâle'ât fi'l-Kutub*, 4. b., Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 1987.
- _____, *Yes'elûnek*, 2. b., Lübnan, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- EL-AŞMÂVÎ Muhammed Zekî, *A'lâmu'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs ve't-Ticâhâtuhumu'l-Fenniyye: eş-Şi'r – el-Mesrah – el-Kıssa – en-Nakdü'l-Edebî*, İskenderiye, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 2000.
- EL-BÂVÎ Muhammed Mahmûd, *Amâlikatu'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsır*, Dâru'l-Erkam, Beyrut.
- EL-CEYYÛSÎ Selmâ Hadrâ', *el-İtticâhât ve'l-Harakât fi'ş-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, Beyrut, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 2001.
- EL-CUBÛRÎ Kâmil Selmân, *Mu'cemu'l-Udebâ min 'Asri'l-Câhili hattâ Sene 2002*, I-VII, C. III, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- EL-CUM'A 'Abdullah Salih, 'Uzemâ bilâ Medâris, Riyad, Mektebetu'l-'Abikân, 6. b.
- EL-CÛNDÎ Enver, *el-Me'âriku'l-Edebiyye fî Mısr munzü 1914-1939*, Mektebetu'l-Encelû el-Mısrî.
- EL-FÂHÛRÎ Hannâ, *el-Câmi' fî Târihi'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-Hadîs*, Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1986.
- _____, *el-Mûcez fî'l-Edebi'l-'Arabî ve Târihih: Edebü'n-Nahdati'l-Hadîse*, I-IV, 2. b., Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1991, s. 395.
- EL-HASENÎ EN-NEDVÎ Muhammed Vâdih Reşîd, *Alâmu'l-Edebi'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-Hadîs*, Hindistan, Dâru'r-Reşîd, 2009.
- EL-HEVVÂL Hâmid 'Abduh, *es-Suhriyye fî Edebi'l-Mâzinî*, el-Hey'etu'l-Mısrıyyetu'l-'Âmme li'l-Kitâb, 1982.
- EL-KASSÂS Muhammed b. Celâl, *Amâletu 'Abbâs el-'Akkâd*, Mısır, Dâru'l-İslâm, 2009.
- EL-MÂZİNÎ 'Abdülkâdir, *eş-Şi'r: Ğâyâtuh ve Vesâituh*, (thk. Fâyîz Terhînî), 2. b., Beyrut, Dâru'l-Fikr el-Lübnânî, 1990.
- _____, *Hasâdü'l-Heşîm*, Mektebetü'l-Üsra, 1999.
- _____, *Şi'ru Hâfız*, Muessesetu Hindâvî li't-Tâ'lîm ve's-Sekâfe, Kahire, 2013.
- _____, *Şi'ru Hâfız*, Kahire, Kelimât li't-Terceme ve'n-Neşr, 2013.
- ER Rahmi, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, Ankara, Vadi Yayınları, 2012.

- ER-RÂFÎÎ ‘Abdurrahman, *‘Asru İsmâil*, I-II, C. I, 4. b., Kahire, Dâru’l-Maârif, 1987.
- ES-SÂDÂT Cihân, *Eseru’n-Nakdi’l-İncilîzî fi’n-Nukkâdi’l-Rûmânsiyyîn fi Mısr beyne’l-Harbeyn: fi’ş-Şi’r*, Kahire, Dâru’l-Ma’ârif, 1992.
- ES-SEKKÛT Hamdî -M. Jones, *‘Alâmu’l-edebi’l-muâ’sır fi Mısr*, Abdurrahman Şükrî, C. III, Kahire, Dâru’l-Kutubi’l-Mısrıyye, 1980.
- _____, *A’lâmu’l-Edebi’l-Mu’âsır fi Mısr: Silsile Biyografiye Nakdiyye Bibliyografiye 2: İbrâhîm ‘Abdülkâdir el-Mâzinî*, Kahire, Dâru’l-Kitâb el-Mısrî, Dâru’l-Kitâb el-Lubnânî, 1979.
- ES-SÛBEYYİL ‘Abdülaziz -Ebubekir Bakâdir-Muhammed Şevkânî, *Târîhu Camridge li’l-Edebi’l-‘Arabî: el-Edebü’l-‘Arabiyyü’l-Hadîs*, Cidde, en-Nâdi’l-Edebiyyü’s-Sekâfî, 2002.
- HAFÂCÎ Muhammed ‘Abdülmün‘im, *Harakâtu’t-Tecdîd fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs*, İskenderiye, Dâru’l-Vefâ li Dünya’t-Tıbbâa’ ve’n-Neşr, 2001.
- _____, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs ve Medârisuh*, I-II, C. I, Beyrut, Dâru’l-Cil, 1992.
- _____, *Kıssatü’l-Edeb fi Mısr*, I-IV, C. III, Beyrut, Dâru’l-Cil, 1992.
- HEDDÂRE Muhammed Mustafâ, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs*, Beyrut, Dâru’l-‘Ulûmi’l-Arabiyye, 1990.
- HEYKEL Ahmed, *Tetavvuru’l-Edebi’l-Hadîs fi Mısr: min Evâili’l-Karni’t-Tâsi’a ‘Aşara ilâ Kıyâmi’l-Harbi’l-Kübrâ e’s-Sâniye*, 6. b., Dâru’l-Me’ârif, 1994.
- İSMÂİL ‘İzzüddîn, *el-Edeb ve Funûnuh: Dirâse ve Nakd*, 9. b., Kahire, Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 2004.
- KABBİŞ Ahmet, *Târîhu’ş-Şi’ri’l-Arabiyyi’l-Hadîs*, Beyrut, Dâru’l-Cil.
- RIZK SELÎM Mahmûd, *el-Edebü’l-‘Arabî ve Târîhuhu fi ‘Asri’l-Memâlik ve’l-‘Usmâniyyîn ve’l-‘Asri’l-Hadîs*, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî li Mısr, 1957.
- RIZVÂN Ebü’l-Futûh, *Târîhu Matba’ati Bûlâk*, Kahire, Matba’atu’l-Emîriyye, 1953.
- SABRÎ, Muhammed *Târîhu Mısr min Muhammed ‘Ali ile’l-‘Asri’l-Hadîs*, 2. b., Kahire, el-Mektebetu Medbûlî, 1992, s. 80.
- ŞÛŞE Fârûk, *Dîvânu ‘Abdurrahman Şükrî*, (thk. Nikolâ Yûsuf-Muhammed Receb el-Beyyûmî), Meclisu’l-‘Alâ li’s-Sekâfe, 2000.
- ŞÛKRÎ ‘Abdurrahman, *Dîvânu ‘Abdirrahman Şükrî*, Kahire, Muessesetu Hindâvî, li’t-Ta’lîm ve’s-Sekâfe, 2012.

- _____, *el-Müellefâtü'n-Nesriyyetü'l-Kâmile*, I-II, (Thk. Ahmed İbrâhim el-Hâvî), C. I, El-Hey'etü'l-Âmme li Şuûni'l-Matâbii'l-Emirîyye, 1998.
- ÜRÜN Ahmet Kâzım, *Modern Arap Edebiyatı*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2015.
- YA'KÛB Emîl Bedî',-Mîşâl 'Asî, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fi'l-Luga ve'l-Edeb*, I-II, C. I, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- YALAR Mehmet, *Modern Arap Şiiri: Kavram-Kaynak-Yapı*, Bursa, Arasta Yayınları, 2003.
- ZEYDÂN Corcî, *Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, I-IV, C. IV, Daru'l-Hilâl.

Makaleler

- ADALAR Derya, "Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XLVII/47, S. 2, Ankara, 2007, s. 64.
- AYYILDIZ Erol, "İbrâhim Abdülkâdir Mâzinî", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 197.
- GÖRGÜN Hilal, "Abdurrahman Şükrî", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. XXXIX, Ankara, 2010, s. 253.
- HUSREVÎ Zehra, "Tetavvuru'ş-Şi'ri'l-'Arabî min 'Asri'n-Nahda hatta's-Selâsîniyyât mine'l-Karni'l-İşrîn," *Daneshnameh*, S. 81, Yıl 3/4, 1390, s. 55.
- POLAT Hüseyin, "Dîvân Ekolü", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi Journal of Oriental Studies*, Ankara, C. XVI, S. 42, Yıl 2016, s. 73.
- ZEVALSİZ Halit, "Akkâd, Abbas Mahmûd", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, C. II, Ankara, T.D.V. Yay., 1989, s. 41.

Diğer Kaynaklar

- AKTAŞ Sahip, *Arap Edebiyatında Makale ve Temaları: ('Abbâs Mahmûd el-'Akkâd Örneği)*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl, 2015.
- CA'FER, Su'âd Muhammed, *et-Tecdîdu fi'ş-Şi'ri ve'n-Nakd 'inde Cemâ'ati'd-Dîvân*, 'Ayn-u Şems Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doktora Bölümü, Kahire, (Basılmamış Doktora tezi), 1973.

- ÇAKIR, Mürüvvet Türken, *Modern Arap Şiirinde Apollo Ekolü*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Erzurum, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013.
- DAYFULLAH Usâme Ahmed, *'Akkâd: Râidu Medreseti'd-Dîvân et-Tecdîdiyye Dirâse Edebiyye Nakdiyye Tahlîliyye*, Câmi'atu Ümmü Dermân el-İslâmiyye Ma'hedu Buhûs ve Dirâsâti'l-Âlemi'l-İslâmî, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), y.y., t.y.
- EL-KA'KÎ Süreyyâ Beşîr b. Muhammed, *et-Teşâum 'inde 'Abdirrahman Şükri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2009.
- GÜNDAY Hüseyin, *Cubrân Halîl Cubrân ve Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2002.
- HÜSEYİN İBRAHİM Kâmil Muhammed, *'Abdurrahman Şükri Şâ'irân*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ümmü Derman Üniversitesi Arap Dili Bölümü, 2005.
- MU'AVVEŞ Muhammed Sıddık, *el-Mustalahu'n-Nakdî 'inde Cemâ'ati'd-Dîvân*, Kâsidî Merbâh-Bûrakle Üniversitesi, Cezayir, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011-2012.
- SU'ÛDÎ Râviye, *et-Tecrübetü'n-Nakdiyye 'inde Cemâ'ati't-Dîvân beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk min Hilâli Kitâbi'd-Dîvân fi'l-Edeb ve'n-Nakd*, Mohamed Boudiaf Üniversitesi, M'sila, 2014-2015.
- ZEVALSİZ Halid, *Abbâs Mahmûd el-'Akkâd: Hayatı Eserleri ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri*, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul, 1982.

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Salih ZOR
Tez Adı	“Dîvân Grubu’nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri”
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hüseyin GÜNDAY
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindikiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 29.05.2017

Salih ZOR

